

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИКА

**Навчальний посібник для підготовки до складання екзамену
слухачів заочної форми навчання**

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук,
доцента Р.Л. Степанюка*

Харків 2014

УДК 343.98.(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)62я73
К 82

Колектив авторів:

Степанюк Р.Л., доц., докт. юрид. наук
Малярова В.О., доц., докт. юрид. наук
Лапта С.П., доц., канд. юрид. наук
Гусєва В.О., канд. юрид. наук
Севідов О.А., канд. юрид. наук
Сімонович Д.В., канд. юрид. наук
Савчук Т.І., канд. юрид. наук

Рецензенти:

О.О. Андрєєв – канд. юрид. наук, нач. відділу СУ ГУМВС України в Харківській області
Г.І. Глобенко – канд. юрид. наук, доц., заст. нач. каф. кримінального процесу факультету
підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету
внутрішніх справ

Криміналістика : [навчальний посібник для підготовки до складання екзамену слухачів заочної форми навчання] / [Степанюк Р.Л., Малярова В.О., Лапта С.П., Гусєва В.О., Севідов О.А., Сімонович Д.В., Савчук Т.І.] – Х. : ХНУВС, 2014. -

Навчальний посібник підготовлено із врахуванням основних концепцій та сучасного рівня розвитку криміналістики, останніх змін кримінального і кримінального процесуального законодавства. Посібник містить перелік питань, які виносяться на екзамен та методичні вказівки і рекомендації по їх вивченню.

*Затверджено Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
протокол № _ від _____*

ISBN

УДК 343.98.(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)62я73
© Степанюк Р.Л., Малярова В.О., Лапта С.П., Гусєва В.О.,
Севідов О.А., Сімонович Д.В., Савчук Т.І., 2014
© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2014

ЗМІСТ

Передмова

Перелік теоретичних питань до складання екзамену слухачів заочної форми навчання

Методичні вказівки з вивчення теоретичних питань, що виносяться на екзамен

1. Поняття, об'єкт, предмет та система науки криміналістики.
2. Завдання криміналістики і її місце в системі юридичних знань.
3. Криміналістична ідентифікація: поняття, об'єкти, види й форми ідентифікації.
4. Криміналістична діагностика і її практичне значення для розкриття й розслідування злочинів.
5. Поняття та види криміналістичних версій.
6. Процес та правила побудови і перевірки криміналістичних версій.
7. Використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів.
8. Судова експертиза: види та порядок підготовки і призначення.
9. Система експертних установ в Україні.
10. Взаємодія слідчого з оперативно-розшуковими службами органів внутрішніх справ при розслідуванні злочинів.
11. Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття й розслідування злочинів (обліки).
12. Криміналістична техніка: поняття, система й класифікація техніко-криміналістичних засобів.
13. Криміналістична фотографія: поняття, види та система методів фотозйомки.
14. Процесуальне оформлення результатів застосування фотозйомки під час проведення слідчих (розшукових) дій.
15. Криміналістичні звуко- і відеозапис: засоби, методи й процесуальне оформлення результатів застосування звуко- і відеозапису.
16. Поняття та завдання трасології. Класифікація слідів у трасології.
17. Папілярні візерунки пальців рук людини: їхні властивості та класифікація.
18. Механізм утворення слідів рук, їхні види. Технічні засоби й прийоми виявлення, фіксації й вилучення слідів рук при проведенні слідчих дій.
19. Доріжка слідів ніг і її елементи. Прийоми виявлення, фіксації й вилучення слідів ніг при проведенні слідчих дій.
20. Сліди транспортних засобів та їх значення у розслідуванні злочинів.
21. Призначення судових експертиз за об'єктами трасологічного походження.
22. Класифікація слідів злому. Технічні способи й прийоми виявлення, фіксації й вилучення слідів знарядь злому й інструментів.
23. Поняття, об'єкти та завдання судової балістики.
24. Сліди застосування вогнепальної зброї. Правила огляду, фіксації та вилучення вогнепальної зброї.

25. Механізм пострілу й утворення його слідів. Питання, що розв'язуються судово-балістичною експертизою.
26. Класифікація холодної зброї, правила її огляду та фіксації. Питання, що вирішуються експертизою холодної зброї.
27. Поняття та види документів. Правила їхнього огляду та зберігання.
28. Техніко-криміналістичне дослідження документів: способи та ознаки підробки документів.
29. Поняття, властивості й класифікація ознак почерку. Завдання судово-почеркознавчої експертизи.
30. Поняття та ознаки письмової мови. Завдання судово-авторознавчої експертизи.
31. Класифікація ознак зовнішності людини. Підготовка та призначення судово-портретної експертизи.
32. Методи фіксації ознак зовнішності людини.
33. Словесний портрет, як криміналістичний метод опису зовнішності людини.
34. Криміналістична тактика: поняття, система, правові основи і принципи.
35. Процесуальні основи і тактика огляду місця події.
36. Особливості огляду місця події за наявності трупа.
37. Процесуальні і тактичні основи допиту свідків і потерпілих.
38. Процесуальні, тактичні основи допиту підозрюваних.
39. Тактика допиту неповнолітніх.
40. Тактика пред'явлення для впізнання особи та трупа.
41. Особливості проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису.
42. Тактика пред'явлення для впізнання речей.
43. Поняття, види і процесуальні основи обшуку.
44. Тактика обшуку в приміщеннях.
45. Тактичні методи та прийоми, що використовуються при обшуку.
46. Особливості тактики обшуку особи.
47. Види пошукових криміналістичних засобів та особливості їх використання під час обшуку.
48. Тактика слідчого експерименту.
49. Тактика слідчого експерименту шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної дії.
50. Тактика слідчого експерименту шляхом проведення необхідних дослідів чи випробувань.
51. Тактика освідування.
52. Поняття, об'єкт, предмет та структура криміналістичної методики.
53. Структура методики розслідування окремих видів злочинів або структура часткової криміналістичної методики.
54. Криміналістична характеристика злочинів: поняття та елементи.
55. Поняття, види, основні принципи планування розслідування; форми планів.

56. Техніка планування досудового розслідування.
57. Криміналістична характеристика вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть.
58. Розслідування вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть.
59. Особливості розслідування вбивств при відсутності трупа та при виявленні частин трупа.
60. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні вбивств та тілесних ушкоджень, які спричинили смерть.
61. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень.
62. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень.
63. Криміналістична характеристика зґвалтувань.
64. Розслідування зґвалтувань у ситуації, при якій потерпіла знає злочинця.
65. Розслідування зґвалтувань у ситуації, при якій потерпіла не знає злочинця.
66. Криміналістична характеристика розкрадань, вчинених шляхом присвоєння, розтрата або зловживання службовим становищем
67. Розслідування розкрадань, вчинених шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем.
68. Криміналістична характеристика крадіжок
69. Розслідування крадіжок.
70. Криміналістична характеристика шахрайства у відношенні до державного або колективного майна.
71. Криміналістична характеристика шахрайського заволодіння особистим майном громадян.
72. Розслідування шахрайства.
73. Криміналістична характеристика грабежів і розбоїв
74. Розслідування грабежів і розбоїв.
75. Криміналістична характеристика вимагання
76. Розслідування вимагання.
77. Криміналістична характеристика хуліганства.
78. Розслідування хуліганства.
79. Криміналістична характеристика дорожньо-транспортних пригод.
80. Розслідування дорожньо-транспортних пригод.
81. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин й прекурсорів.
82. Розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин й прекурсорів.
83. Криміналістична характеристика злочинів у сфері комп'ютерної інформації.
84. Розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації.
85. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї та боєприпасів.
86. Розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї та боєприпасів.

- 87. Криміналістична характеристика злочинів, скоєних неповнолітніми.
- 88. Особливості розслідування злочинів, скоєних неповнолітніми.
- 89. Криміналістична характеристика злочинів, скоєних організованими злочинними групами.
- 90. Особливості розслідування злочинів, скоєних організованими злочинними групами.

Список рекомендованої літератури

ПЕРЕДМОВА

Екзамен є підсумковою перевіркою рівня теоретичних знань і практичних навичок слухачів заочної форми навчання з дисципліни "Криміналістика". Екзамен проводиться в обсязі вимог навчальної програми із зазначеної навчальної дисципліни.

Криміналістика, як навчальна дисципліна, складається з чотирьох розділів: теорії та методології криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики. Питання, що виносяться на екзамен викладаються в підручниках, посібниках з криміналістики і монографіях, присвячених окремим питанням розкриття і розслідування злочинів. У списку рекомендованої літератури вказані найбільш поширені літературні джерела, які можуть бути використані при підготовці до іспиту.

Посібник не покликаний замінити численну навчальну та методичну літературу. Автори не ставили перед собою мети повно викласти весь курс криміналістики. У посібнику викладаються короткі рекомендації з побудови відповідей на ті проблемні питання, які викликають слухачів труднощі при підготовці до складання екзамену з криміналістики.

ПЕРЕЛІК ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ ДО СКЛАДАННЯ ЕКЗАМЕНУ СЛУХАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

1. Поняття, об'єкт, предмет та система науки криміналістики.
2. Завдання криміналістики і її місце в системі юридичних знань.
3. Криміналістична ідентифікація: поняття, об'єкти, види й форми ідентифікації.
4. Криміналістична діагностика і її практичне значення для розкриття й розслідування злочинів.
5. Поняття та види криміналістичних версій.
6. Процес та правила побудови і перевірки криміналістичних версій.
7. Використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів.
8. Судова експертиза: види та порядок підготовки і призначення.
9. Система експертних установ в Україні.
10. Взаємодія слідчого з оперативно-розшуковими службами органів внутрішніх справ при розслідуванні злочинів.
11. Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття й розслідування злочинів (обліки).
12. Криміналістична техніка: поняття, система й класифікація техніко-криміналістичних засобів.
13. Криміналістична фотографія: поняття, види та система методів фотозйомки.
14. Процесуальне оформлення результатів застосування фотозйомки під час проведення слідчих (розшукових) дій.
15. Криміналістичні звуко- і відеозапис: засоби, методи й процесуальне оформлення результатів застосування звуко- і відеозапису.
16. Поняття та завдання трасології. Класифікація слідів у трасології.
17. Папілярні візерунки пальців рук людини: їхні властивості та класифікація.
18. Механізм утворення слідів рук, їхні види. Технічні засоби й прийоми виявлення, фіксації й вилучення слідів рук при проведенні слідчих дій.
19. Доріжка слідів ніг і її елементи. Прийоми виявлення, фіксації й вилучення слідів ніг при проведенні слідчих дій.
20. Сліди транспортних засобів та їх значення у розслідуванні злочинів.
21. Призначення судових експертиз за об'єктами трасологічного походження.
22. Класифікація слідів злому. Технічні способи й прийоми виявлення, фіксації й вилучення слідів знарядь злому й інструментів.
23. Поняття, об'єкти та завдання судової балістики.
24. Сліди застосування вогнепальної зброї. Правила огляду, фіксації та вилучення вогнепальної зброї.
25. Механізм пострілу й утворення його слідів. Питання, що розв'язуються судово-балістичною експертизою.
26. Класифікація холодної зброї, правила її огляду та фіксації. Питання, що вирішуються експертизою холодної зброї.

27. Поняття та види документів. Правила їхнього огляду та зберігання.
28. Техніко-криміналістичне дослідження документів: способи та ознаки підробки документів.
29. Поняття, властивості й класифікація ознак почерку. Завдання судово-почеркознавчої експертизи.
30. Поняття та ознаки письмової мови. Завдання судово-авторознавчої експертизи.
31. Класифікація ознак зовнішності людини. Підготовка та призначення судово-портретної експертизи.
32. Методи фіксації ознак зовнішності людини.
33. Словесний портрет, як криміналістичний метод опису зовнішності людини.
34. Криміналістична тактика: поняття, система, правові основи і принципи.
35. Процесуальні основи і тактика огляду місця події.
36. Особливості огляду місця події за наявності трупа.
37. Процесуальні і тактичні основи допиту свідків і потерпілих.
38. Процесуальні, тактичні основи допиту підозрюваних.
39. Тактика допиту неповнолітніх.
40. Тактика пред'явлення для впізнання особи та трупа.
41. Особливості проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису.
42. Тактика пред'явлення для впізнання речей.
43. Поняття, види і процесуальні основи обшуку.
44. Тактика обшуку в приміщеннях.
45. Тактичні методи та прийоми, що використовуються при обшуку.
46. Особливості тактики обшуку особи.
47. Види пошукових криміналістичних засобів та особливості їх використання під час обшуку.
48. Тактика слідчого експерименту.
49. Тактика слідчого експерименту шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної дії.
50. Тактика слідчого експерименту шляхом проведення необхідних дослідів чи випробувань.
51. Тактика освідування.
52. Поняття, об'єкт, предмет та структура криміналістичної методики.
53. Структура методики розслідування окремих видів злочинів або структура часткової криміналістичної методики.
54. Криміналістична характеристика злочинів: поняття та елементи.
55. Поняття, види, основні принципи планування розслідування; форми планів.
56. Техніка планування досудового розслідування.
57. Криміналістична характеристика вбивств і тяжких тілес тин ушкоджень, що спричинили смерть.

58. Розслідування вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть.
59. Особливості розслідування вбивств при відсутності трупа та при виявленні частин трупа.
60. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні вбивств та тілесних ушкоджень, які спричинили смерть.
61. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень.
62. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень.
63. Криміналістична характеристика зґвалтувань.
64. Розслідування зґвалтувань у ситуації, при якій потерпіла знає злочинця.
65. Розслідування зґвалтувань у ситуації, при якій потерпіла не знає злочинця.
66. Криміналістична характеристика розкрадань, вчинених шляхом присвоєння, розтрата або зловживання службовим становищем
67. Розслідування розкрадань, вчинених шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем.
68. Криміналістична характеристика крадіжок
69. Розслідування крадіжок.
70. Криміналістична характеристика шахрайства у відношенні до державного або колективного майна.
71. Криміналістична характеристика шахрайського заволодіння особистим майном громадян.
72. Розслідування шахрайства.
73. Криміналістична характеристика грабежів і розбоїв
74. Розслідування грабежів і розбоїв.
75. Криміналістична характеристика вимагання
76. Розслідування вимагання.
77. Криміналістична характеристика хуліганства.
78. Розслідування хуліганства.
79. Криміналістична характеристика дорожньо-транспортних пригод.
80. Розслідування дорожньо-транспортних пригод.
81. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин й прекурсорів.
82. Розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин й прекурсорів.
83. Криміналістична характеристика злочинів у сфері комп'ютерної інформації.
84. Розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації.
85. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї та боєприпасів.
86. Розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї та боєприпасів.
87. Криміналістична характеристика злочинів, скоєних неповнолітніми.
88. Особливості розслідування злочинів, скоєних неповнолітніми.

89. Криміналістична характеристика злочинів, скоєних організованими злочинними групами.

90. Особливості розслідування злочинів, скоєних організованими злочинними групами.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ, ЩО ВИНОСЯТЬСЯ НА ЕКЗАМЕН

1. Поняття, об'єкт, предмет та система науки криміналістики

Криміналістичні дослідження спрямовані на розробку теоретичних положень і практичних рекомендацій з розслідування кримінальних правопорушень, які використовуються у практичних цілях правоохоронними органами.

Отже, **об'єктом криміналістики** є злочинна та правоохоронна діяльність. **Предмет криміналістики** складають закономірності механізму злочинної діяльності та закономірності виявлення і розслідування кримінальних правопорушень. З урахуванням цього **криміналістика** може бути визначена як *наука, що вивчає закономірності механізму вчинення кримінальних правопорушень та закономірності збирання, дослідження, оцінки та використання доказів для розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень та яка на їх основі, використовуючи досягнення різних наукових галузей, формує теоретичні положення і практичні рекомендації щодо методів, прийомів і засобів розслідування кримінальних правопорушень.*

Система криміналістики – це її складові розділи (частини), що перебувають у тісних взаємозв'язках. У системі криміналістики прийнято виділяти **чотири розділи**:

1. Загальна теорія криміналістики (загальнотеоретичні положення) – це сукупність теоретичних положень найбільш загального характеру, які є базовими для інших розділів. До неї віднесені вчення про предмет та історію розвитку криміналістики; методи і систему криміналістики; її зв'язки з іншими науками та деякі інші знання про криміналістику як науку. Окрім того до загальнотеоретичних віднесені вчення про загальні криміналістичні методи, які використовуються при розслідуванні кримінальних правопорушень: діагностику, ідентифікацію та встановлення групової належності; версії та прогнозування; використання спеціальних знань (спеціальних методів інших наук) та деякі інші.

2. Криміналістична техніка – це сукупність теоретичних положень про механізм утворення окремих видів слідів кримінального правопорушення і розроблюваних на їх основі технічних засобах (інструментах і матеріалах) та методів збирання та дослідження доказів. Криміналістична техніка включає в себе такі елементи:

- криміналістичну фотографію, звуко і відеозапис;
- трасологію;
- судову балістику і вибухо-техніку;
- техніку криміналістичних досліджень документів;
- криміналістичне дослідження письма;

- криміналістичне ототожнення людини за ознаками зовнішності та деякі інші.

3. Криміналістична тактика – в її основі знаходяться знання закономірностей формування слідчих ситуацій, визначення завдань розслідування та вибору засобів їх вирішення, якими виступають окремі слідчі (розшукові) дії, тактичні прийоми та їх комплекси (комбінації, операції). Криміналістична тактика включає в себе положення щодо підготовки і проведення слідчих (розшукових) дій: огляду; обшуку; допиту; пред'явлення для впізнання; слідчого експерименту.

4. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (криміналістична методика) є розділом, який уявляє собою сукупність теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо планування та організації розслідуванню окремих видів кримінальних правопорушень. У методиці реалізуються положення криміналістичної техніки і тактики з урахуванням особливостей завдань, що вирішуються при розслідуванні різних кримінальних правопорушень. В основі криміналістичної методики знаходяться знання закономірностей механізму вчинення кримінальних правопорушень окремих видів, а також закономірностей їх розслідування, пов'язаних з формуванням слідчих ситуацій та їх впливом на проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій. Даний розділ прийнято вважати Особливою частиною криміналістики.

2. Завдання криміналістики і її місце в системі юридичних знань

Завдання криміналістики прийнято поділяти на загальні та окремі.

Загальні завдання криміналістики згідно ст.2 КПК України полягають у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинний не був обвинувачений чи засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Тобто загальним завданням є розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

До **окремих завдань криміналістики** можна віднести наступні:

1) розроблення нових та вдосконалення існуючих криміналістичних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо збирання, дослідження, оцінки та використання доказів;

2) розроблення та удосконалення організаційних, тактичних та методичних основ досудового та судового слідства, основ судової експертизи;

3) удосконалення криміналістичних методів попередження кримінальних правопорушень;

4) вивчення можливостей використання зарубіжного досвіду в боротьбі зі злочинністю;

5) активне вивчення та узагальнення слідчої та судової практики і розроблення автоматизованих інформаційних баз даних для забезпечення прийняття рішень під час розслідування та запобігання злочинам.

3. Криміналістична ідентифікація: поняття, об'єкти, види й форми ідентифікації

Криміналістична ідентифікація – це метод пізнання, який полягає у встановленні тотожності об'єктів, виявлених під час розслідування, з об'єктами, що були задіяні в механізмі вчинення кримінального правопорушення і залишили відображення своїх ознак (сліди). Тобто, криміналістична ідентифікація є порівняльним дослідженням ознак об'єкта, який був задіяний при вчиненні кримінального правопорушення, і ознак об'єкта, який був виявлений під час розслідування. У такий спосіб здійснюється перехід від знання про ознаки об'єктів минулої події за їх ознаками, що відобразилися у слідах, до знання про об'єкти теперішнього часу.

Виділяють **дві групи об'єктів**, які приймають участь в ідентифікації:

1) **ідентифіковані** – це об'єкти, тотожність яких встановлюється. Такими об'єктами завжди виступають люди (підозрювані), тварини і предмети, які були використані при вчиненні кримінального правопорушення і залишили сліди (взуття, знаряддя зламу, вогнепальна зброя тощо). Наприклад, якщо на місці події виявлені сліди рук, то ідентифікованим об'єктом буде виступати людина (її руки). Якщо виявлені сліди пострілу, то, відповідно, ідентифікованим об'єктом буде вогнепальна зброя з якої було здійснено постріл.

2) **ідентифікуючі** – це об'єкти, за допомогою яких встановлюється тотожність. Ними виступають об'єкти-носії інформації про ознаки шуканого об'єкта: а) сліди, в яких відобразилися ознаки ідентифікованого об'єкта (наприклад, вилучені з місця події сліди пальців, кулі і гільзи від вогнепальної зброї); б) зразки, одержані у встановленому законом порядку для проведення порівняльного дослідження ознак об'єкта, який ідентифікується (дактилокарта підозрюваного, експериментально відстріляні кулі та гільзи).

Залежно від природи слідів кримінального правопорушення, в яких відобразилися ознаки об'єкта, **ідентифікація поділяється на види**: ідентифікація за матеріально фіксованими ознаками та ідентифікація за ідеально фіксованими ознаками.

Ідентифікація за матеріально фіксованими ознаками включає в себе наступні різновиди:

- ідентифікацію об'єкта за його слідами-відображеннями (коли зовнішня будова одного об'єкта відбивається на іншому: сліди рук на гладкій поверхні,

сліди взуття або коліс автомобіля на вологому піску, сліди знаряддя зламу на дверях тощо);

- ідентифікацію об'єкта за його частинами (має місце при розділенні певного об'єкту на частини при вчиненні кримінального правопорушення: розбитий розсіювач фари автомобіля, розірваний документ тощо);

- ідентифікацію виконавця рукописного тексту за ознаками почерку;

- ідентифікацію особи за фотографією (встановлення факту, що на фотографії зображена певна особа, або на кількох фотографіях зображена одна і та ж особа).

Ідентифікація за ідеально фіксованими ознаками включає в себе ідентифікацію об'єкта (особи, тварини, предмета) за мисленим образом, який сформувався у пам'яті людини в результаті сприйняття події кримінального правопорушення або події, певним чином пов'язаної зі злочином. Реалізується цей вид ідентифікації в діяльності правоохоронних органів шляхом упізнання особою об'єктів, які сприймаються нею при розслідуванні кримінального правопорушення. Упізнанню може передувати складання словесного опису або зображення об'єкта з метою використання його для розшуку.

Ідентифікація може здійснюватися у **двох формах**:

1) **процесуальній** – вона має місце під час проведення слідчих (розшукових) (процесуальних) дій (освідування, пред'явлення для впізнання, призначення ідентифікаційної експертизи). Її результати закріплюються у процесуальних документах (протоколах та висновках експерта) та мають доказове значення у справі;

2) **непроцесуальній** – вона може мати місце, наприклад, при затриманні працівником патрульно-постової служби підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення за зверненням громадянина, який упізнав у ньому злочинця, оперативне упізнання. Типовим прикладом такої форми ідентифікації є також використання працівником оперативного підрозділу словесного портрету розшукуваного злочинця або його суб'єктивного портрета («фоторобота») при здійсненні негласних заходів. Результати ототожнення у наведених прикладах мають тільки орієнтує значення і повинні перевірятися шляхом проведення певних процесуальних дій.

4. Криміналістична діагностика і її практичне значення для розкриття й розслідування злочинів

Діагностика має на меті вивчення матеріальної обстановки місця події з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, встановлення їх виду, стану та механізму утворення. Як правило, таке розпізнавання (діагностика) передує ідентифікаційним дослідженням. **Криміналістичну діагностику** можна визначити як пізнання змін, що відбулися в результаті вчинення кримінального правопорушення, причин та умов цих змін на основі вибіркового вивчення властивостей і стану взаємодіючих об'єктів з метою визначення механізму злочинної події в цілому чи окремих її фрагментів.

Діагностика базується на вивченні ознак об'єктів незалежно від того, вивчається сам об'єкт чи його відображення.

Прийнято виділяти наступні *категорії діагностичного дослідження*:

1) встановлення властивостей та стану об'єкта:

- при його безпосередньому дослідженні (дослідження властивостей і ознак предмета, в т.ч. й для встановлення його відповідності певним характеристикам (чи є предмет вогнепальною зброєю); визначення фактичного стану об'єкта (чи справна дана вогнепальна зброя, чи придатна вона для здійснення пострілів); встановлення першопочаткового стану об'єкта (як спочатку читався номер на кожусі затвора пістолета, який був підданий механічному видаленню); визначення причин і умов зміни властивостей (стану) об'єкта (яка технічна причина вистрілу із даної зброї без натискання на спусковий гачок);

- за відображенням об'єкта (визначення наявності сліду-відображення об'єкта та ступеня його інформативності (чи виявлено на склі серванта відбитки пальців рук, якщо так – чи придатні вони для ідентифікації); встановлення властивостей і стану об'єкту в момент виникнення його відображення (за слідом-відображенням протектора шин автомобіля можна встановити ступінь їх зношеності, ширину шини автомобіля); встановлення причини зміни властивостей об'єкта, зафіксованих на відображенні (в чому причина відмінності в довжині лівого та правого кроку у виявленій на МП доріжці слідів ніг);

2) аналіз ситуації в цілому на основі дослідження результатів дії, об'єктів чи їх відображень (наприклад, визначення хронологічної послідовності подій, визначення місця дії, його меж локалізації, встановлення місця розташування учасників події, визначення умов за яких відбувалася подія);

3) встановлення причинних зв'язків подій, дій (наприклад, визначення можливості вчинити дію за певних умов, встановлення відповідності чи невідповідності дій спеціальним правилам, встановлення причини результату, що наступив, тощо).

Діагностичний метод пізнання використовується при проведенні таких слідчих дій як огляд місця події (досліджується обстановка та окремі її елементи, окремі сліди), допит (діагностуються психофізіологічні якості особи та її поведінка), обшук (досліджується обстановка місця обшуку з урахуванням ознак і властивостей розшукуваного об'єкту) та інших. Діагностика застосовується і при проведенні експертиз для встановлення ознак, властивостей і стану досліджуваного об'єкту або об'єкту, яким було залишено слід.

Інформація, одержана в результаті діагностичного дослідження об'єкту, фіксується у процесуальних документах – протоколах слідчих дій (додатках до них) і висновках експертів, – та є доказом у кримінальному провадженні.

5. Поняття та види криміналістичних версій

Термін «версія» походить від латинського *verso* – «тлумачу, зважую». **Версія** – це обґрунтоване імовірне пояснення певної події, обставини або окремого факту, яке використовується для встановлення істини у справі.

Слідча версія характеризується рядом ознак, а саме:

- має імовірний характер знання;
- має бути реально можливою і принципово придатною для перевірки;
- обґрунтована встановленими у провадженні фактичними даними;
- має бути відносно простою, мати чітку, однозначну формулу;
- це припущення про ще невідомі юридично важливі обставини події, яку перевіряють;
- це завжди найбільш загальне припущення з усіх можливих у даному випадку.

Види криміналістичних версій:

1. За обсягом фактів, що пояснюються - **загальні** та **окремі**. *Загальна* версія дає пояснення події, що розслідують, в цілому. *Окремі* версії – це пояснення окремих обставин і фактів (про спосіб, місце, мотиви вчинення злочину, механізм утворення окремих слідів, вид і властивості знарядь, які використовував злочинець, за яких умов і обставин на місці події могли опинитися певні предмети, який характер їх зв'язку з діями злочинця тощо).

2. За ступенем визначеності можна - **типові** і **конкретні**. Під *типовою версією* розуміють знання про подію в цілому або її частини, які базуються на даних узагальненого досвіду роботи з розслідування злочинів. Типові версії розробляються з урахуванням типових ситуацій і являють собою відповідні типові абстракції. Вони характерні для початкового етапу розслідування, переважно виникають в умовах обмеженого вихідного матеріалу. Сенс таких версій полягає у поясненні події в умовах мінімальної вихідної інформації, що потрібно для визначення напрямів розслідування в умовах її дефіциту. Так, типовими версіями при встановленні ознак пожежі можуть бути наступні: «підпал», «самозаймання», «необережне поводження з вогнем», «порушення встановлених правил пожежної безпеки», при виявленні трупа – «вбивство», «самогубство», «нещасний випадок», «природна смерть». *Конкретні версії* висувуються при розслідуванні конкретного злочину виходячи з обсягу і характеру матеріалу, який зібрано на даний момент розслідування.

3. За сферою застосування - **слідчі, оперативно-розшукові, експертні і судові**. *Слідчі* версії можуть висуватися на будь-якій стадії досудового провадження і визначати напрями роботи з розслідування злочину. *Оперативно-розшукові* версії пояснюють: вірогідні місця знаходження злочинця, який переховується; осіб, що зникли безвісти; можливих свідків тощо. Побудова і перевірка таких версій здійснюється співробітниками оперативних підрозділів і спрямована на встановлення джерел інформації про обставини злочину, виявлення особи, що вчинила злочин і переховується від слідства, викраденого майна, осіб, що зникли безвісти та ін. *Експертні* версії можуть бути побудовані відносно різних обставин, які встановлюються, пізнання яких потребує спеціальних знань. *Судові* версії будують у зв'язку із

судовим розглядом справи. Такі версії визначають шляхи судового слідства, сприяють всебічності та повноті дослідження обставин справи.

4. За ступенем вірогідності - **маловірогідні, найбільш вірогідні**. Такий розподіл версій заснований на оцінювальній діяльності слідчого. Судження слідчого можуть наближатися або віддалятися від істини та відображати окремі сторони події, що досліджують. Але на початковому етапі розслідування важко визначити, яка версія найближче до дійсності. Практичний досвід переконує в тому, що усі версії повинні перевірятися паралельно, незалежно від ступеня їх вірогідності. Нерідко саме маловірогідні версії приводили до розкриття злочину.

5. За часом побудови - **початкові і наступні**. Така класифікація вказує на тривалість процесу розслідування та необхідність при побудові кожної наступної версії враховувати зміст попередньої та результати її перевірки.

6. Процес та правила побудови і перевірки криміналістичних версій

Перший етап побудови версії починається з одержання вихідної інформації про подію. Зазвичай це відбувається під час проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, які можуть передувати відкриттю кримінального провадження. На цьому етапі висування версій і їх перевірка здійснюється практично паралельно. Зібрана інформація являє оцінену слідчу ситуацію, що характеризує розслідування на конкретний момент. На даному етапі побудови версії важлива роль належить: а) аналізу окремих вихідних фактів та зв'язків між ними; б) синтезу наявної інформації про слідчу ситуацію, що сформувалася. На цьому етапі встановлюються логічні зв'язки між відомими фактами, з'ясовується, які обставини ускладнюють або перешкоджають розслідуванню. Слідчий використовує особистий досвід розкриття аналогічних злочинів, а також узагальнені матеріали слідчої практики.

Другий етап пов'язує із розумовою діяльністю для висловлювання припущення (безпосередньо версії). Побудова версій – це розумовий процес, в якому широко використовуються логічні методи: аналіз і синтез, індукція та дедукція, аналогія, які в конкретних ситуаціях виступають як логічні прийоми мислення.

У процесі побудови версій рекомендують дотримуватися наступних правил:

- висуваються усі об'єктивно можливі в конкретних умовах версії, які пояснюють подію злочину в цілому або окремі її обставини і факти. Неможливо надавати перевагу одним і нехтувати іншими через те, що вони здаються малоймовірними;

- висуваються лише реальні, обґрунтовані вихідною інформацією про факти, версії, які можуть бути перевірені наявними силами та засобами;

- версія не повинна суперечити науковим даним;

- версія може висуватися лише компетентною особою, яка відповідно до закону наділена правом на її перевірку;

- версія має бути відносно простим, конкретним припущенням про злочин в цілому або його окремі обставини і деталі, мати чітку, однозначну формулу;
- версія має бути логічно вірно побудованою, простою і несуперечливою.

Третій етап полягає у виведенні із побудованих версій всіх можливих наслідків та їх деталізації шляхом постановки запитань по кожному з них. Наслідок – це припущення, судження про нові обставини, ще не встановлені, але можливі, на підставі аналізу наявних даних. Кожну висунуту версію слідчий умовно приймає за істину і робить висновки про обставини, які обов'язково або імовірно можуть мати місце, якщо припущення відповідає дійсності. Одночасно слідчий намагається уявити, де в навколишньому середовищі могли залишитися сліди, за якими можна судити про наявність або відсутність шуканих обставин.

Наслідки, які виводяться із версій, можуть бути як необхідними, так і імовірними і мають відповідати наступним вимогам:

- безпосередньо впливати із версій;
- бути взаємопов'язаними єдиним причинним зв'язком;
- не суперечити змісту версії.

Перевірка версії має відповідати наступним вимогам:

1. *Усі версії потрібно перевіряти до кінця.* Спростованою може визнаватися версія, якщо виведені із неї висновки не підтвердилися під час перевірки.

2. *Усі версії мають перевірятися одночасно або паралельно.* Це означає, що не слід надавати перевагу будь-якій версії, яка в конкретних умовах здається, на думку слідчого, найбільш перспективною. Зволікання з перевіркою версії через необхідність зосередити увагу на роботі з більш перспективною версією може призвести до знищення або приховання слідів злочину, зникнення особи, що вчинила злочин, або вчинення нового злочину. З урахуванням наявних сил і засобів слідчого до виконання даної вимоги слід підходити творчо. Невідкладної перевірки потребують ті версії, що спрямовані на запобігання або припинення злочину. При визначенні порядку перевірки інших версій завжди слід передбачати можливість переходу від перевірки найбільш перспективних версій до інших версій, що може обумовлюватися слідчою ситуацією.

7. Використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів

Повне та об'єктивне розслідування злочинів потребує використання спеціальних знань. Їх застосування дозволяє слідчому встановити механізм події, розмір спричиненої злочином та інші обставини розслідуваної події.

Спеціальні знання – це знання, що притаманні різним видам професійної діяльності, отриманні в результаті навчання і навички, набуті у процесі роботи за виключенням знань, що є професійними для судді, слідчого, та використовуються при розслідуванні злочинів та розгляду кримінальних проваджень у суді з метою сприяння встановленню істини по справі у випадках та порядку, передбачених кримінально-процесуальним законодавством.

Обізнана особа – це особа, що володіє спеціальними знаннями та навичками їх застосування, не зацікавлена у справі, залучена слідчим, судом для сприяння у встановленні істини у справі у випадках, формах, визначених законом.

До обізнаних осіб належать експерти, спеціалісти, перекладачі, психологи, особи, що допитуються для отримання довідкових відомостей та роз'яснення зі спеціальних питань, а також інші особи, що проводять відомчі розслідування й представляють у встановлених випадках у слідчі органи документи про виявлені при цьому злочини.

Форми використання спеціальних знань.

В залежності від ступеню регламентації кримінально-процесуальним законодавством можна виділити дві форми використання знань обізнаних осіб.

Перша група – *процесуальна*. Обізнані особи у цих випадках наділені відповідними правами та обов'язками. Мова йде про використання спеціальних знань в наступних формах:

- проведення судових експертиз;
- залучення у якості спеціалістів (в тому числі педагогів, психологів, перекладачів, судмедексперта або лікаря) до участі у слідчих діях;
- проведення перевірок та ревізій;
- допит експерта у суді.

Окрім того знання обізнаних осіб використовуються слідчим також і в *непроцесуальній* формі – консультації, участь їх у підготовці до судових експертиз, виступи з лекціями, сумісне обговорення окремих питань тощо.

Незалежно від підходів до класифікації форм застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві, так чи інакше основною формою є проведення судової експертизи.

Взаємодія слідчого зі спеціалістом у процесі розслідування злочину включає:

- постановку задачі спеціалісту;
- своєчасну та повну інформацію спеціаліста про обставини справи;
- забезпечення у необхідних випадках технічними засобами.
- прийняття заходів до того, щоб а) пояснення спеціаліста були доступні та зрозумілі понятим та іншим учасникам слідчої дії, б) спілкування спеціаліста з іншими учасниками слідчої дії проходило через слідчого;
- повне відображення у протоколі слідчої дії результатів діяльності спеціаліста (тобто, які прийоми та технічні засоби використовувались).

8. Судова експертиза: види та порядок підготовки і призначення

Поняття судової експертизи визначене у ст.1 Закону України „Про судову експертизу”:

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового

слідства чи суду. Згідно ст. 84 КПК висновок судового експерта є джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Класифікація судових експертиз:

Судові експертизи можна класифікувати за різними підставами, найчастіше з яких застосовуються процесуальна класифікація та класифікація за галузю знань.

Процесуальна класифікація:

- *первинна експертиза* – експертиза яка проводиться вперше по конкретному об'єкту;

- *додаткова експертиза* – призначається у наступних випадках:

а) за наявності у висновку первинної експертизи якихось незрозуміlostей або неточностей (як правило проводиться після допиту експерта, в ході якого згадувані недоліки не було можливим усунути);

б) не всі об'єкти були досліджені;

в) не на всі запитання були отримані відповіді.

Додаткова експертиза може призначатися тому ж експерту, що проводив первинну експертизу, або іншому.

- *повторна експертиза* – призначається у наступних випадках:

а) коли висновок експерта суперечить іншим матеріалам провадження;

б) коли висновки експерта не витікають із дослідної частини;

в) за наявності інших сумнівів у правильності висновку (сумніви у компетентності експерта, у правильності обраної методики і т.ін.).

Повторна експертиза завжди призначається іншому експерту.

Слід зазначити, що повторна і додаткова експертизи відсутні у чинному КПК, однак мають місце у інших нормативно-правових актах, які регулюють судово-експертну діяльність в Україні. Крім того, наразі КПК не запропоновано іншого дієвого механізму усунення недоліків у висновках первинних експертиз, тому це питання буде уточнюватись із подальшою слідчою практикою та нормотворчою і законодавчою діяльністю у даній сфері.

- *комісійна експертиза* – проводиться двома і більше експертами однієї спеціальності. Може призначатися у випадках, коли об'єкт є складним для дослідження (судово-психіатрична експертиза завжди проводиться комісійно не менше ніж трьома експертами), коли об'єктів дослідження багато та у випадку, коли разом з досвідченим експертом працює експерт – стажер.

- *комплексна експертиза* – проводиться двома та більше експертами різних спеціальностей. Призначається у випадках, коли для вирішення питань необхідно залучати різні галузі знань (транспортно-трасологічна експертиза).

При проведенні комісійної та комплексної експертизи серед експертів призначається головний експерт, який виконує лише організаційні функції і ніякої переваги у вирішенні питань перед іншими експертами не має. По завершенню досліджень експерти складають єдиний висновок, який підписується всіма експертами, або кожний з експертів складає власний висновок.

Класифікація судових експертиз за галузями знань:

Дана класифікація наведена у п.1.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз. Згідно з нею, наразі існують наступні класи, роди і види експертиз:

1. Криміналістичні: почеркознавча; авторознавча; технічна експертиза документів; фототехнічна; портретна; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних пошкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи) та балістична; вибухотехнічна; відеозвукозапису; матеріалів, речовин та виробів з них (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів, пластмас; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних, сильнодійних і отруйних речовин; спиртостіжких сумішей; металів і сплавів).
2. Ґрунтознавча.
3. Біологічна.
4. Екологічна із дослідження пестицидів.
5. Інженерно-технічна: автотехнічна; транспортно-залізнична; стану доріг та дорожніх умов; гірничотехнічна; пожежно-технічна; будівельно-технічна; в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційних систем та засобів.
6. Економічна.
7. Товарознавча.
8. Автотоварознавча.
9. Оціночна (у т.ч. оцінка цілісних майнових комплексів; паїв; цінних паперів; оцінка будівельних об'єктів та споруд; оцінка машин, обладнання, транспортних засобів, літальних апаратів, судноплавних засобів).
10. Експертиза охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності.
11. Психологічна.
12. Мистецтвознавча.

У експертних установах Міністерства охорони здоров'я проводяться також судово-медична та судово-психіатрична експертизи.

З метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики експертні установи можуть організовувати проведення інших видів експертизи.

Порядок призначення судових експертиз.

Для того, щоб правильно призначити експертизу слідчий повинен виконати певний алгоритм дій, який складається з таких позицій:

- 1) Прийняття рішення про проведення експертизи (згідно зі ст.242 КПК).
- 2) Визначення конкретного предмету експертизи (кола питань, які вирішує та чи інша експертиза).
- 3) Визначення виду експертизи.
- 4) Визначення черговості проведення кількох експертиз стосовно одного об'єкта. За загальним правилом у першу чергу призначаються ті експертизи, у ході яких об'єкти дослідження не знищуються та не піддаються змінам.
- 5) Вибір моменту призначення та кількості експертиз. Експертиза

призначається негайно, як тільки особою, що проводить розслідування зібрані всі необхідні матеріали та зразки. Призначатись повинні всі необхідні за обставинами справи експертизи. У необхідних випадках, слідчий самостійно визначає скільки необхідно провести експертиз для встановлення одного і того ж факту.

6) Підготовка об'єктів для проведення експертизи. Готуються об'єкти, що будуть безпосередньо досліджуватись, матеріали провадження, які необхідні для проведення експертизи (протоколи слідчих оглядів тощо), а також порівняльні зразки (ст.245 КПК) – вільні, які виникають до відкриття кримінального провадження; експериментальні – які виникають після відкриття кримінального провадження, у ході підготовки до експертизи; умовно-вільні – які виникають після відкриття кримінального провадження, але не у ході підготовки до експертизи.

7) Вибір державної експертної установи або приватного експерта.

8) Винесення постанови про призначення експертизи.

9) Ознайомлення підозрюваного з постановою про призначення експертизи.

10) Направлення постанови про призначення експертизи та об'єктів дослідження в експертну установу або приватному експертові.

9. Система експертних установ в Україні

Система державних експертних установ України представлена експертними установами систем Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції та Міністерства охорони здоров'я.

Система МВС представлена науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами (НДЕКЦ):

- Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (НДЕКЦ) МВС України.

- НДЕКЦ при ГУМВС України в АР Крим.
- НДЕКЦ при обласних УМВС.
- НДЕКЦ при УМВС на транспорті.
- НДЕКЦ при УМВС в м. Києві.
- НДЕКЦ при УМВС в м. Севастополі.

У ДНДЕКЦ та НДЕКЦ проводять різні види криміналістичних експертиз, а також певні види автотехнічних експертиз, пожежотехнічні тощо; експерти РВС - тільки деякі види криміналістичних.

Система Мін'юста представлена науково-дослідними інститутами судових експертиз (НДІСЕ):

- НДІСЕ у м. Києві;
- НДІСЕ у м. Харкові;
- НДІСЕ у м. Донецьку;
- НДІСЕ у м. Дніпропетровську;
- НДІСЕ у м. Львові;

- НДІСЕ у м. Одесі;
- НДІСЕ у м. Сімферополі.
- Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності.

У цих інститутах діють такі лабораторії: 1) судово-почеркознавчих і комп'ютерних досліджень, 2) судово-трасологічних, балістичних досліджень і технічного дослідження документів, 3) криміналістичних досліджень матеріалів, речовин і виробів, біологічних досліджень, 4) судово-автотехнічних досліджень, 5) судово-товарознавчих досліджень, 6) судових будівельно-технічних, будівельно-пожежних досліджень, 7) судово-економічних досліджень.

Система МОЗ:

Судово-медичні експертизи проводяться у наступних закладах:

- Головне бюро судово-медичної експертизи.
- Республіканське бюро судово-медичної експертизи (АР Крим).
- Бюро судово-медичних експертиз управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів.

Судово-психіатричні експертизи проводяться у наступних закладах:

- Український науково-дослідний інститут соціальної і судової психіатрії і наркології.
- Центри судово-психіатричної експертизи (м. Київ, м. Донецьк).
- Відділення амбулаторних та стаціонарних експертиз при психіатричних лікарнях та психоневрологічних диспансерах.

До проведення судово-медичних і судово-психофізіологічних експертиз, окрім штатних експертів, залучаються і працівники кафедр судової медицини та психіатрії вищих навчальних закладів.

У цих експертних установах проводять дослідження трупів і живих осіб, криміналістичні експертизи речових доказів, цитологічні, імунологічні та інші експертизи.

10. Взаємодія слідчого з оперативно-розшуковими службами органів внутрішніх справ при розслідуванні злочинів

Встановлення істини в процесі розслідування злочинів — достатньо складний процес. Без ефективної взаємодії органів слідства, оперативних, експертних та інших підрозділів МВС неможливе повне, об'єктивне і всебічне доведення обставин здійснених сучасних злочинів. **Взаємодія при розкритті злочинів** — це узгоджена діяльність органів досудового слідства та оперативно-розшукових служб на основі обміну інформацією та виконання дій, спрямованих на досягнення єдиної мети.

Принципами взаємодії слідчих з оперативними підрозділами є:

- дотримання чинного законодавства та інших нормативно-правових актів;
- розмежування компетенції і посадових обов'язків при пріоритетній ролі слідчого;

- узгоджене планування слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;
- самостійність співробітників оперативних підрозділів у виборі засобів та методів оперативно-розшукової діяльності в межах чинного законодавства;
- активне використання передових методик, наукових та технічних досягнень у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів;
- необхідність оптимального і найбільш раціонального використання наявних можливостей слідчих та оперативних підрозділів у розкритті та розслідуванні злочинів;
- забезпечення конфіденційності та нерозголошення даних досудового слідства та оперативно-розшукової діяльності.

До **процесуальних** відносять наступні форми взаємодії:

- використання слідчим даних, отриманих органом дізнання оперативно-розшуковими методами та засобами;
- виконання оперативними співробітниками слідчих і пошукових дій за дорученням слідчого;
- вживання заходів, покликаних створювати необхідні умови для успішного проведення окремих слідчих дій, охорона місця події, оточення будинку тощо;

До **непроцесуальних** відносять наступні форми взаємодії:

сумісний аналіз оперативної ситуації у регіоні і напрацювання стратегії взаємодії у боротьбі зі злочинністю даної категорії;

регулярний обмін досвідом слідчих та оперативних уповноважених, які спеціалізуються на розкритті та розслідуванні злочинів цієї категорії;

організація необхідної координації щодо забезпечення постійної, системної взаємодії;

вжиття спільних заходів щодо забезпечення особистої безпеки слідчих та оперативних уповноважених, які входять до складу діючої слідчо-оперативної групи.

До **організаційних** форм взаємодії відносяться:

спільна узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативних груп;

організація слідчо-оперативних груп (бригад), у які включаються слідчі і оперуповноважені для розслідування складних і трудомістких справ про злочини;

узгоджене планування слідчих, оперативно-пошукових і пошукових дій;

проведення спільних профілактичних заходів;

міжвідомчі оперативні наради;

спільне проведення занять.

11. Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття й розслідування злочинів (обліки)

Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів – це діяльність суб'єктів розслідування, яка спрямована на пошук та одержання, а в необхідних випадках оновлення та корегування інформації, що міститься в

інформаційних системах, незалежно від їх відомчої належності, з метою використання її в процесі розслідування злочинів.

Правові основи створення та функціонування криміналістичних та інших інформаційних систем МВС України утворюють закони України, а також відомчі нормативно-правові акти (накази, інструкції). Зокрема, Закон України «Про інформацію» містить положення, які становлять найбільш загальне правове підґрунтя інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. На необхідність створення і функціонування інформаційних систем у правоохоронних органах вказується в Законах України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про розвідувальні органи України». Безпосередньо порядок створення і функціонування окремих видів обліків регулюються наказами та інструкціями.

Криміналістичні обліки – це інформаційно-пошукові системи, що створені і функціонують у правоохоронних органах з метою забезпечення процесу розслідування злочинів певною інформацією про злочини та об'єкти підвищеного криміногенного ризику, яка становить їх масиви.

Об'єктами криміналістичних обліків виступають злочини та різноманітні об'єкти матеріального світу (люди та їх труп, зброя, знаряддя, їх сліди та ін.), інформація стосовно яких становить масиви певних інформаційних систем і призначена сприяти розкриттю злочинів. Особливим об'єктом, стосовно якого різноманітна інформація становить масиви баз даних значної кількості інформаційних систем, є людина.

За безпосереднім призначенням, тобто за тими завданнями, сприяти вирішенню яких вони покликані, обліки підрозділяються на:

а) криміналістичні обліки оперативно-розшукового призначення – обліки, які містять інформацію про об'єкти, що безпосередньо причетні до нерозкритих злочинів або являють оперативний інтерес, яка призначена сприяти їх ідентифікації за штучними чи власними ознаками;

б) криміналістичні обліки інформаційно-довідкового призначення – обліки, які призначені забезпечувати процес розслідування різноманітною інформацією про об'єкти, що причетні до злочину (може бути корисною для вирішення окремих завдань розслідування);

в) довідково-допоміжні криміналістичні обліки – колекції та каталоги різноманітних об'єктів, які використовуються як зразки для порівняння і вирішення класифікаційних завдань при проведенні експертиз та досліджень, а також у розшуковій діяльності.

Обліки, що використовуються в даних системах, подані у наступних формах:

журнальний (журнали, фотоальбоми, книги обліку, каталоги);

картотечний (картотеки переважно з паперовими картками);

колекційний (колекції різних об'єктів: підроблених грошових купюр і документів, куль і гільз у нерозкритих злочинах тощо);

баз даних або їх об'єднань – банків даних (у сучасних автоматизованих інформаційних системах).

У підрозділах Департаменту інформаційних технологій (ДІТ) функціонують наступні обліки:

- оперативно-довідковий і дактилоскопічний обліки;
- обліки осіб, яких оголошено в розшук, безвісти зниклих, невпізнаних трупів та осіб, що не можуть повідомити своїх установчих даних;
- обліки вогнепальної зброї, автотранспорту (у т. ч. викрадених чи втрачених);
- облік викрадених і вилучених номерних речей і документів;
- обліки викрадених предметів, що мають культурну (історичну, наукову, художню) цінність;
- інші види обліків (АІС «Адміністративна практика», АІС «Нерозкриті злочини», АІС «Підбивники», АІС «Втрачені паспорти», АІС «Кримінальна статистика» тощо).

Криміналістичні обліки експертної служби МВС України можна поділити на дві групи.

Обліки оперативно-розшукового призначення. Вміщуються об'єкти, які були вилучені при оглядах місця події чи інших слідчих діях у справах про нерозкриті злочини (сліди рук (фотокопії); колекції слідів знарядь злочину, взуття, транспортних засобів; підроблені гроші, рецепти і бланки документів; кулі і гільзи (кулегільзотеки); колекції суб'єктивних портретів розшукуваних злочинців тощо).

Довідково-допоміжні обліки. Об'єкти цих обліків безпосередньо не пов'язані з конкретними злочинами. Як правило, це колекції чи каталоги зі зразками холодної та вогнепальної зброї, набоїв та вибухових пристроїв, зразки грошей та бланків документів суворого звітного, зразків знарядь та інструментів, що використовувались злочинцями для злочину перешкод під час скоєння злочинів, фарного скла, а також інших об'єктів.

За рівнем зосередження обліки експертно-криміналістичної служби поділяються на центральні, регіональні, кущові та місцеві. Центральні функціонують на рівні ДНДЕКЦ МВС України. Регіональні – на рівні НДЕКЦ, ГУМВС, УМВС, УМВСТ. Місцеві – на рівні місьрайлінорганів внутрішніх справ, їх здійснюють відділи, відділення, групи НДЕКЦ що обслуговують певний орган. За умов обслуговування певною групою чи відділенням НДЕКЦ двох чи більше місьрайлінорганів у них створюються кущові обліки, в яких зосереджується інформація стосовно об'єктів, що охоплюються певною територією (як правило, кількома суміжними районами).

12.Криміналістична техніка: поняття, система й класифікація техніко-криміналістичних засобів

Криміналістична техніка – це сукупність приладів, пристроїв та матеріалів, а також система теоретичних концепцій, рекомендацій щодо найефективнішого застосування засобів для збирання і дослідження доказів у кримінальному судочинстві, об'єднаних в окремий розділ криміналістики.

Таким чином, криміналістична техніка, з одного боку, являє собою сукупність технічних засобів, а з іншого – розділ науки криміналістики. Таке подвійне розуміння зберігається дотепер і вважається найдоцільнішим.

Техніко-криміналістичні засоби, що знаходяться в комплектах, умовно поділяють за видами діяльності на види: 1) фіксації; 2) вимірювання, складання планів, схем; 3) роботи зі слідами; 4) пошукові; 5) допоміжні.

1. *Фото-, звуко-, відеозасоби фіксації*, як правило, включають оптичні фотоапарати типу «Зеніт», «Київ-19М» і змінну оптику (широкоугольник, телеоб'єктив і трансфокатор) або цифрові камери типу «Canon», «Olimpus». Для зйомки оптичними фотоапаратами в комплекти поміщають світлофільтри, джерела світла (електронні, люмінесцентні лампи) і приладдя (софіти, рефлектори, прожектори, штативи, ліхтарі, акумулятори, зарядні пристрої тощо).

Звуко- та відеозасоби, як правило, не поміщають у валізу, їх комплектують у спеціальні сумки і валізи, які є на озброєнні прокурора-криміналіста і в обласних науково-дослідних експертно-криміналістичних центрах МВС, а також у пересувних криміналістичних лабораторіях.

2. *До засобів вимірювання, складання планів, схем* належать найпростіші вимірювальні засоби: масштабні лінійки, рулетки, транспорир, косинець, штангенциркуль, вимірювальні лупи, компас, планшет, письмове приладдя.

3. *Засоби роботи зі слідами рук* ґрунтуються на органолептичних і фізичних методах: магнітна і волосяна кисті, порошки, липкі стрічки. Розробляються спеціальні комплекти для фіксації й збору мікрооб'єктів.

4. *Пошукова техніка* представлена спеціальними пристроями: щуп для відбору проб у землі і сипучих об'єктах; телескопічна штанга, дзеркало і софіт для дистанційного огляду важкодоступних і небезпечних для життя пристроїв; магнітний підйомник, мотузка (шнур); липкі стрічки, лупа з освітленням, ультрафіолетове джерело світла, шанцевий інструмент, телескопічна штанга для навішення різних інструментів, кріплення оглядового дзеркала, освітлювальних приладів (див. додаток В).

5. *До допоміжних засобів* належать інструменти, запозичені з різних галузей професійного застосування: пасатижі, склоріз, викрутка, складаний ніж, рукоятка з набором інструментів, ножівкове полотно, ножиці та ін., а також засоби гігієни.

13.Криміналістична фотографія: поняття, види та система методів фотозйомки

Криміналістична фотографія – це складова частина криміналістичної техніки, що вивчає і розробляє методи фотографічної фіксації ходу та результатів слідчих дій, експертних досліджень, а також організаційні та правові питання, пов'язані з фіксацією, обробкою і використанням їх результатів.

Прийнято розрізняти **3 види криміналістичної фотозйомки**: 1) слідчу; 2) оперативно-розшукову; 3) експертну.

Перші два види називають фіксуючою фотозйомкою, а останній – дослідницькою. Залежно від вказаних видів криміналістичної фотографії виділяють відповідно методи фіксуючої фотозйомки та методи дослідницької фотозйомки.

Метод у криміналістичній фотографії – це сукупність правил і рекомендацій з фотозйомки об'єктів, їх властивостей та взаєморозташування, які створюють умови для фіксації інформації в обсязі, достатньому для вирішення певних завдань.

Методи фіксуючої фотозйомки застосовуються для фіксації об'єктів чи їх властивостей, які знаходяться в спектрі світла, сприйманого неозброєним людським оком. Застосовуються вони для фіксації ходу та результатів слідчих дій.

Методи фіксуючої фотографії:

1) панорамна фотозйомка – це послідовне фотографування по частинам місцевості чи приміщень по горизонталі чи по вертикалі, а також високих будівель і окремих великих об'єктів, що не вміщаються в один кадр великого плану з тим, щоб скласти із зафіксованих частин одне велике зображення, яке називається фотопанорамою. Для отримання з послідовно знятих фотознімків цілісного зображення фотозйомку необхідно виконувати з дотриманням таких вимог: 1) вісь об'єктиву при зйомці кожного фрагменту панорами повинна знаходитись в одній площині; 2) кожен фотознімок, складовий панорамного, повинен частково містити дублюючі фрагменти зображень певних об'єктів (на 10-15% перекривати попередній). Виділяють лінійну та кругову панорамну фотозйомку. Лінійна фотозйомка здійснюється, коли особа, яка фотографує, пересувається паралельно об'єкта, а кругова – коли фотограф обертається навколо своєї осі.

2) стереографічна (стереоскопічна) фотозйомка використовується, коли необхідно зафіксувати об'ємну структуру об'єкта. Вона здійснюється за допомогою спеціальних фотокамер з двома об'єктивами.

3) вимірвальна фотозйомка проводиться з метою отримання реального уявлення про розміри об'єктів, відстаней між ними, а також створення умов для здійснення таких вимірів за фотозображеннями. Її прийнято поділяти на метричну й масштабну. Масштабна фотозйомка здійснюється з використанням масштабних лінійок (рулеток, предметів з відомими розмірами), які кладуться поряд з об'єктом в одній площині, тим самим створюючи умови для визначення розмірів об'єкта за фотознімком. Метрична фотозйомка здійснюється з використанням глибинного масштабу – вимірвальної стрічки з діленнями (або спеціального квадрату для метричної фотозйомки) для визначення розмірів декількох об'єктів зафіксованих на знімку, та відстаней між ними.

4) репродукційна фотозйомка призначена для отримання фотокопій з різних документів, креслень, схем та інших аналогічних об'єктів. Об'єкт, що

фіксується, повинен лежати горизонтально й задня стінка фотоапарату повинна розташовуватися паралельно по відношенню до об'єкта.

5) *макрофотографія (великомасштабна)* - це метод отримання зображення в натуральному або збільшеному розмірі, який використовується для фотографування об'єктів та їх ознак, що мають відносно невеликі розміри (гільзи, кулі, волокна одягу, мікрочастинки речовин тощо). Макрозйомка полягає в одержанні детального зображення маленького об'єкта з використанням об'єктива з великою фокусною відстанню або звичайного об'єктива з подовжувальними кільцями (для збільшення фокусної відстані).

б) *сигналітична (впізнавальна) фотозйомка* використовується для фіксації злочинців, живої особи, трупів для подальшого їх впізнання. Для цього необхідно сфотографувати особу в повний зріст, її зображення в фас та профіль. Зображення людини в фас – людина дивиться прямо в об'єктив фотоапарата, вона повинна бути без головного убору, волосся прибрано з обличчя, вуха оголені, зображення повинно бути виконано в масштабі 1:7 від загального розміру людини. Зображення людини в профіль – фіксується правий профіль (лівий профіль фіксується тільки в тому випадку, коли на лівому боці обличчя є особливі прикмети), фіксується фотографія на $\frac{3}{4}$ лівого оберту (коли людина знаходиться під кутом 45° від фотографа). Фіксація на повний зріст виконується на фоні лінійки. У випадку сигналітичної фотозйомки трупу необхідно сфотографувати його в фас, два профілі та особливі прикмети, які є на тілі.

Методи дослідної фотозйомки застосовуються при провадженні експертиз для фіксації об'єктів чи їх властивостей, які знаходяться за порогом сприйняття органами зору людини, що обумовлює використання спеціальних науково-технічних засобів.

Мікрофотозйомка застосовується для отримання зображень досліджуваних об'єктів зі значним збільшенням. Вона здійснюється через різні мікроскопи, у тому числі й електронні. Сучасні мікроскопи обладнано системами відеоконтролю або цифровими фотокамерами. Зазвичай для мікрофотозйомки використовують дзеркальні фотокамери (звичайні або цифрові), які через спеціальний перехідник-тубус поєднуються з оптичною системою мікроскопа. Фотозйомка здійснюється в променях відбитого або наскрізного світла, а також в ультрафіолетових, інфрачервоних та інших променях.

Кольороподільна фотозйомка – метод, який дозволяє підсилити колірні контрасти об'єктів, що досліджуються, які непомітні при візуальному спостереженні. Сутність кольороподілу полягає в тому, що різні речовини, які входять до складу об'єктів, при огляді неозброєним оком мають однакові кольори (наприклад, записи, виконані різними за хімічним складом чорнилами однакового кольору), різну здатність у відображенні променів світла. Для кольороподільної фотозйомки користуються світлофільтрами, які регулюють спектральний склад світлового потоку, що надходить до фотоплівки чи матриці. Ділянки певних об'єктів або штрихи записів, в яких переважають промені, відповідають певному кольору світлофільтра, набувають

максимальної світлової сили, а ті, в яких переважають промені, що відповідають іншому кольору, ослаблюються.

Фотозйомка в променях невидимого спектра здійснюється в ультрафіолетових, інфрачервоних, рентгенівських, гамма- і бета-променях.

Фотографування в ультрафіолетових променях використовується при встановленні фактів дописок, виправлень, виявленні біологічних слідів людини і тварин, при дослідженні грошей та документів, для виявлення люмінофорів та ін. Для фотозйомки в ультрафіолетових променях користуються джерелами, що генерують світловий потік відповідного спектра. Для фіксації користуються звичайною фотоапаратурою, при використанні відбитого світла перед об'єктивом розташовується світлофільтр серії УФС.

Фотозйомка в інфрачервоних променях застосовується для виявлення слідів пострілу і зберігання зброї, біологічних слідів людини і тварин, для відновлення змісту витравлених, змитих, залитих, згаслих, спалених текстів. Для освітлення об'єктів використовуються освітлювальні прилади, у спектрі яких багато інфрачервоних променів: лампи розжарювання з потужністю 500–1000 Вт, ртутні лампи надвисокого тиску, лазерні джерела (для зйомки віч-люмінесценції). Для фіксації використовуються фотоплівки або фотопластилини типу «Інфахром» або цифрові фотокамери з матрицями, оптимізованими для фіксації в інфрачервоних променях.

Фотозйомка в рентгенівських променях дозволяє отримати тіньове зображення об'єктів чи їх властивостей, які знаходяться за певною перешкодою (наприклад, кулі в тілі людини, внутрішні порожнини в деталях та ін.). Зазвичай для цього користуються спеціальними рентгенівськими установками.

Фотографування в бета- і гамма-променях застосовується тоді, коли не вдається дослідити об'єкти за допомогою рентгенівських променів. Зйомка може проводитися як контактним, так і дистанційним методом із використанням спеціального обладнання. Отримують тіньове зображення об'єктів за допомогою спеціальних гамма-апаратів.

Прийнято виділяти **4 способи фотозйомки**, які використовуються для фіксації місця події:

1) орієнтовна (загальний план) – здійснюється для фіксації навколишнього середовища (оточуючої обстановки) місця події. Здійснюється панорамним методом;

2) обзорна (оглядова) – зйомка самого місця події без оточуючої обстановки;

3) вузлова – це зйомка окремих предметів, найбільш важливих частин обстановки місця події;

4) детальна – здійснюється ізольовано від оточуючої обстановки, фіксуються окремі відносно невеликі, дрібні предмети та сліди, їх елементи, ознаки деталей об'єкта. Завжди і обов'язково здійснюється масштабним методом;

14.Процесуальне оформлення результатів застосування фотозйомки під час проведення слідчих (розшукових) дій

Результати використання фотозйомки при проведенні слідчих дій (у т.ч. експертиз) у матеріалах кримінального провадження повинні бути оформлені у вигляді фототаблиць, які є додатками до відповідних протоколів. Звичайні фотознімки наклеюють на щільний папір або спеціальний бланк фототаблиці. Кожен фотознімок скріплюють печаткою або штампом.

Фотознімки у фототаблицях розташовуються таким чином, щоб інформація, відображена в них, сприймалася в такій послідовності, в якій вона відображена в протоколі. Фототаблиця повинна мати заголовок, в якому відображається інформація про те, до протоколу якої слідчої дії вона додається, про дату, адресні дані місця проведення слідчої дії та номер кримінального провадження. У фототаблицях першими здебільшого розташовують орієнтуючі, а потім оглядові фотознімки. Після чого, дотримуючись зазначеної послідовності, розташовують вузловий, за яким ідуть детальні знімки об'єктів, що входять до певного вузла. Після завершення обробки першого вузла переходять до другого і т.д. Під кожним фотознімком ставиться його порядковий номер у фототаблиці і розташовується короткий пояснювальний надпис до нього. Фототаблиця підписується спеціалістом, який її виготовив, та слідчим.

Фототаблиці з цифрових фотознімків виготовляються на комп'ютері, з використанням програм, призначених для обробки графічної інформації. На першому етапі формують електронну фототаблицю – на електронному бланку (формату А4) розташовуються відповідні електронні фотознімки, після чого роблять необхідні надписи. На другому – з електронної фототаблиці отримують тверді копії, які і входять до матеріалів провадження. При цьому необхідності у скріпленні кожного фотознімка печаткою немає. Кожен лист такої фототаблиці засвідчується підписами слідчого та спеціаліста і скріплюється печаткою.

Значна кількість криміналістичних експертиз також містить фототаблиці на яких зазвичай представлені фотознімки, що наочно демонструють загальний вигляд об'єктів, результати їх дослідження, ознаки, що збігаються, та ін. У них також можуть бути представленими зображення, отримані з використанням традиційних або цифрових технологій. Як правило, на таких знімках експерт флوماстером указує (демонструє) локалізацію слідів на об'єкті, важливі ознаки слідів (ті, що збігаються чи різняться) та ін. При використанні цифрових технологій пояснення та розмітка здійснюються в спеціальних редакторах і роздруковуються на кольоровому принтері.

Кількість та зміст фотознімків на фототаблиці до висновку експертизи залежить від виду, ходу та результатів експертизи.

15.Криміналістичні звуко- і відеозапис: засоби, методи й процесуальне оформлення результатів застосування звуко- і відеозапису

Окрім фотозйомки в практичній діяльності ОВС використовуються такі методи та засоби додаткової фіксації доказової інформації як звуко- і відеозапис. Порядок застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження передбачається ст.107 КПК України.

Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, в тому числі під час розгляду питань слідчим суддею, приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим.

Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у процесуальній дії.

У матеріалах кримінального провадження зберігаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії, резервні копії яких зберігаються окремо.

Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

Згідно зі ст. 104 КПК України у випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі. Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

Звукозапис. Звукозапис може застосовуватися при допиті підозрюваного, свідка і потерпілого, одночасному допиті двох чи більше осіб, пред'явленні для впізнання, слідчому експерименті та при проведенні інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Тобто звукозапис доцільно застосовувати при проведенні слідчих (розшукових) заходів, пов'язаних із збиранням і фіксацією мовної інформації. Він незамінний у випадках коли необхідно зафіксувати свідчення або звуки, словесний опис яких ускладнений або взагалі неможливий (свідчення, які даються на іноземній мові, особливості лексики і граматики, інтонацію та емоційні наголоси, а також інші звуки). Необхідність звукозапису виникає при 1) допиті потерпілих, коли стан останніх не дозволяє зробити письмову фіксацію їх свідчень вони мають значення для визначення напряму розслідування і встановлення важливих фактів; 2) допиті за участю перекладача; 3) допиті осіб, які страждають розладами слуху і мови; 4) допиті малолітніх; 5) допиті потерпілих і свідків, що знаходяться на грані між життям і смертю. Фіксація за допомогою звукозапису повинна застосовуватися, якщо заздалегідь відомо, що допитувана особа з тих або інших

поважних причин не зможе надати свідчення в суді, або коли у слідчого є підстави побоюватися можливості зміни конкретними учасниками своїх правдивих свідчень. Застосування звукозапису при допиті можливе як за рішенням слідчого, так і на прохання підозрюваного, свідка або потерпілого.

При проведенні слідчих (розшукових) дій з застосуванням звукозапису про це повідомляються всі учасники дії до її початку. При підготовці доцільно, визначитись з науково-технічними та місцем проведення майбутньої дії, осмислити хід слідчої (розшукової) дії та скласти з переліком питань які підлягають з'ясуванню. Безпосередньо під час допиту, чи іншої слідчої (розшукової) дії, питання, необхідно задавати чітко та виразно, дотримуючись обраної тактики, у певній послідовності. При цьому наступне питання задають лише після того, як допитуваний повністю відповів на попереднє. За необхідності задають додаткові питання. Повторення спеціально для звукозапису будь-якої частини слідчої дії в ході її проведення не дозволяється.

Засоби звукозапису (магнітофон, диктофон) та периферійне обладнання (мікрофони) налаштовуються таким чином і розташовується в такому місці щоб забезпечували оптимальні умови для якісного сприйняття мови і слідчого і допитуваного.

Фонограма повинна відображати весь хід дії, з її початку і до кінця безперервно. Перед закінченням слідчої (розшукової) дії звукозапис повністю відтворюється її учасникам. Висловлені ними зауваження і доповнення також заносяться на фонограму. У протоколі повинно бути зазначено про застосування звукозапису і повідомлення про це учасників, про технічні засоби та умови звукозапису, про відтворення фонограми учасникам слідчої дії та їх заяви з приводу застосування звукозапису.

За необхідності вона може бути використаною для ідентифікації особи за голосом, для проведення її впізнання за голосом, для перевірки за обліком фонограм з голосами осіб, які анонімно повідомляли про загрозу вибуху. Звукозапис, допиту особи, що дає правдиві показання, може бути застосованою при допиті його співучасників, коли слідчий вважає за недоцільне проведення очної ставки між ними.

Ретельне, неодноразове прослухування фонограми допиту дозволяє виявити протиріччя і неточності в свідченнях допитаних осіб, що дозволяє слідчому визначитись з тактикою поведінки по відношенню до них, обирати ефективні тактичні прийоми при проведенні наступних слідчих дій з метою підвищення їх результативності.

У ході негласних заходів звукозапис застосовується для фіксації переговорів між замовниками і виконавцями кримінальних правопорушень, при загрозі вбивства, вимагання, хабарництва і т. п. Такі матеріали можуть бути використаними у якості доказів.

Відеозапис. Основні переваги відеозапису перед фотозйомкою та звукозаписом полягають у тому, що він поєднав в собі можливості комплексної, синхронної, фіксації зображення та звуку, при чому зображення також як і звук фіксується в динаміці. Як додатковий засіб фіксації відеозапис може бути використаним при проведенні значної кількості слідчих дій. Його застосовують

при допитах, коли є необхідність у фіксації, поряд з мовою, жестів та зовнішнього прояву поведінки допитуваного, при оглядах місць події, впізнаннях, обшуках і виїмках, та ін. Але найбільшого поширення він набув при проведенні слідчого експерименту для фіксації перевірки показань на місцевості, а також демонстрації можливості виконання тих чи інших дій в конкретному місці, в конкретних умовах (щодо можливості проникнення конкретної особи в конкретне приміщення через квартиру, можливості виготовлення купюр малюванням чи за допомогою комп'ютера, перевірка наявності у особи певних навичок, та ін.). Саме при проведенні цієї слідчої дій часто виникає потреба у фіксації показань комбіновано в динаміці, коли мовне повідомлення особа ув'язує з навколишньою обстановкою, або демонструє можливість виконання тих чи інших дій в певних умовах, з використанням конкретних засобів.

Ефективність відеозапису ходу та результатів слідчої дії, безпосередньо залежить від підготовки до неї. Для цього слідчий детально знайомиться з місцевістю в межах якої передбачається проводити слідчий експеримент, аналізує матеріали провадження, визначає питання, складає план-сценарій. Цей план обов'язково обговорюється з оператором (як правило це спеціаліст НДЕКЦ), визначаючи місце де буде проводитись демонстрація відеозапису, ракурси зйомки, маршрут пересування, об'єкти які повинні бути присутніми в кадрах та ін. Приймаються заходи, спрямовані на забезпечення безпеки учасників слідчої (розшукової) дії.

Перші фрагменти відеозапису повинні містити відомості про учасників слідчої дії, при цьому слідчий попереджає їх про застосування відеозапису і звертаючись послідовно до кожного пропонує назвати прізвище, ім'я, по батькові та інші дані. Відеозапис слідчої дії проводиться безперервно, в кадрах повинні бути присутніми учасники, що дають свідчення чи виконують певні дії з навколишньою обстановкою та об'єктами на яких акцентується увага. Обов'язково виділяються ключові моменти, які мають суттєве значення для справи – ті, що пов'язані виявленням речових доказів, слідів, які при огляді не були виявленими, дії, що безпосередньо свідчать про наявність у особи певних навичок та ін. Якщо місцем слідчого експерименту є ділянка місцевості або приміщення в межах яких раніше проводився огляд місця події, ракурси відеозапису доцільно обирати з урахуванням ракурсів фото чи відеозйомки огляду. У практиці застосування відеозапису при експерименті на ділянках місцевості, що розташовані на значних відстанях, під час фіксації процесу переїзду чи переходу допускаються перериви запису. У такому випадку слідчий в кадрі повідомляє, що відеозапис тимчасово припиняється, називає причину перерви та час. При відновленні слідчої дії він також повідомляє про це в кадрі, указує місце і час. По закінченні слідчої дії відеозапис демонструється всім її учасникам, після чого знімається фрагмент про їх зауваження та доповнення, як стосовно проведення слідчої дії, так і матеріалів відеозапису. При цьому доцільно задати питання щодо добровільності показань та відсутності психологічного чи фізичного впливу на учасників слідчої дії. Хід та результати слідчої дії також відображаються у відповідному протоколі.

За допомогою сучасного обладнання із матеріалів відеозапису можна отримати статичні зображення «стоп кадром», які слідчий вважає важливими для ілюстрації протоколу. З них формують фототаблиці, які друкують за допомогою принтера і додають до відповідних протоколів.

16.Поняття та завдання трасології. Класифікація слідів у трасології

Трасологія – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає матеріально фіксовані сліди, закономірності їх утворення та розробляє прийоми, методи та науково-технічні засоби їх виявлення, фіксації, вилучення і дослідження.

Трасологія використовується для вирішення таких груп завдань:

- 1) ідентифікація осіб і предметів за залишеними ними слідами;
- 2) встановлення групової належності об'єктів, у т.ч. типу інструмента, виду і марки автомобіля тощо;
- 3) встановлення деяких анатомо-фізіологічних особливостей, притаманних особі, яка залишила сліди (визначення статі, віку, росту, особливостей ходи, професійних навиків і т.д.);
- 4) виявлення механізму слідоутворення і пов'язаних з ним обставин події, що розслідується.

Об'єктом дослідження в трасології є тільки ті матеріальні сліди, які відображають ознаки зовнішньої будови слідоутворюючого об'єкта, тобто сліди-відображення. Окрім цього трасологія вивчає механізм утворення слідів.

Слід у трасології – це матеріальний об'єкт, який відображає зовнішню будову об'єкта, внаслідок його взаємодії з навколишнім середовищем.

З процесом відображення (утворенням сліду) пов'язано існування трьох об'єктів: 1) слідоутворюючий (той, що утворює сліди), 2) слідосприймаючий (той, на якому відображаються сліди), 3) відображення (власне слід, який виникає в результаті взаємодії слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів).

Слідоутворюючий об'єкт – як правило, є джерелом руху, об'єкт, до якого прикладена сила і який є причиною впливу і слідоутворення на об'єкті слідосприймаючому.

Слідосприймаючий об'єкт – це будь-яке матеріальне тіло живої і неживої природи, який під час взаємодії змінює свої зовнішні ознаки і внутрішні властивості, відтворює (копіює) властивості слідоутворюючого об'єкта.

Відображення – це зміни слідосприймаючого (відображаючого) об'єкта. Відображення є результатом процесу відбиття, слідами в широкому розумінні.

Розглянемо **класифікацію слідів за наступними критеріями:**

- 1) за родом слідоутворюючих об'єктів виділяють сліди людини (рук, ніг, зубів тощо), сліди транспортних засобів та сліди знарядь зламу та інструментів;
- 2) за механізмом утворення виділяють такі сліди:
 - поверхневі та об'ємні
 - нашарування та відшарування
 - статичні та динамічні (за особливостями взаємодії)

- локальні й периферичні (особливості їх місцезнаходження)
- видимі та невидимі (за ступенем сприйняття)

Статичними називають сліди, які утворюються у стані відносного спокою (у статиці), коли рухаючися до цього об'єкта зупиняється. При цьому кожна точка слідоутворюючого об'єкта залишає своє адекватне відображення на слідосприймаючому об'єкті (відбиток пальця руки, відбиток підошви взуття).

Динамічні сліди виникають при зміщенні точок слідоутворюючої поверхні по поверхні слідосприймаючій. При цьому кожна точка слідоутворюючої поверхні залишає слід у вигляді лінії (траси). Виступаючі частини рельєфу відображаються у вигляді заглиблень (бороздок), а увігнуті – у вигляді виступів (валиків). Як приклад, це сліди розпилу, розрубів, свердління, сліди гальмування транспортних засобів тощо.

Поверхневі сліди це сліди, які утворюються під час контакту об'єктів однакової твердості або коли слідоутворюючих об'єктів більш м'який, ніж слідосприймаючий (слід пальця руки на склі, слід колеса автомобіля на асфальті).

Об'ємні сліди це сліди, які виникають при вдавлюванні більш твердої слідоутворюючої поверхні у більш м'яку слідосприймаючу поверхню. У такому сліді відображається не тільки контактуюча поверхня слідоутворюючого об'єкта, але і його бокові поверхні. Об'ємний слід дозволяє отримати більш повне уявлення про будову слідоутворюючого об'єкта, про його загальні і окремі ознаки, форму, будову поверхні. Прикладами об'ємних слідів є вдавнений слід на дверях від знаряддя зламу, відбиток підошви взуття або коліс автомобіля на вологому ґрунті та ін.

Нашарування виникають за рахунок накладення часток, які відокремилися від слідоутворюючого об'єкта. Вступаючи у контакт з поверхнею такий слід відображає свої ознаки за рахунок переходу речовини на ділянках контакту. До такого виду слідів можна віднести слід коліс автомобіля на асфальті, який до цього проїхав по калюжі; слід вимазаної у фарбі руки тощо.

Відшарування, навпаки, утворюються за рахунок переходу часток речовини від слідосприймаючої поверхні до слідоутворюючої. Наприклад, злочинець взявся долонею за свіжопофарбоване підвіконня, в результаті чого речовина фарби відокремилася від нього і перейшла на руку злочинця. В результаті – на підвіконні, у місці контакту спостерігаємо ознаки пальців і долонної поверхні.

Локальні сліди виникають у межах контактної поверхні взаємодіючих об'єктів. Наприклад, слід взуття, будь то поверхневий чи об'ємний, утворюється за рахунок змін ґрунту, які відбуваються у межах його контакту з підошвою взуття.

Периферичні сліди, на відміну від локальних, виникають за межами контактної поверхні взаємодіючих об'єктів. Наприклад, бокові поверхні взуття злочинця були вимазані у грязі. Під час ходьби по асфальту грязь осипається зі взуття, повторюючи конфігурацію підошви.

Видимі сліди це сліди, які можна виявити неозброєним оком. *Невидимі* – це ті, які можна виявити за допомогою спеціального обладнання (наприклад, ультрафіолетового освітлювача) або хімічних речовин.

Маловидимі сліди можна виявити без спеціального обладнання за рахунок зміни навколишньої обстановки, наприклад, зміни куту освітлення об'єкта (виявлення слідів у косо падаючому освітленні).

Значення слідів визначається можливостями встановлення за ними різних обставин події, що розслідується. При цьому можуть вирішуватися завдання діагностичного та ідентифікаційного характеру. При вирішенні діагностичних завдань визначається насамперед механізм утворення слідів - взаємодія об'єктів у момент виникнення слідів. Крім того встановлюється стан об'єкту, наявність на ньому слідів, вид знаряддя, яким ці сліди залишені, послідовність утворення слідів тощо. При ідентифікації здійснюється ототожнення об'єкта за залишеними ним слідами, а також можливе встановлення групової приналежності, зокрема спільного джерела походження.

Для використання як доказів, сліди повинні бути виявлені, зафіксовані і вилучені. Згідно з КПК основним і обов'язковим засобом фіксації слідів є їх відображення у протоколі слідчої дії. Виявлені сліди детально описуються у протоколі з вказівкою на вид слідів, їхню кількість, місце виявлення (в т. ч. характер його поверхні), розміри, взаємне розташування. Якщо при проведенні огляду використовувались технічні засоби пошуку, фіксації і вилучення, то у протоколі обов'язково вказуються особи, які їх використовували, ціль використання, найменування, марка, модель технічного засобу; умови і порядок використання; отримані результати. Додатковими засобами фіксації виявлених слідів можуть бути фотографування, відеозйомка, замалювання, складання планів та схем.

За загальним правилом, якщо є можливість, сліди вилучаються разом з об'єктом-носієм без попередньої обробки. Якщо такої можливості немає, робиться копія сліду (за допомогою дактилоплівки, заливання гіпсом, використання компаундних паст тощо). Об'єкти зі слідами упаковуються таким чином, щоб уникнути контакту поверхонь зі слідами з упаковкою. Вологі об'єкти перед упакованням необхідно просушити при кімнатній температурі з уникненням попадання прямих променів сонячного світла. До упакованих об'єктів кріпиться бірка з інформацією про об'єкт та місце його вилучення. Бірка підписується слідчим і понятими і скріплюється печаткою слідчого.

17.Папілярні візерунки пальців рук людини: їхні властивості та класифікація

У сучасній криміналістиці дактилоскопію розглядають як розділ трасології, який включає вивчення властивостей і ознак папілярних візерунків рук і ніг, розроблення методів їх виявлення і дослідження з метою одержання криміналістичної інформації.

Загальні і окремі ознаки будови папілярних візерунків мають три властивості, за якими провадиться ідентифікація людини: індивідуальність, відновлюваність і відносна незмінюваність.

Індивідуальність – це фундаментальна властивість папілярних візерунків, сутність якої полягає в особливостях будови шкіри на долонних поверхнях рук і підшвах ніг. Шкірний візерунок формується в процесі внутрішньоутробного розвитку, він пов'язаний зі спадковістю і протягом усього життя людини не змінюється. Якщо епідерміс пошкоджується, то через якийсь час візерунок відновлюється. Анатомічна будова візерунка змінюється лише при глибоких ушкодженнях дерми – сосочкового шару (при опіках, порізах, розривах). На цих ділянках виникають шрами, рубці, які, у свою чергу, стають ідентифікуючими ознаками.

Відновлюваність папілярного візерунка як властивість шкірного покриву тіла людини взагалі дозволяє використовувати сліди пальців рук, коли після вчинення злочину зони були травмовані і на візерунках з'явилися рубці, шрами.

Відносна незмінюваність як властивість папілярних візерунків пов'язана з їх індивідуальністю і відновлюваністю. Із зростанням і розвитком людини папілярні візерунки збільшуються в розмірі, лінії їх стають товщими, з'являються зморшки, складки, «білі лінії», але при цьому загальна форма і розташування окремих ознак у візерунку залишаються незмінними. Це дозволяє ідентифікувати людину за слідами пальців рук, залишеними з великим розривом у часі.

Однакова анатомічна будова і властивості папілярних візерунків рук і ніг припускають однаковий механізм утворення слідів при механічній взаємодії. Сліди рук і ніг – контактні, вони утворюються за рахунок речовини, що виділяється шкірою або випадково потрапила на її поверхню. Речовина може бути кольоровою (фарба, кров, пил, бруд) і безбарвною (піт, різні рідини штучного походження). Звідси сліди можуть бути пофарбовані і безбарвні (невидимі, слабковидимі). Якщо слідосприймальний об'єкт пластичний, то утворюються об'ємні сліди, при торканні твердого предмета виникають поверхневі сліди.

Для виявлення, вилучення і фіксації слідів рук застосовуються фізичні, хімічні і радіографічні методи.

Чи не найчастіше під час проведення слідчих дій виявляються сліди рук людини. Останні можуть бути слідами голої долоні чи слідами рук в гумових або шкіряних рукавичках. Сліди пальців рук людини носять інформацію про папілярний візерунок, який у кожної людини індивідуальний (неповторний), стійкий (відносна незмінюваність), відновлюваний. Вивченням властивостей та будови папілярних візерунків рук і ніг займається такий розділ криміналістичної техніки як дактилоскопія.

Прийнято виділяти **3 типи папілярних візерунків:**

- 1) дуговий (приблизно у 5% людей) – немає дельт
- 2) петльовий (65%): ульнарні (ніжка петлі направлена в бік мізинця) та радіальні (в бік великого пальця); у таких візерунках є одна дельта
- 3) завитковий (30%) – дві й більше дельт.

Під час дослідження папілярного візерунка визначається його тип, після чого детально досліджуються його окремі ознаки. До таких ознак можна віднести наступні: розходження ліній (вилка); сходження ліній; вершина петлі; дельта; острівець; переривання ліній; кінець лінії; початок лінії; місточок; крапка; фрагмент; гачок.

18.Механізм утворення слідів рук, їх види. Технічні засоби й прийоми виявлення, фіксації й вилучення слідів рук при проведенні слідчих дій

Сліди рук і ніг – контактні, вони утворюються за рахунок речовини, що виділяється шкірою або випадково потрапила на її поверхню. Речовина може бути кольоровою (фарба, кров, пил, бруд) і безбарвною (піт, різні рідини штучного походження). Звідси сліди можуть бути пофарбовані і безбарвні (невидимі, слабковидимі). Якщо слідосприймаючий об'єкт пластичний, то утворюються об'ємні сліди, при торканні твердого предмета виникають поверхневі сліди.

Для виявлення, вилучення і фіксація слідів рук застосовуються фізичні, хімічні і радіографічні методи.

Фізичні методи виявлення слідів рук:

1) відображення – фізичне явище, сутність якого полягає в поверненні світла об'єктом в оптичне середовище при потраплянні його на межу розділу з іншим оптичним середовищем. Якщо поверхня предмета ідеально рівна, то має місце дзеркальне відображення, від нерівної (забрудненої потожировою речовиною) поверхні відбувається дифузійне (розсіяне) відображення.

2) адгезія – це властивість фізичних тіл прилипати до інших тіл, унаслідок чого виникає зчеплення поверхонь тіл. Свіжий слід папілярного візерунка становить потожирову речовину, що відшарувалася і певний час залишається вологою і липкою. Якщо на її поверхню потрапляють частки іншої кольорової речовини, то вони прилипають до неї і слід стає видимим. Виявлення невидимих слідів порошками на основі їх адгезійних властивостей одержало назву порошкових методів. Порошки за їх походженням поділяють на неорганічні (магнітні), які становлять собою головним чином подрібнені метали (залізо, алюміній, мідь кобальт, барій, свинець, цинк або їх окисли), і органічні (немагнітні), до яких відносять кам'яновугільні смоли, каніфоль, камфору, крохмаль. Криміналістичні кисті можуть бути магнітними та флейсовими (пуховими). Магнітні порошки – Малахіт, Рубін, Сапфір, Топаз; ПМД-б – білий, ПМД-ч – чорний і ПМЛД-с – сірий магнітний люмінесцентний дактилопорошок. Немагнітні порошки ПД-б – білий і ПД-ч – чорний; окис кобальта, вуглекислий свинець, тонко розмелений двоокис титана, аргенорат, бронза, сурик свинцевий і залізний, зола.

3) змочування – поверхневе фізичне явище, яке виникає при зіткненні рідини з твердим тілом. Існують тіла, що змочуються і не змочуються. Жир не змочується водою, і ця властивість лежить в основі виявлення слідів рук,

підшош ніг водяними розчинами барвників. Якщо у водяний розчин барвника, наприклад фіолетового, синього чорнила, занурити об'єкт із латентним слідом, то барвник змочить тільки ті ділянки сліду, де немає пото-жирової речовини. Так слід стане видимим на пофарбованому фоні документа. Після цього документ злегка промивають (купають).

4) конденсація – ущільнення, згущення, перехід речовини із газоподібного в рідкий чи твердий, кристалічний стан. На цьому фізичному явищі засновані методи виявлення слідів парами йоду, кіптявою палаючої свічі, металами, розпиленими у вакуумі. Не рекомендується обробляти парами йоду металеві предмети, так як йод може викликати їх корозію. Окрашені сліди внаслідок використання йоду через 10-15 хв. зникають, тому слід може бути виявлений повторним окурюванням.

Хімічні методи базуються на дії хімічних речовин, коли останні вступають в реакцію з потожировою речовиною і утворює зафарбовану сполуку в тих місцях, де розміщується слід. Як хімічні реактиви-проявники здавна використовують водяний розчин азотнокислого срібла (ляпісу), розчин нінгідрину або алоксану ацетону. Однак усі хімічні методи виявлення слідів рук мають серйозний недолік – їх застосування не рекомендується у випадках, коли потрібно виявити відбитки пальців рук на документах, оскільки вони призводять до пошкодження документа, що забарвлюється.

Радіографічний метод – коли досліджуваний об'єкт, на якому передбачається наявність слідів, опромінюють потоком нейтронів, внаслідок чого деякі елементи, які входять до потожирової речовини, стають радіоактивними. Якщо тепер об'єкт привести в контакт із фотографічною плівкою, то в місцях розташування сліду відбудеться засвічування фотоемульсії. При проявленні плівки слід на ній буде чорним на білому фоні.

Виявлені сліди рук і ніг фіксують загальними методами і засобами— протоколюванням, копіюванням, моделюванням, фотографуванням, вилученням слідів безпосередньо з носієм, на якому виявлений слід.

Якщо дозволяють габарити, то найкраще вилучати слід разом з об'єктом-носієм. Вилучають сліди за допомогою дактилоплівки, слідокопіювального складу “Копія” (поверхневі), а об'ємні сліди вилучають за допомогою силіконових паст “СКТН-1”, “У-4”, “У-1”, “К” та сумішей паст із каталізаторами (їх називають компаундами) “К-19”, “У-1-21”. У якості наповнювачів також використовуються тонкомелені порошки – окис цинку, магнія, титану, кобальта, міді, сурик, зола тощо). Також можна вилучати сліди за допомогою зашкуреної гуми, проявленого фотопаперу та шляхом виготовлення реплік.

19.Доріжка слідів ніг і її елементи. Прийоми виявлення, фіксації й вилучення слідів ніг при проведенні слідчих дій

Сліди ніг людини прийнято розділяти на сліди босих ніг, сліди ніг у шкарпетках, сліди ніг у панчохах, сліди взуття та доріжка слідів. Механізм

утворення слідів босих ніг та порядок їх виявлення та фіксації співпадає відповідно зі слідами рук людини. При описі сліду босої ноги необхідно вказати які частини ноги (плюсна, проміжна, п'ятка) відобразилися та їх розміри.

За слідами босих та вдягнених у шкарпетки (панчохи) ніг можна ототожнити людину, а за слідами ніг у взутті – безпосередньо взуття.

В **одиничному сліді** вимірюванням фіксують його загальну довжину, довжину й ширину підметки, каблука, проміжної частини. Під час описування крім загальних ознак і розмірів визначають окремі індивідуальні ознаки: малюнок підошви, ступінь зношення, ознаки ремонту низу взуття тощо.

Поширеним способом фіксації об'ємних видимих слідів ніг є об'ємне моделювання, тобто виготовлення зліпків-копій з гіпсу або алебастру. Порядок фіксації об'ємного та поверхневого сліду ноги такий: вилучити сліди запаху; сфотографувати слід; виміряти та описати; якщо слід комбінований, вилучити речовину, якою він забарвлений, і виготовити зліпок.

Поверхневі забарвлені сліди фотографують, вимірюють, описують, а потім переносять на копіювальний матеріал (дактилоскопічну плівку; гуму, оброблену шкуркою) або, якщо є така можливість – вилучають разом з предметом-носієм.

Об'ємні сліди на сипких матеріалах фіксують за допомогою зліпків, дотримуючись під час їх виготовлення загальних правил. Гіпсові зліпки виготовляють наливним, насипним і комбінованим способами. Перед виготовленням зліпка наливним способом на сипкому ґрунті сліди закріплюють розчином перхлорвінілової смоли в ацетоні, розчином цукру, або лаком для волосся. Після цього виготовляють зліпок. Техніка виготовлення гіпсового зліпка наливним способом така. Зі сліду видаляють воду та сторонні предмети; якщо слід неглибокий, його огорожують металевою або картонною стрічкою. Потім частину розчину гіпсу наносять на весь слід; кладуть арматуру (палички, полоски картону тощо). До одного з елементів арматури заздалегідь прив'язують мотузку, таким чином, щоб обидва кінця залишилися зовні і виливають залишок розчину гіпсу. Через 15-20 хвилин після затвердіння зліпок акуратно піднімають і змивають ґрунт водою. Не можна терти зліпок, щоб не пошкодити його. Потім до кінців мотузки прикріплюють бірку, на якій роблять засвідчувальний напис, і опечатують зліпок.

Насипний спосіб виготовлення зліпка полягає в тому, що слід припудрюють гіпсом через сито, а потім засипають товстим шаром гіпсу, накривають ганчіркою і через неї змочують гіпс до затвердіння. Комбінований спосіб полягає в тому, що слід припудрюють шаром гіпсу товщиною приблизно 5 мм, потім заливають рідким гіпсом, поклавши перед цим арматуру.

Невидимі сліди взуття залишаються на папері, картоні, фанері, полірованих і пофарбованих предметах, їх можна виявити, наносячи на поверхню магнітною щіткою порошок на феромагнітній основі. Інколи такі сліди можна виявити за допомогою люмінесценції та ультрафіолетових променів.

Трапляються випадки, коли об'ємні сліди ніг містяться повністю під

водою, видалити яку практично неможливо (наприклад, у калюжі, річці, ставку). Якщо шар води над слідом досягає 10 см, то металевою чи пластиковою стрічкою огороджують слід і відсмоктують воду грушею, а потім виготовляють зліпок. Якщо шар води досягає 5 см, то воду можна не відсмоктувати, а просто насипати в неї гіпс до рівня загорожі, покласти арматуру, а потім знову досипати гіпс. Гіпс у воді затвердіє, і зліпок можна вилучити. Якщо шар води становить 50-100 см, розчин гіпсу треба зробити густим і через гумову трубку вилити його в слід, підводячи кінець трубки безпосередньо до сліду.

Об'ємні сліди на снігу фіксують звичайними способами. Гіпсові зліпки виготовляють насипним або комбінованим способом. Особливість виготовлення зліпків у цьому разі полягає в тому, що перед виготовленням гіпсового розчину необхідно охолодити воду до 0 °С. Це можна зробити шляхом поступового додавання, постійно розмішуючи, у розчин гіпсу снігу, доки він не перестане танути. Подальша техніка аналогічна описаній для фіксації об'ємних слідів на сипких матеріалах. На розсипчастому снігу зліпки виготовляють тільки насипним способом, а на вологому й густому – заливним.

Велику кількість відбитків слідів взуття, пов'язаних єдиним механізмом утворення та напрямом, називають **доріжкою слідів**. У ній відображаються особливості ходи, функціональні та анатомічні ознаки людини. Механізм ходьби досить складний, в основі його лежать динамічні навички, зумовлені психічною діяльністю людини, її вищою нервовою системою і закономірностями механіки руху тіл.

Досліджуючи доріжку слідів, можна вирішити наступні задачі:

- встановити напрямок руху злочинця;
- співвідношення розміру кроку правої та лівої ноги;
- кут розвороту стопи відносно лінії руху;
- характер руху;
- індивідуальні особливості ходи.

Для визначення метричних параметрів ознак ходи на місці події вибирають доріжку слідів не менш 15-20 слідів, і здійснюють виміри. Передусім, доріжка слідів повинна бути сфотографована способом лінійної панорами при вертикальному розташуванні фотоапарата з висоти не менш 1,5 м (на такому панорамному знімку можна найбільш точно вимірити всі ознаки ходи). В криміналістиці запропоновано два методи виміру ознак ходи – чеський і російський.

Для одержання відносно стійких результатів вимірів ознак локомоційних рухів необхідно дотримуватися таких правил при огляді доріжки слідів ніг на місці події: 1) доріжка слідів повинна мати не менш 15-20 слідів і пряму лінію напрямку руху; 2) виміри мають проводитися на місці події, а потім за панорамним знімком; 3) вимірюють всі ознаки в кожному сліді, а потім обчислюють середнє арифметичне значення ознаки, що відображається в протоколі огляду.

20. Сліди транспортних засобів та їх значення у розслідуванні злочинів

Сліди транспортних засобів – це сліди контактного впливу їх ходової та неходової частин, що утворюються при русі чи стоянні, сліди на предметах, що відокремилися від тієї чи іншої частини транспортного засобу.

Транспорт може бути полозовим, колісним і гусеничним. Колісний транспорт утворює сліди тиску-кочіння, гусеничний - сліди тиску, а полозовий - сліди ковзання.

До слідів ходової частини транспортного засобу відносяться сліди коліс, сліди гусениць та сліди полозові.

Колісний транспорт залишає сліди статичного походження – сліди кочення, а при різкому гальмуванні утворюються сліди динамічного походження – сліди гальмування.

Під час дослідження слідів коліс встановлюється ширина колії (відстань між колесами, що знаходяться на одній осі), база (відстань між передньою та задньою осями), кількість коліс і осей, сліди шини (вони розрізняються за шириною профілю та малюнком протектора). Під час огляду місця події необхідно розрізняти слід протектора шини (його ширину) та слід бігової доріжки (її ширину). Ширина протектора – одна із ознак моделі шини, значення якої знаходять у довідниках, а ширина бігової доріжки є експлуатаційною ознакою, яка свідчить про стан тиску в шинах і пристроях, що регулюють його, а також про кількість вантажу в транспортному засобі.

Гусеничні сліди є слідами траків у вигляді двох смуг. Відстань між центрами смуг є шириною колії даного транспортного засобу.

Полозові сліди характеризують ширину колій саней, ширину полозків і планки.

Сліди неходової частини транспортного засобу це сліди, що відображаються на перешкоді, або відокремлюються від транспортного засобу при наїздах, при зіткненні з іншими транспортним засобом, при задіванні під час руху нерухомих предметів.

Вказані сліди є слідами взаємодії транспортного засобу з обстановкою місця події. Окрім зазначених виділяють ще такі групи слідів транспортних засобів як сліди транспортного вантажу, сліди людей і тварин, випадкові сліди, що утворилися до чи після події.

Вивчення слідів транспортних засобів дозволяє встановити групову належність транспортного засобу (тип, марка, модель); ототожнити транспортний засіб або його частину; встановити деякі обставини розслідуваної події (напрямок руху, довжину шляху гальмування, швидкість гальмування, механізм і характер ушкоджень та ін.).

Способи фіксації слідів транспортних засобів: 1) опис у протоколі; 2) фотографування; 3) виготовлення схем; 4) копіювання; 5) виготовлення зліпків.

Схема описової частини протоколу огляду слідів транспортного засобу:

- 1) місцезнаходження слідів і час їх виявлення;
- 2) вид і стан ґрунту або покриття дороги, де виявлено слід;

- 3) вид слідів (об'ємні чи поверхневі, нашарування чи відшарування, статичні чи динамічні);
- 4) кількість слідів, їх розташування щодо один одного;
- 5) ширина кожного сліду;
- 6) глибина об'ємних слідів щодо поверхні дороги;
- 7) розмір колії;
- 8) форма малюнка протектора шин, їх розміри, індивідуальні особливості;
- 9) довжина сліду одного ободу колеса;
- 10) довжина сліду гальмування;
- 11) ознаки напрямку руху;
- 12) ознаки сліду гальмування та ступінь його відображення;

Поверхневі сліди протектора можуть бути скопійовані на фотопапір чи прошкурену листову гуму. У випадку виявлення слідів на фанері, папері, одязі потерпілого вони вилучаються разом із об'єктом-носієм.

З об'ємних слідів транспортного засобу виготовляються гіпсові зліпки. Для фіксації окремих деталей використовуються полімерні матеріали.

21. Призначення трасологічної експертизи за слідами рук, ніг, транспортних засобів, знарядь злочину

Трасологічна експертиза є видам криміналістичних експертиз. Головними завданнями трасологічної експертизи є: ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально-фіксованими слідами – відображеннями їх слідоутворюючих поверхонь; діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо).

Об'єктами дослідження трасологічної експертизи є:

- 1) тверді предмети зі стійкою формою;
- 2) сліди-відображення зовнішньої форми предметів на об'єктах-носіях;
- 3) копії слідів-відображень, відділені від об'єктів-носіїв.

Основними підвидами трасологічної експертизи є: експертиза слідів рук людини (дактилоскопічна); експертиза слідів ніг і взуття людини, слідів ніг (лап) тварин; експертиза слідів знарядь та інструментів; засобів виробництва масових виробів; експертиза замикаючих і контрольних засобів; слідів розділу цілого на частини; рельєфних знаків на металі, пластмасі та інших матеріалах; експертиза холодної зброї; експертиза вузлів і петель.

Предметом трасологічної експертизи є те коло питань, які можуть бути вирішені експертом в ході її проведення. Розглянемо предмет трасологічної експертизи на прикладі найбільш розповсюджених її видів: експертизи слідів рук (дактилоскопічної), експертизи слідів взуття та експертизи слідів коліс транспортного засобу. Дактилоскопічна експертиза вирішує наступні ідентифікаційні питання:

- Чи залишені сліди рук конкретною особою?

- Чи залишені сліди рук в різних місцях однією особою?

Діагностичні питання:

- Чи є на представленому предметі сліди пальців рук?
- Чи придатні вони до ідентифікації особи?
- Якою рукою і якими пальцями залишені сліди?
- Якими ділянками поверхні долоні залишено сліди?
- Які особливості мають руки людини, що залишила сліди?
- В результаті якої дії залишено слід?

За допомогою експертизи слідів взуття можна вирішити наступні *ідентифікаційні* питання:

- Чи залишені сліди взуттям, представленим на дослідження?
- Чи залишені сліди в різних місцях одним і тим же взуттям?

Слід звернути увагу на те, що на відміну від дактилоскопічної експертизи, де об'єктом, що ідентифікується, є людина, у експертизі слідів взуття за відбитками ідентифікується саме взуття, а не особа, якій воно належить.

Вирішення *діагностичних* завдань допоможе вирішити:

- Чи є на даній поверхні сліди взуття людини та чи придатні вони до ідентифікації?
- Взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики і особливі ознаки?
- Які особливості ходи людини відбилися у „доріжці слідів”?
- Який механізм утворення слідів взуття?

Що стосується експертизи відбитків коліс транспортних засобів, то завдяки їй можна вирішити наступні *ідентифікаційні* питання:

- Чи залишені сліди на місці події колесами даного автомобіля?
- Чи залишені сліди в різних місцях події колесами одного і того ж автомобіля?

Діагностичні питання:

- Яким колесом транспортного засобу залишені сліди (правим, лівим, переднім, заднім)?
- Якою моделлю шини залишені сліди?
- Чи піддавалася покришка шини транспортного засобу, слід якої виявлений на місці події та наданий для дослідження, відновлювальному ремонту?
- Чи є на даному об'єкті (одязі потерпілого, огорожі дороги, дорожньому покритті тощо) сліди транспортного засобу?
- Чи утворилися сліди на об'єкті в результаті його переїзду колесами транспортного засобу?

Експертиза слідів знарядь злочину та інструментів вирішує наступні *ідентифікаційні* питання:

- чи залишені сліди на перешкоді представленим знаряддям?
- чи не залишені сліди на різних перешкодах одним знаряддям?

Діагностичні питання:

- до якої групи знарядь відноситься предмет, використаний для злочину?

- одним чи декількома знаряддями залишені сліди на місці злочину?

Для вирішення поставлених завдань експерту надаються:

а) об'єкти зі слідами, а коли вилучити їх неможливо, то копії слідів;

б) об'єкти, якими, за припущенням слідчого, могли бути залишені ці сліди;

в) порівняльні зразки (наприклад, при крадіжці з квартири експертові, крім іншого, надаються дактилокарти всіх осіб, які у ній мешкають);

г) дані про час виявлення слідів, умови, в яких знаходилися об'єкти зі слідами до направлення їх на експертизу (як правило, надається копія протоколу огляду місця події, однак за необхідності можуть надаватися також копії протоколів інших слідчих дій).

Для вирішення ідентифікаційних завдань експерту необхідно надати: предмети зі слідами, а якщо вилучити їх неможливо, то копії слідів (зліпки, фотознімки); об'єкти, якими, за припущенням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), могли бути залишені ці сліди; дані про час виявлення слідів, умови, у яких були об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу.

Якщо експертові надсилається копія сліду на дактилоплівці або інша копія сліду, необхідно надати схему його розміщення на поверхні предмета (місцевості). Об'єкти дослідження направляються в упаковці, яка забезпечує їх збереження. Речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо. Поверхня предмета, на якому є сліди, що легко пошкоджуються, наприклад сліди рук, різного роду нашарування тощо, не повинна контактувати з матеріалом упаковки.

22. Класифікація слідів злочину. Технічні способи й прийоми виявлення, фіксації й вилучення слідів знарядь злочину й інструментів

Злом – це повне чи часткове руйнування закриваючого пристрою, стіни, стелі, підлоги, вікна, іншої перешкоди з метою проникнення в закрите приміщення. Для цього використовуються відповідні знаряддя чи інструменти.

Під **знаряддями злочину** слід розуміти предмети, спеціально пристосовані для подолання перешкод – замкових пристроїв при вчиненні кримінального правопорушення. До них відносяться «уїстити», «фомка», «балерина», «клешня рака», «пластир» тощо, перероблені інструменти (наприклад, заточену викрутку із загнутим кінцем для відмикання дверних замків).

Під **інструментами** слід розуміти предмети заводського або кустарного виготовлення, призначені для використання як ручні знаряддя праці в соціальній діяльності. Найчастіше для подолання перешкоди використовуються інструменти: слюсарні (молоток, зубило, пила по металу, свердло, напилек, ножиці, пробійник); теслярські (сокира, пила-ножівка, пила поперечна); столярні (стамеска, долото, рубанок тощо).

За способом впливу (дії) знаряддя злочину та інструменти розрізняють: 1) механічні (вони в свою чергу підрозділяються на різучі (ніж, ножиці, кусачки),

рублячі й долбежні (сокира, лом, зубило, долото), пилячі (пили, напилітники), свердлярні (свердла, бурови)) та термічні (газо- та електроапарати для різки металів і їх сварки).

За характером впливу та видом знаряддя механічної групи сліди, залишені такими знаряддями чи інструментами, діляться на: 1) сліди тиснення (тиску) (удар, сила), 2) сліди ковзання (тертя) (під кутом), 3) сліди різання, різновидом яких є сліди розпилення (близькими за своїм механізмом є сліди свердління і обертання).

Сліди термічного впливу утворюються, головним чином, при зломі металевих конструкцій та відображаються у вигляді структурних та енергетичних змін.

Сліди знарядь злomu та інструментів майже завжди видимі й об'ємні, за винятком мікрослідів та слідів нашарування.

Об'ємні сліди рекомендується вилучати безпосередньо разом з носієм сліду. Але сліди на великих предметах копіюють, виготовляють зліпки з пластиліну, полімерних мас, інколи використовують віск, гіпс, стеарин.

Під час виявлення слідів свердління треба вилучати не тільки предмети з просвердленими отворами, а й стружку та «сліпі» сліди – недосвердлені отвори, на дні яких є часткові ознаки, достатні для ототожнення свердла. З таких слідів бажано виготовляти полімерні зліпки. При виявленні слідів розпилу рекомендується вилучати розпилені об'єкти та намагатись знайти не допиляний слід розпилу, на дні якого інколи відображається відстань між зубцями і форма їх заточки, що дозволяє ототожнити пилу.

Сліди тиску рекомендується фотографувати в натуральну величину або зі зменшенням, на фотознімку робити розмітку ознак знаряддя, тобто готувати орієнтування для розшуку реального знаряддя злomu.

Оглядаючи слід ковзання, треба визначити (по можливості) ширину леза, що дасть можливість уявити форму знаряддя, потім сфотографувати слід при боковому освітленні, виміряти відстань між великими трасами і перенести розміри на знімок.

Найважче визначити знаряддя, коли зруйнована перешкода (пролом, руйнування цілого на частини тощо). У цьому разі треба звертати увагу на сліди нашарування і металізації, що нерідко залишаються на розчленованих частинах цілого. Знайшовши частки, можна уявити вид знаряддя і визначити його матеріал. При виявленні знарядь злomu, інструментів і предметів, що могли слугувати засобами вчинення кримінального правопорушення, насамперед треба оглянути їх за допомогою оптичних засобів (9-кратної лупи) і спробувати знайти всі мікрочастинки, що адгезувалися на поверхні предмета. При наявності останніх запрошують фахівця для визначення їх походження.

Виявивши та дослідивши сліди злomu та інструментів, можна визначити вид злomu, його механізм, направлення, вид використаного знаряддя, кількість осіб, які брали участь, приблизний зріст і фізичну силу злочинців, наявність навиків користування знаряддями, кількість часу, необхідного для злomu та визначити які сліди могли залишитися на одязі та тілі злочинця.

Фіксують виявлені сліди шляхом протоколювання, вимірювання, фотографування. Фотографують сліди злому методом масштабної зйомки. Спочатку всі сліди й ділянки, на яких вони розміщені, потім ті, де найбільш чітко відобразились ознаки знаряддя. Після орієнтуючого та оглядового знімання вибирають вузлову точку для знімання так, щоб в кадр потрапили всі сліди. Доцільно по кожному сліду виготовити 2-3 фотознімки при різній спрямованості освітлення. Поряд з фотографуванням використовують схематичне замальовування слідів.

У протоколі огляду відмічаються місцезнаходження слідів на об'єкті злому, їх загальна кількість та взаємне розташування, висота від поверхні підлоги; вид слідів, їх форма; наявність у слідах сторонніх речовин, які могли залишитися від знаряддя злому.

23. Об'єкти та завдання судової балістики. Експертні дослідження об'єктів балістичного походження

Судова балістика – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає закономірності відображення й одержання інформації про походження і застосування вогнепальної зброї, патронів до неї (і їхніх елементів), слідів їхнього застосування та розробляє технічні прийоми, методи і засоби виявлення, фіксації, вилучення, зберігання і дослідження названих об'єктів для розкриття, розслідування і попередження кримінальних правопорушень.

Об'єктами судової балістики є:

- 1) ручна вогнепальна зброя (бойова, цивільна, спортивна, мисливська, кримінальна);
- 2) боєприпаси – це патрони, частини патронів (кулі, гільзи, капсулі, дробі, порох, пижі, прокладки), вибухові пристрої та речовини, інші боєприпаси (гранати, міни, їх частини);
- 3) сліди пострілу (на одязі, на тілі, на інших перешкодах).

Вогнепальна зброя - це пристрої, конструктивно призначені для враження цілі на відстані снарядом, що одержує направлений рух у стволі за рахунок енергії згорання порохового чи іншого заряду.

Для віднесення предмета до вогнепальної зброї він повинен відповідати критеріям вогнепальності (снаряд у зброї рухається від тиску, викликаного горінням пороху (або його замітника), придатності (достатня вражаюча дія снаряда), надійності (предмет повинен мати надійні основні частини вогнепальної зброї та витримувати проведення більш ніж одного пострілу) та зброярності (зброя повинна бути призначена безпосередньо для враження цілі).

Боєприпаси – це пристрої одноразового використання, які призначені для проведення пострілу з вогнепальної зброї й складаються з гільзи, снаряду, метального заряду й запалюючого заряду (капсуля).

Сліди пострілу – це пошкодження, які утворені снарядом, та відкладення продуктів згорання порохового заряду на перешкоді та на одязі чи тілі особи, яка здійснювала постріл.

Їх прийнято ділити на основні (утворені безпосередньо снарядом) та додаткові (утворені іншими елементами заряду – порохові гази, тиск, полум'я). Основні залишаються на перешкодах – це пробоїни (наскрізні, сліпі та дотичні (сліди від рикошету)). До додаткових слідів відносяться поясок обтирання, штанцмарка, опіки, сліди кіптяви та сліди незгорівших порошинок.

Судова балістика дозволяє вирішувати завдання ідентифікаційного та діагностичного характеру.

До ідентифікаційних завдань відносяться:

- ідентифікація зброї по стріляним гільзам, кулям та дробі;
- встановлення групової належності, в тому числі загального джерела походження зброї, боєприпасів, їх компонентів, частин;
- ідентифікація патронів, куль, гільз та інших об'єктів судової балістики, шляхом встановлення цілого за частинам.

До діагностичних завдань належать:

- встановлення факту належності об'єкта до вогнепальної зброї;
- визначення характеристик зброї: способу виготовлення, будови, калібра;
- визначення технічного стану зброї, його справність чи несправність та придатність до стрільби, в тому числі у відповідному режимі (одиначними пострілами, чергою, прицільно) та при відповідних умовах;
- визначення можливості пострілу із зброї без натискання та спусковий гачок;
- встановлення механізму події: факту здійснення пострілу, його напрямку та дистанції, місця пострілу та ін.;
- встановлення факту перероблення зброї.

24. Сліди застосування вогнепальної зброї. Правила огляду, фіксації та вилучення вогнепальної зброї

Застосування вогнепальної зброї утворює багато слідів на місці події. Це, насамперед, сліди-предмети (залишені зброя, боєприпаси) та сліди взаємодії зброї, боєприпасів з предметами середовища. При пострілі з вогнепальної зброї відбувається взаємодія порохового заряду, снаряда (кулі, дробу) і перепони, в результаті чого виникають зміни, які називаються слідами пострілу або слідами застосування зброї.

Сліди застосування вогнепальної зброї прийнято ділити на основні (утворені безпосередньо снарядом) та додаткові (утворені іншими елементами заряду – порохові гази, тиск, полум'я). Основні залишаються на боєприпасах (від удару бойка, від зуба викидача, від нарізів ствола) та на перешкодах – це пробоїни (скрізні мають вхідний та вихідний отвори, сліпі мають тільки вхідні отвори та сліди від рикошету). До додаткових слідів відносяться поясок обтирання, штанцмарка, опіки, сліди кіптяви та сліди незгорівших порошинок.

Завданням огляду є виявлення, фіксація, вилучення зброї, боєприпасів, слідів пострілу і дослідження їх на місці події для визначення виду, системи,

калібру зброї, кількості пострілів, дистанції, напрямку і місця, з якого було зроблено постріл.

Виявлену зброю фіксують за допомогою фотозйомки та описують у протоколі огляду. При огляді зброї необхідно дотримуватися певних правил. Так, при огляді бойової зброї необхідно:

- 1) встановити, чи знаходиться курок (ударник) на бойовому або захисному взводі та чи є патрон у патроннику;
- 2) витягти магазин, оглянути його поверхню;
- 3) розрядити зброю;
- 4) вжити заходів щодо відшукання слідів;
- 5) оглянути внутрішню поверхню каналу ствола для виявлення слідів пострілу у вигляді нагару, незгорілих порошинок;
- 6) встановити, чи немає яких-небудь ушкоджень на зброї або чи не відсутні які-небудь частини;
- 7) визначити наявність або відсутність запаху пороху в каналі ствола.

У протоколі огляду про зброю слід вказати:

- місцезнаходження зброї (відносно 2-х постійних орієнтирів). Якщо на місці події перебуває труп, то вказується відстань до кінцівок трупа;
- вид зброї (пістолет, револьвер, автомат і т.п.);
- на якій стороні лежить зброя і в який бік направлений її ствол;
- положення рухомих частин зброї (курка, затвора, запобіжника тощо);
- система зброї, калібр, номер, рік випуску, інші номерні позначки;
- наявність патрона в патроннику чи стріляної гільзи, кількість патронів у магазині;
- дефекти зброї (відсутність деталей, вм'ятини, корозія тощо);
- наявність згорілого пороху з каналу ствола;
- способи фіксації, упаковки зброї та боєприпасів.

Оглядати зброю слід у гумових рукавичках, тримаючи її за місця, де відбитків пальців не може бути. Забороняється брати зброю за дульний зріз (бо там можуть бути сліди крові, частинки клітинного матеріалу) і вводити сторонні предмети у її ствол.

Зброю під час огляду слід тримати на чистому аркуші паперу. У протоколі роблять запис про місцезнаходження виявлених сторонніх об'єктів - відбитків пальців, волосся тощо. Кінець ствола обгортають клаптем чистої тканини і обв'язують нитками чи закривають ствол з дульної та казенної частин пробками. Після цього зброю запаковують.

Якщо на зброї виявлено сліди пальців рук, то цих слідів не повинен торкатися матеріал упаковки. Патрони, кулі, гільзи, шрот, пижі оглядають, фотографують і запаковують в окремі аркуші чи пакети. На упаковці зазначають назву предмета, час і місце його вилучення і розписуються слідчий і поняті. Виявлена досліджена на місці події та упакована вогнепальна зброя опечатується печаткою слідчого.

25. Механізм пострілу й утворення його слідів. Питання, що розв'язуються судово-балістичною експертизою

Під час пострілу зі зброї пороховий заряд, набій (куля, дріб) і перепона взаємодіють, внаслідок чого виникають зміни, які називаються слідами пострілу. Сліди вогнепальної зброї і механізм їх утворення розрізняють у відповідності з етапами стрільби: заряджанням, пострілом і екстрагуванням гільзи.

Механізм утворення сліду при заряджанні зброї. При заряджанні неавтоматичної зброї патрон встановлюють в патронник вручну, потім замикають ствол. На денці гільзи утворюються сліди ковзання від нерівностей щитка колодки, іноді від бойка у вигляді трас. При заряджанні автоматичної зброї затвор, рухаючись уперед, наштовхується на патрон, що знаходиться в магазині, і досилає його в патронник. При цьому на краю денця гільзи може утворитися слід досилання. При цьому гільза ковзає по губках магазину і на її корпусі нерідко виникають лінійні сліди ковзання у вигляді паралельних борозенок, розташованих діаметрально протилежно одна до одної. Затвор продовжує рухатися вперед і досилає патрон в патронник. Коли патрон повністю увійде в патронник, зачіпка викидача заскочить в кільцеву проточку і залишить слід ковзання на ребрі гільзи. Рух затвора припиняється, патронник виявляється відкритим, а зброя зарядженою.

Утворення слідів зброї при пострілі. При натисненні на спусковий гачок ударник з бойком зриваються з бойового зводу і, рухаючись уперед, натикаються на капсуль, утворюють на ньому об'ємний слід тиснення, що копіює форму бойка. При ударі бойка капсуль запалюється і підпалює пороховий заряд. Під дією тиску порохових газів снаряд виштовхується зі ствола, а гільза з силою притискується до затвора, і на її денці утворюються сліди тиснення, які називаються слідами переднього зрізу затвора (патронного упора).

Утворення слідів при екстрагуванні гільзи. Після пострілу затвор починає рухатися назад. Зачіпка викидача, який утримує гільзу в чашці (вінчику) затвора, вилучає гільзу і разом з нею відходить назад. Під час руху гільзи в патроннику на її стінках можуть виникати сліди патронника від нерівностей, які є на його стінках. Вони мають форму паралельних трас, розташованих на циліндричній частині гільзи ближче до її денця. Як тільки гільза покидає патронник, вона наштовхується на відбивач, одержує обертальний момент і викидається. Від удару гільзи об відбивач на її нижньому краї утворюється слід тиснення, який називається слідом відбивача. У деяких зразках вітчизняної зброї при екстрагуванні гільза в польоті ударяється об край вікна кожуха затвора або ствольної коробки і на гільзі утворюються характерні сліди натиснення або ковзання, які називають слідами вікна кожуха затвора або слідами вікна ствольної коробки.

На снарядах (куля, дріб) залишаються сліди каналу ствола зброї. Під тиском газів снаряд, рухаючись по стволу, ковзає по його стінках, і на циліндричній частині кулі утворюються сліди полів нарізів виступів між

нарізами-канавками сліди граней нарізів. Механізм їх утворення такий. Куля, залишаючи патронник, рухається прямолінійно і при вході в нарізи на ній залишаються їх первинні сліди, розташовані паралельно осі кулі у вигляді борозенок і валиків. При подальшому русі куля повторює напрямок нарізів, одержує обертальний рух і на її поверхні залишаються сліди граней нарізів та полів у вигляді похилених пучків трас. Ширина полів і нарізів може бути визначена по їх слідах на циліндричній поверхні кулі. Такі сліди називаються вторинними слідами каналу ствола. У гладкоствольній зброї сліди каналу ствола залишаються на дробу і спеціальних кулях.

Судово-балістична експертиза вирішує наступні **діагностичні** завдання:

- чи є представлений предмет вогнепальною зброєю?
- до якого виду, системи, моделі відноситься дана зброя? Який її калібр?
- чи справна дана зброя і чи придатна до стрільби?
- чи можливо зробити постріл з конкретної зброї без натискання на спусковий гачок при певних умовах?
- чи можливо зробити постріл з конкретної зброї представленими патронами?
- чи є дана деталь частиною конкретної зброї?
- чи відноситься представлений патрон до бойових?
- до якого виду, типу, калібру відноситься патрон?
- чи є пошкодження (вказати на чому) вогнепальним?
- і т.п.

Ідентифікаційні завдання:

- чи не складали раніше єдиний екземпляр вогнепальної зброї представлені частини (деталі): затвор, магазин, стволи тощо?
- чи були частинами одного патрона куля, вилучена із тіла потерпілого, і гільза, знайдена на місці події?
- чи утворені пошкодження на перепоні під час вистрілу із представленої вогнепальної зброї?

26. Класифікація холодної зброї, правила її огляду та фіксації. Питання, що вирішуються експертизою холодної зброї

Холодна зброя – це предмети, спеціально виготовлені та пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, нападу та активного захисту (оборони) і не мають іншого господарського (виробничого) призначення та які діють за допомогою мускульної сили людини.

Класифікація холодної зброї:

1) за принципом дії: рукопашна (булави, кинджали, саблі) та металеві – що діє безпосередньо за рахунок сили мускулатури людини (бумеранг, дротик) та що діє від енергії зжатої пружини, натягнутої тетяви тощо, де мускульна сила людини використовується опосередковано (луки, ножі із вилітаючим клинком);

2) за цільовим призначенням: бойова, цивільна (спортивна, мисливська) та кримінальна;

3) за способом виготовлення: заводська, саморобна, кустарна;

4) за конструкцією: клинкова, не клинкова, комбінована, замаскована;

5) за способом дії зброї підрозділяється на рублячі (шашки, саблі, тесаки), колючі (шпаги, кортики, стилети), колючо-рублячі (деякі різновиди кинджалів), колючо-ріжучі (фінські та мисливські ножі, плоскі штики), ударно-дроблячі (булави, кастети, нунчаки).

Огляд і дослідження холодної зброї проводяться з метою встановлення:

- групової належності (чи належить предмет до холодної зброї);
- визначення виду зброї (ніж, кастет);
- наявності на її поверхні слідів рук, крові та інших речовин;
- наявності зовнішніх дефектів зброї;
- наявності позначок (номер, ініціали тощо).

При огляді зброї її слід брати так, щоб не пошкодити слідів пальців рук злочинця і не залишити своїх. Виявлену холодну зброю фотографують за правилами вузлового та детального фотознімання, описують у протоколі огляду і вказують її розміщення відносно інших об'єктів на схемі плану місця події.

У протоколі огляду зброї зазначають:

1) назва предмета (якщо вона відома), з яких частин він складається, яким способом частини скріплені між собою;

2) у клинковій зброї описується:

- форма клинка (прямий, вигнутий, ломаний);
- кількість лез, наявність вістря, обух і його скіс, розташування та кількість зол або ребер жорсткості;

- матеріал і конструкція обмежувача;

- матеріал, конструкція, форма рукоятки, її складові частини;

3) в ударно-роздроблюючій зброї описують:

- матеріал і форма ударної частини, число виступів (шипів), кількість і форма отворів для пальців (у кастеті);

- матеріал, форма, конструкція рукоятки;

- вага предмета;

4) номерні позначки, відрізняючи знаки предмета (дефекти, надписи тощо);

5) розміри предмета в цілому та окремих його частин (довжина, ширина, товщина);

6) способи фіксації та упаковки.

Експертиза холодної зброї вирішує наступні *діагностичні* задачі:

- чи є представлений предмет холодною зброєю?
- до якого типу, виду холодної зброї він відноситься?
- заводським чи саморобним способом виготовлено холодну зброю?
- чи є представлений предмет заготовкою холодної зброї?
- чи використовувалося під час виготовлення даної холодної зброї заводське устаткування?

Ідентифікаційні задачі:

- чи залишені сліди на перешкоді представленою холодною зброєю?
- чи складали раніше єдине ціле металевий обломок, виявлений у рані потерпілого, та клинок ножа, вилучений у гр.Н?

27. Поняття та види документів. Правила їхнього огляду та зберігання

Документ – це матеріальний об’єкт, що містить інформацію, зафіксовану за допомогою штучної мови, або у вигляді графічних зображень, безпосередньо людиною або з використанням науково-технічних засобів, призначений для її передачі у просторі та часі.

Класифікація документів здійснюється за наступними критеріями:

- 1) за способом фіксації інформації на документі: рукописні; машинописні; поліграфічні; репрографічні (з використанням копіювально-розмножувальної техніки, принтерів факсимільних апаратів); фотодокументи; кінодокументи; фонодокументи; відеодокументи; електронні; комбіновані;
- 2) за походженням: офіційні; приватні;
- 3) за способом передачі інформації: відкриті; кодовані;
- 4) за послідовністю виникнення: оригінал; копія;
- 5) за юридичною природою: справжні; підроблені;
- 6) за процесуальною природою: документи-речові докази; інші документи.

Слідчий огляд документів - це слідча дія, яка проводиться слідчим на підставі і з дотриманням норм кримінально-процесуального закону, що полягає у вивченні документів за допомогою необхідних прийомів і засобів з метою виявлення і фіксації загальних даних документів, а також ознак і особливостей, що можуть свідчити про факт скоєння чи приховування скоєного злочину й обставини, що мають значення для провадження.

Основні правила огляду документів та зберігання:

- працювати з документом потрібно в рукавичках чи з пінцетом;
- не можна брати документи мокрими руками, не можна класти документ на брудні або вологі поверхні;
- не можна робити позначки на документі, перегинати листи;
- вологі документи просушують при кімнатній температурі в розправленому вигляді;
- документ, який приєднується як речовий доказ до матеріалів кримінального провадження, не можна підшивати за краї;
- всі необхідні написи робляться на конверті, в якому зберігається документ до того, як у конверт будуть складені документи;
- на пакеті з документами повинне бути зазначене точне найменування документа, що зберігається в ньому; якщо документ не має дати, номера або інших помітних ознак, то варто наводити слова, з яких він починається і якими закінчується;

- без необхідності не слід пред'являти допитуваному оригінал документа, тому що він може бути навмисно їм пошкоджений, потрібно користуватися фотографічними копіями або ксерокопіями;

- найбільш важливі документи потрібно зберігати, вивчати і пред'являти в поліетиленових пакетах таких розмірів, щоб у них документи містилися в розгорнутому вигляді; виймати їх із поліетиленових пакетів потрібно тільки у випадках особливої необхідності; перед тим, як помістити документ у пакет, документ варто просушити;

- магнітні стрічки слід оберігати від дії магнітних полів;

- вивчення документа рекомендується починати із з'ясування його змісту, тексту, наявності резолюцій, позначок;

- необхідно відшукувати ознаки часткової чи повної підробки документа, який оглядається.

28. Техніко-криміналістичне дослідження документів: способи та ознаки підробки документів

Техніко-криміналістичне (технічне) дослідження документів дозволяє визначити природу, якісний склад, групову належність, а іноді місце, час виготовлення матеріалів документа; встановити засоби, умови і способи виготовлення (підробки) документа чи його окремих реквізитів; виявити невидимі і малопомітні записи, тексти на обвуглених та спопелілих документах, навички осіб, що виготовили або підробили документ; ідентифікувати засоби виготовлення документа.

Документи за юридичною природою бувають справжні або підроблені. Підроблений документ містить інформацію, яка не відповідає дійсності. У підроблених документах розрізняють інтелектуальну та матеріальну підробку, а також повну і часткову підробку.

При *інтелектуальній підробці* документ складається з дотриманням вимог, притаманних дійсним документам. Для цього використовуються справжні бланки документів, печатки та штампи. Інтелектуальну підробку може здійснити лише особа, згідно зі своїми функціональними обов'язками уповноважена для складання певних документів. Однак, при цьому, дана службова особа вносить до формально дійсного документу заздалегідь неправдиві відомості.

При *матеріальній підробці* документ або одразу виготовляється злочинцем у повному обсязі за зразком справжнього (повна підробка), або до змісту справжнього документа вносяться часткові зміни (часткова підробка), в результаті чого такий документ стає носієм неправдивої інформації.

До способів повної підробки документів відносять:

1) *малювання* – для нього характерні такі ознаки як наявність слідів приладу, що пише, в штрихах; наявність подвоєності штрихів; звивистість прямолінійних і кутастість округлих елементів; орфографічні помилки; неоднакові пробіли між знаками тощо;

2) *копіювання за допомогою копіювально-множинної техніки* – для такого копіювання можуть використовуватися *електрофотографічний* (відсутність деформації паперу в місцях нанесення тонеру; барвник штрихів знаків міститься на поверхні паперу; нерівність країв штрихів; характерний блиск, чергування матових і глянцевиx мікроділянок; наявність хаотично розташованих точок бруду по всій поверхні документа, лінійне фарбування частками тонера у формі трас; осипання тонеру по лініях згину паперу; дрібні деталі не завжди відтворюються (розриви, перекручення ліній захисної сітки тощо), *струминно-краплинний* (нерівні, нечіткі краї штрихів знаків, утворені численним різнокольоровими точками, що накладаються одна на одну; при використанні водно- або спирторозчинних чорнил під дією вологи відбуваються розпливи зображень) і *матричний* (блиск поверхні забарвленого матеріалу; зображення складається з напівсферичних мікрокраплин, на дотик є гладкувато-рельєфним) способи друку;

3) *поліграфічний (типографський, за допомогою друкарських верстатів)* – характерні такі основні ознаки: утискування (вдавлення) штрихів у папір і стовщення шару фарби на кінцях штрихів, викривлення розмірів і начертання шрифту порівняно зі справжнім бланком, дзеркальне зображення окремих літер, наявність орфографічних помилок тощо.

До способів часткової підробки документів відносять наступні:

1) *підчистка* (підчищення) – механічне видалення штрихів тексту з метою зміни його первісного змісту. Ознаками, що характеризують даний спосіб є: порушення структури верхнього шару паперу, в результаті чого він стає більш шорстким і тонким; при внесенні нових записів у такі місця барвник глибоко проникає в товщу папера і розпливається; ушкодження штрихів лінування, захисної сітки і письмових знаків, які знаходяться поруч; ознаки наявності первісних записів.

2) *травлення* – навмисне видалення записів чи їхньої частини шляхом знебарвлення барвника штрихів хімічними реактивами. Ознаки травлення: зміна кольору паперу, його розтріскування, порушення проклейки й інші пошкодження; розтікання штрихів нового тексту внаслідок порушення проклейки паперу; проникнення барвника штрихів тексту на зворотній бік паперу; зміна кольору фонові сітки; ослаблення інтенсивності барвника штрихів нового тексту як результат впливу на них речовин, які лишилися у товщі паперу; крихкість і ламкість паперу; наявність іншої люмінесценції на ділянці, де було травлення, ніж та, що притаманна всьому документу.

3) *змивання* – видалення первісних записів розчиненням барвника. В якості розчинників використовують метиловий та етиловий спирти, ацетон, хлороформ, воду тощо. Багато ознак, характерних для травлення, виявляється і при змиванні. Незалежно від препарату, що застосовувався для змивання, в підроблених документах можна виявити такі ознаки: порушення проклейки паперу (жолоблення, шорсткість, втрату глянцеу паперу); розтікання барвника в штрихах нових записів; наявність зафарбованого канта на межі зон дії розчинника; люмінесценцію залишків штрихів первинних записів; проникнення барвника штрихів тексту на зворотній бік паперу; різну інтенсивність

люмінесценції ділянок паперу; зміну кольорів штрихів захисної сітки, лінування.

4) *дописка* – це спосіб зміни первісного змісту документу шляхом внесення на вільні місця нових букв, цифр чи слів, або їхніх сполучень. До ознак дописки відносяться: відсутність логічного зв'язку між реквізитами документа; відмінність ознак почерку в сумнівних і інших записах; збільшені або зменшені інтервали між рядками, словами, буквами; відмінність мікроструктури штрихів нових записів; викривлення ліній рядків, наявність скорочень у тексті; нелогічна послідовність виконання букв, цифр; розходження в кольорі і відтінках штрихів первісних і нових записів. Різновидом дописки можна вважати *виправлення*, яке здійснюється шляхом додавання до букв або цифр окремих нових штрихів, що змінюють первісне їх значення.

5) *заміна фотокартки* – фотокартка в документах замінюється цілком або із залишенням на документі частини старої з відбитком печатки, до якої підклеюється нова фотокартка зі зрізаним кутом. Ознаками повної заміни фотокартки є: відсутність відбитка печатки (штампу) в місці, де він має бути; невідповідність частин відбитка печатки (штампу) на фотокартці й прилеглих до неї ділянках бланка за їх взаємним розташуванням, розмірами радіусів печатки, змістом тексту, розмірами та конфігурацією знаків, їх розташуванням тощо; ознаки нанесення частини відбитка на фотокартку допискою чи саморобним кліше; перекривання фотознімком частини відбитка печатки чи тексту; наявність клею під фотокарткою та біля неї, який за своїми властивостями відрізняється від клею, що застосовується при оформленні документів у відповідних установах. При частковій заміні фотокартки більшість ознак, які були притаманні повній заміні фотокартки, крім пов'язаних з відбитком печатки, притаманні й цьому способу.

6) *заміна аркушів документа* – про даний спосіб підробки свідчать такі ознаки: наявність зайвих отворів для скоб; порушення послідовності нумерації сторінок; розбіжність серії і номери аркушів документа; невідповідність розмірів і конфігурації країв аркушів; розходження у відтінку і якості паперу різних аркушів одного документа; розходження в друкованому тексті заміненого аркушу з іншими.

29. Поняття, властивості й класифікація ознак почерку. Завдання судово-почеркознавчої експертизи

Почерк – система рухів, які використовуються під час виконання знаків, літер, зафіксованих у рукописі.

Одним із напрямів у дослідженні рукописних текстів є встановлення виконавця, тобто особи, яка безпосередньо написала літери при фіксації змісту тексту. В основі встановлення виконавця рукописного тексту лежать ознаки почерку.

Ознаки почерку - це особливості письмо-рухових навичок, які відобразилися у рукопису за допомогою системи рухів.

У результаті формування письмово-рухомих навичок виконавця його почерк набуває наступні *властивості*: 1) індивідуальність, тобто неповторність; 2) стереотипність або відтворюваність; 3) варіативність – зміна почерку як засіб пристосування виконавця до різних умов виконання рукопису; 4) динамічна стійкість – відтворюваність, повторюваність властивостей, ознак почерку в межах ідентифікаційного періоду.

Почерк кожної людини має загальні та окремі ознаки. Загальні ознаки почерку характеризують його в цілому як систему рухів, а окремі – особливості рухів при написанні окремих літер, їх частин, між літерне з'єднання тощо.

Загальні ознаки почерку діляться на три групи:

1) ознаки, що відображають ступінь сформованості й характеру письмово-рухової навички:

- виробленість почерку, тобто володіння технікою письма відповідно до загальноприйнятої системи скоропису (високо-, середньо- і маловироблений);
- координація рухів – точність і системність рухів при написанні букв, дотримання їх розміру, нахилів (висока, середня, низька);
- темп письма (швидкий, середній, уповільнений);
- складність рухів: а) простий почерк (рухи, що відповідають найбільшою мірою системі, установленій стандартними прописами); б) спрощений (рухи, що відхиляються від стандартних прописів у бік зменшення складності системи рухів); в) ускладнений (рухи, що відхиляються від стандартних підписів у сторону збільшення складності системи рухів).

2) ознаки, що відбивають структурні характеристики рухів:

- переважна форма рухів (прямолінійно-кутаста, округла, змішана), напрямок рухів (правоокружний, лівоокружний, змішаний);
- розмір почерку (дрібний – висота літер до 2,5 мм, великий – більш 4,5 мм);
- розгін почерку – довжина рухів по горизонталі: а) середній (висота рядкових знаків дорівнює їхній ширині); б) стиснутий (висота знаків менше ширини); в) розгонистий (висота знаків більше ширини);
- зв'язність почерку – кількість знаків, написаних без відриву пишучого приладу від папера: а) висока – разом пишуться 6 і більш знаків; б) середня – від 4 до 6 букв; в) мала – не більш 3 букв;
- натиск почерку: а) сильний (ширина основних штрихів перевищує ширину сполучних); б) середній, в) почерк без натиску; г) змішаний.

3) ознаки, що відбивають просторову орієнтацію (топографію фрагментів рукопису) проявляються в особливостях розміщення самотійних фрагментів документів: заголовків, підписів, полів, абзацних відступів, напрямки і форми рядків тощо.

Часткові (окремі) ознаки почерку – це особливості виконання окремих письмових знаків з т. з. відхилення їх від типових українських приписів, з яких починається оволодіння технікою письма в школі. До них відносяться наступні:

1) форма руху характеризує письмовий знак в цілому і окремо кожний його елемент. Розрізняють спрощену та ускладнену форми руху при виконанні окремих букв, а при виконанні елементів – петльову, кутасту, хвильову;

2) напрямок – правокружне (за год. стрілкою), лівокружне (проти год. стрілки), привідне (точка початку руху знаходиться зверху), відвідне (знизу);

3) тривалість руху – характеристика розмірності руху при виконанні надрядкових і підрядкових елементів, а іноді й знаку в цілому;

4) кількість рухів характеризує наявність у літері або елементі зменшення або збільшення руху, що не відповідає конструкції письмового знаку;

5) безперервність рухів характеризує спосіб з'єднання елементів у письмовому знаці, він залежить від частоти відриву виконавцем приладу від паперу. Існує злите та інтервальне з'єднання елементів. Якщо закінчення попереднього елемента переходить в початок наступного, то таке з'єднання називається злитим. Якщо після закінчення рухів (заключного штриху) утворюється перерив у русі для початку наступного елемента, то в штриху утворюється перерив. Таке з'єднання називають інтервальним. Якщо розриви утворюються між літерами, то такий почерк називають незв'язаним, а виконання письмових знаків – уривистими рухами.

6) послідовність рухів, якими виконуються різні елементи букв і їхнього з'єднання;

7) відносне розміщення рухів характеризують співвідношення крапок на початку та закінченні рухів, вигляд верхньої крапки в літері й нижні крапки в слові та окремому знаці. Відносне розміщення крапок на початку та закінченні руху може бути верхнє, середнє та нижнє.

Головним завданням *почеркознавчої експертизи* є *ідентифікація* виконавця рукописного тексту, буквених та цифрових записів і підпису. Цією експертизою вирішуються і *діагностичні* завдання: установлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо.

30. Поняття та ознаки письмової мови. Завдання судово-авторознавчої експертизи

Письмова мова – це спосіб викладення думок шляхом написання тексту. Дослідження письмової мови здійснюється з метою встановлення автора документа. У письмовій мові відбиваються навички викладу думок автора документа (рукописного або друкованого).

Ознаки письмової мови:

1) граматичні (рівень грамотності) – сукупність звичних для особи способів побудови речень, а також стійкі порушення письмової мови, властиві конкретній людині (орфографічні, пунктуаційні, синтаксичні помилки).;

2) лексичні ознаки характеризують навички використання мовних засобів і способи їхнього вживання для висловлювання думок. До мовних засобів відносять словниковий запас – тобто сукупність слів, якими володіє особа, яка пише, при передачі своїх думок. Словниковий запас може бути великий і малий. Особливостями лексики є вживання професіоналізмів, виразів, жаргонних слів, діалектизмів, неологізмів, архаїзмів, слів-паразитів;

3) стилістичні ознаки свідчать про манеру викладення думок, що зафіксована в побудові речень, їх довжині, будові тексту в цілому. Існує 5 стилів – науковий, публіцистичний, розмовний, художній, офіційно-діловий;

4) окремі звички письмової мови:

- ознаки навичок використання символів, скорочень, виправлень, вставок;
- ознаки акцентування (підкреслення, виділення слів спеціальним шрифтом, зміна нахилу, зміна натиску, використання дужок, крапок).

За ознаками письмової мови можна встановити стать, вік, національність, місце проживання, професії та інші характерні ознаки особи. З цією метою призначається авторознавча експертиза.

Авторознавчою експертизою вирішуються *ідентифікаційні* завдання щодо ототожнення особи автора тексту, а також *діагностичні* завдання про умови складання тексту, факт викривлення ознак писемного мовлення, про місце формування мовленнєвих навичок, рідну мову, освіту автора документа.

Вирішення питань, поставлених перед авторознавчою експертизою, можливе, як правило, лише за наявності відносно великого тексту (не менше 500 слів).

Готуючи матеріали для проведення авторознавчої експертизи з метою встановлення авторства, слідчий повинен зібрати вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки писемного мовлення особи, яка підлягає ідентифікації.

Усі зразки мають відповідати досліджуваному документу за мовою викладу, належністю до певного функціонального стилю мовлення. Мінімальний обсяг кожного зразка - 500 слів. Якщо текст зразка виявився меншим за мінімальний, слід відібрати зразки на інші близькі теми.

31. Класифікація ознак зовнішності людини. Підготовка та призначення судово-портретної експертизи

Ознаки, які характеризують зовнішню будову людини, називаються **ознаками зовнішності**. Їх розділяють на власні та супутні.

Власні ознаки - це елементи й ознаки зовнішності людини, що проявляються у процесі її життєдіяльності.

Супутні ознаки — це предмети одягу, що перебувають у постійному користуванні особи в момент її відображення, а також носильні речі.

До *власних ознак* зовнішності відносяться наступні.

1. Загальнофізичні ознаки – це ті, які характеризують фізичний тип людини (стать, вік, зріст, антропологічну належність).

2. Анатомічні ознаки (їх ще називають статичними) – це елементи

зовнішньої будови тіла людини, що виділяються при спостереженні: фігура в цілому; голова (відносний розмір, форма потилиці, його виступання), обличчя в цілому (його форма, пропорції ширини та висоти обличчя, ступінь повноти обличчя), волосяний покрив на голові (їх загальний тон, колір, їх конфігурація, наявність лисини, її розмір та місце розташування, довжина волосся, вид зачіски та стрижки), наявність вусів, бороди, бакенбардів, їх тон та колір, розмір, лоб, брови, очі, ніс, рот, губи, зуби переднього ряду, підборіддя, вушні раковини, шкіра, шия, плечі, іноді ключиці, груди, спина, тазостегнова область, руки (у тому числі кисті, пальці, нігті), ноги (у тому числі гомілки, стопи). Найбільше докладно в криміналістиці розроблена система елементів обличчя, що пояснюється їхньою високою інформативністю, наочністю, а, отже, більшим значенням у розшуку й установленні особистості. До анатомічних елементів зовнішнього вигляду людини варто віднести шкіру на ділянках тіла, відкритих для спостереження у звичайних умовах, – на обличчі, шиї, кистях рук, ногах, а також розташовані на шкірному покриві волосся, плями, різні сліди травм і операцій, складки, ямки, зморшки, бородавки, татування й ін.

3. Функціональні (динамічні) ознаки – це особливості функцій життєдіяльності людини (загальна манера тримати себе, поза, статура, хода, міміка, жестикуляція, побутові звички, спеціальні навички) і проявляються в динаміці

До *супутніх елементів* відносяться ознаки одягу (куртка, піджак, брюки, плаття, головний убір, взуття) та інших носильних речей (портфель, дипломат, парасолька, сумка, годинник, запальнички), тобто особливості предметів, які є на людині і які сприймаються спостерігачем, різні побутові речі, прикраси, значки, компенсувальні предмети (окуляри, милиці, слухові апарати і т.п.). Ці ознаки також індивідуалізують зовнішній вигляд особи, але їх ідентифікаційна значущість не така суттєва, бо їх можна змінити.

Важливе значення серед анатомічних і функціональних ознак складають аномалії, тобто відхилення від нормальної будови, які рідко зустрічаються. Такі ознаки виділені до спеціальної групи *особливих прикмет*. Особливі прикмети, які знаходяться на видимих частинах тіла й тим самим як би „впадають в очі”, одержали назву *помітних прикмет*. Так, татування на животі відносяться до особливих прикмет, але таке ж татування на тильній стороні долоні будуть уже вважатися помітними прикметами. Ідентифікаційна значущість ознаки тим вище, чим рідше вона зустрічається. Особливі прикмети можуть бути вродженими та набутими.

Портретна експертиза полягає в науковому дослідженні об'єктивних портретів чи інших відображень зовнішності людини, проводиться за постановою судді, прокурора, слідчого чи органу дізнання експертом з метою встановлення за ними ознак зовнішності та ототожнення чи діагностики особистості та завершується висновком експерта.

Залежно від об'єктів експертиза може бути власне портретною (досліджуються тільки портрети) та комплексно портретною (поряд із портретами в ході експертизи досліджуються інші відображення зовнішності людини – зліпки, рентгенознімки обличчя, черепа).

Портретна експертиза для встановлення особистості померлого за черепом інколи називається медико-криміналістичною портретною експертизою, оскільки для її проведення поруч із криміналістами залучаються і судові медики.

Портретна експертиза вирішує наступні питання:

- чи зображена на даному фотознімку певна особа (для порівняльного дослідження експертові надається фотознімок чи відеозапис конкретної особи)?
- одна або різні особи зображені на кількох фотографіях (відеозаписах)?
- чи в одному віці сфотографована людина на представлених знімках?
- який знімок є більш раннім?
- чи не належить череп, представлений на дослідження, людині, зображеній на фотознімках (рентгенознімках, відеозапису)?
- одна чи різні особи зображені на фотознімках живої людини й невпізаного трупа?

32. Методи фіксації ознак зовнішності людини

Збирання інформації про зовнішність людини супроводжується її фіксацією, яка проводиться різними методами. Залежно від методу фіксації можуть бути отримані об'єктивні або суб'єктивні відображення зовнішнього вигляду людини.

Об'єктивні відображення зовнішності людини можуть бути отримані, коли слід-відображення утворюється тільки внаслідок дії природно-фізичних законів (законів фізичної оптики, електричних і хімічних процесів і т.д., або внаслідок безпосереднього контакту тіла людини зі слідосприймаючою поверхнею).

До об'єктивних методів фіксації зовнішності належать наступні.

- *впізнавальна (сигналітична) фотозйомка* застосовується при фіксації прикмет зовнішності осіб, які підлягають реєстрації, взяття на облік, пред'явленні для впізнання і т.д;
- *відеозйомка (відеозапис)* – засіб фіксації доказової інформації у кримінальному судочинстві;
- *рентгенографія* також може використовуватись як метод матеріальної фіксації ознак зовнішності. Рентгенографічні знімки відображають силуетні зображення елементів обличчя. Іноді на знімках можна виявити дефекти кісток, тісно взаємопов'язані із зовнішнім виглядом відповідних елементів тіла;
- *посмертні маски голови, або зліпки частин тіла*, що являють собою спосіб фіксації невідомих померлих, загиблих, вбитих.

Суб'єктивні відображення зовнішності людини є результатом матеріалізації слідів-пам'яті, що перебувають у свідомості очевидців кримінального правопорушення. У ході бесіди або при допиті, згадуючи ознаки зовнішності злочинця, свідок або потерпілий, допомагає фахівцеві створити словесний опис або виготовити портрет злочинця.

До суб'єктивних методів фіксації відносяться наступні: словесний портрет, суб'єктивний портрет.

Словесний портрет – це криміналістичний метод фіксації прикмет зовнішності людини з використанням спеціальної термінології, здійснюваний за спеціальною методикою і в установленій послідовності.

Вимоги до складання словесного портрету: 1) повнота опису; 2) системність (послідовність) опису; 3) опис розмірів елементів дається не в абсолютних величинах, а відносно інших елементів зовнішності; 4) використання під час опису спеціальної термінології й єдиних понять.

Суб'єктивний портрет – це зображення людини, отримане через призму людської свідомості, яка вносить елемент суб'єктивності при спостереженні, запам'ятовуванні й відтворенні інформації. Він може бути виготовлений художником по пам'яті або зі слів очевидців, а також самим очевидцем, якому фахівець допоміг скласти композиційний портрет. Існує кілька видів суб'єктивних портретів: мальований та композиційний.

Мальований портрет виготовляється фахівцем-художником під час допиту свідка-очевидця чи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Композиційний портрет виготовляється з використанням набору готових елементів зовнішності. Залежно від виду відображення цих елементів розрізняють: а) фотокомпозиційний портрет (використовується колекція сигналітичних чи звичайних знімків різних типів облич, з яких очевидець вибирає знімки з елементами найбільш подібними до елементів зовнішності образу); б) графічний композиційний портрет (використовуються мальовані елементи зовнішності людей). У сучасних умовах композиційні портрети розшукуваних осіб виготовляються за допомогою комп'ютерної програми «Фоторобот».

33. Словесний портрет, як криміналістичний метод опису зовнішності людини

Словесний портрет – це криміналістичний метод фіксації прикмет зовнішності людини з використанням спеціальної термінології, здійснюваний за спеціальною методикою і в установленій послідовності.

При складанні словесного портрету необхідно дотримуватись *наступних правил (вимог)*.

1. Повнота опису. Виконання цієї вимоги досягається за рахунок всебічного дослідження всіх частин тіла та елементів зовнішності людини. Опис здійснюється з усіх позицій, описуються: форма, розмір, контур, колір; вказується вага та інші особливості людини. Опис необхідно здійснювати в фас і в профіль (спереду, ззаду та з боку), так як частину елементів можна спостерігати тільки спереду, а частину – тільки з боку. Спочатку описуються у логічній послідовності загально-фізичні, потім анатомічні, а далі вже функціональні та супутні ознаки.

2. Системність (послідовність) опису. Для виконання цієї вимоги необхідно дотримуватись принципу опису «від загального до окремого» та «зверху донизу». Це дозволяє зробити опис таким, що легко запам'ятовується і містить необхідну сукупність ознак зовнішності. При цьому спочатку фіксують взагалі статуру, голову, обличчя, потім вже описуються окремі елементи обличчя, далі йде опис тулуба, ніг тощо і тільки потім функціональних та супутніх ознак (одяг, речі). Кожний із анатомічних елементів характеризується по формі, розміру та знаходженню, а деякі – по кольору. При описі форми використовують найменування геометричних фігур (круглий, овальний, трикутний і т.д.) або геометричних ліній (пряма, опукла, хвиляста і т.п.)

3. Опис розмірів елементів дається не в абсолютних величинах, а відносно інших елементів зовнішності (малий, середній, великий). При цьому характеризують довжину елемента, ширину, висоту, кількість і т.д. Положення елемента визначається відносно вертикальних і горизонтальних площин тіла (горизонтальне, похиле, скошене усередину й т.п.), а так само по взаєморозташуванню (злите, роздільне).

4. Використання під час опису спеціальної термінології й єдиних понять. Дотримання цієї вимоги дозволяє досягти застосування єдиної термінології опису зовнішності та усунути їх різночитання.

На початку опису зазначають статеву, вікову і типову антропологічну характеристику, потім послідовно характеризують: а) анатомічні дані людини загалом (зріст, тілобудова) і окремі анатомічні елементи (голова, шия, руки, ноги); б) функціональні елементи (за їх наявності); в) особливі прикмети; г) супутні елементи.

В перебігу опису зовнішності людини основну увагу зазвичай приділяють характеристиці голови як частині тіла, що має найбільшу кількість стійких ознак, доступних для спостереження.

Метод словесного портрета застосовується під час заповнення реєстраційних документів криміналістичного обліку, складання орієнтувань щодо розшуку живих громадян, установлення особи невпізаного трупа. Положення цього методу використовують для отримання інформації про ознаки зовнішності в процесі слідчих дій.

«Словесний портрет» використовується для: розшуку невідомих злочинців за їх ознаками зовнішності; розшуку безвісти зниклих осіб; встановлення загиблих осіб за невпізнаними трупами; перевірки затриманих осіб; проведення впізнання; проведення огляду; проведення портретної експертизи; перевірки документів, що посвідчують особу; проведення оперативно-розшукових заходів.

34. Криміналістична тактика: поняття, система, правові основи і принципи

Криміналістична тактика - це розділ криміналістики, який вивчає закономірності вибору і застосування прийомів вирішення проміжних завдань

розслідування злочинів і розробляє на основі пізнаних закономірностей і використання даних інших наук теоретичні положення і практичні рекомендації щодо планування розслідування, проведення окремих слідчих дій.

Криміналістичну тактику можна визначити, як систему планування та організації розслідування, систему найбільш ефективних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій, застосовуваних з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів. Закономірності, що вивчаються тактикою, являють собою загальні, відносно стійкі і повторювані залежності між способами дій (тактичними прийомами) і наступними чинниками: 1) кримінально-процесуальною регламентацією розслідування; 2) особливостями слідів злочину як об'єкта пізнання і джерела доказів; 3) тактичними завданнями розслідування; 4) слідчими ситуаціями.

Система (структура) і правові основи криміналістичної тактики. У структурі криміналістичної тактики виділяють два розділи: 1) загальні положення криміналістичної тактики і 2) положення, що відносяться до тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Загальні положення криміналістичної тактики включають в себе загальнотеоретичні положення, які є введенням в теорію криміналістичної тактики (предмет, принципи, система, основні поняття), вчення про криміналістичну версію, планування та організацію розслідування, взаємодію слідчого з іншими підрозділами правоохоронних органів та громадськістю.

Тактика слідчих дій є підсистемою наукових положень і рекомендацій з проведення існуючих в кримінальному процесуальному кодексі окремих слідчих (розшукових) дій.

Слідчі (розшукові) дії – це передбачені кримінальним процесуальним законом дії, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК). Тобто це дії, що виконують пізнавальну і посвідчувальну функцію при розслідуванні злочинів.

У криміналістичній тактиці, як і в криміналістиці в цілому, використовується досить широке коло наукових понять кримінально-правового змісту. Визначення окремих з них дані в кримінальному, кримінальному процесуальному законодавстві або у відповідних юридичних науках. Разом з ними в тактиці використовуються поняття, розроблені в рамках даного розділу криміналістики на основі і в результаті пізнання свого предмета.

Основні поняття криміналістичної тактики та їх практичне значення. До основних понять криміналістичної тактики відносяться поняття тактичного завдання, тактичного прийому, тактичної операції, тактичної рекомендації, тактичного рішення, тактичного ризику.

Тактичне завдання є проміжним, окремим завданням розслідування злочинів, пов'язаним із з'ясуванням окремих обставин, попередженням або подоланням різних форм протидії, створенням сприятливих умов для розслідування злочинів. За ступенем складності тактичні завдання можна поділити на три групи:

1) завдання, які для свого вирішення вимагають провадження комплексу слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

2) завдання, які вирішуються шляхом проведення окремих слідчих (розшукових) дій (наприклад, призначення почеркознавчої експертизи для встановлення виконавця підпису на документі);

3) завдання, які вирішуються шляхом застосування тактичних прийомів у рамках окремих слідчих (розшукових) дій (наприклад, викриття неправдивих показань при допиті шляхом пред'явлення речових доказів, оголошення висновку експертизи або показань інших осіб).

Тактичний прийом – це найбільш ефективний спосіб дій, лінія поведінки, вживана для вирішення певного тактичного завдання при розслідуванні злочинів. Тактичні прийоми застосовуються при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій.

Тактична операція - це комплекс слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який проводиться в процесі розслідування за єдиним планом з метою реалізації такого тактичного завдання, яке не може бути вирішене проведенням окремої слідчої дії. В організації і проведенні тактичних операцій беруть участь, як правило, декілька слідчих та оперативних працівників (слідчо-оперативна група).

Тактична рекомендація – це науково обґрунтована порада, що стосується вибору і застосування певного способу дій в типовій ситуації при розслідуванні злочинів. Рекомендація є продуктом розвитку теорії на базі вивчення і узагальнення слідчої практики, використання даних спеціальних наук. Рекомендація - своєрідний канал, який пов'язує науку і практику, по якому досягнення науки надходять і упроваджуються в практику розслідування злочинів.

Тактичне рішення – це вольовий акт слідчого щодо вибору певного способу дій, необхідного для вирішення того або іншого проміжного завдання розслідування. Тактичні рішення, відрізняються від процесуальних тим, що вони направлені на вирішення більш дрібних завдань розслідування, їм не надається процесуальна форма і безпосередньо вони не зачіпають процесуальних відносин. Але дуже часто тактичні рішення є необхідною передумовою для процесуальних рішень.

Тактичний ризик – це застосування такого способу дій на шляху вирішення певного завдання розслідування, який може зумовити настання як позитивного, так і негативного результату, що ускладнить розслідування.

Практичне значення понять тактики полягає в тому, що, будучи чітко визначеними і засвоєними, вони сприяють правильному плануванню розслідування, дозволяють продумано, а тому ефективно застосовувати тактичні прийоми провадження слідчих (розшукових) дій.

Принципи криміналістичної тактики являють собою керівні вимоги, які відображають певні закономірності розслідування злочинів і ставляться до використання тактичних прийомів.

Принцип законності полягає у вимозі, щоб використовувані при розслідуванні злочинів тактичні прийоми не порушували кримінальних

процесуальних правил, не суперечили їм. Кримінально-процесуальним законом заборонено також в ході розслідування проводити дії, що принижують честь і гідність осіб або небезпечні для їх здоров'я і життя (ч. 3 ст. 193 КПК України).

Принцип етичності полягає у вимозі, щоб вживані тактичні прийоми відповідали нормам професійної етики. Цей принцип виконує функцію критерію допустимості тактичних прийомів у тих випадках, коли останні формально не порушують кримінально-процесуальних норм, але з погляду моралі є неприйнятними. Етичність передбачає дотримання етичних норм при проведенні розслідування, до яких зокрема, відносяться:

- об'єктивність і принциповість оперативного працівника і слідчого;
- відсутність з їх боку упередженості, підкресленої недовіри;
- неприпустимість постановки аморальних питань, збудження низьких з погляду моралі почуттів;
- коректність поведінки (неприпустимість грубості, фамільярності).

Принцип науковості полягає у вимозі обґрунтованості тактичних прийомів даними науки. Тобто прийоми, щоб бути ефективними, повинні спиратися на певні закономірності, існування яких встановлено і доведено тією або іншою наукою. У слідчій тактиці широко використовуються дані логіки, психології, соціології і деяких інших наук.

Принцип вибірконості полягає у вимозі застосовувати тактичні прийоми на основі аналізу конкретного джерела доказів, конкретної ситуації розслідування. Цей принцип застерігає від шаблонності в розслідуванні. Так, різною буде тактика допиту двірника, інженера, підлітка, злочинця-рецидивіста. Тут необхідно враховувати психологію особи, соціальне становище, освіту, рід занять та інші чинники. Підхід повинен бути суворо індивідуальним.

Принцип динамічності полягає у вимозі гнучкості тактичних дій особи, яка проводить розслідування. Умови розслідування, що змінюються, вимагають відповідної перебудови дій, поведінки слідчого, оперативного працівника. Вони повинні вчасно відмовитися від наміченої схеми дій, якщо вона не дає позитивних результатів. Тактика розслідування – це лінія поведінки особи, яка постійно корегується, визначається нею з урахуванням змін у слідчій ситуації.

Принцип цілеспрямованості полягає у вимозі постановки чіткої, глибоко усвідомленої мети, якою необхідно керуватися при збиранні доказів. Цим забезпечується необхідна впорядкованість і логічна послідовність у розслідуванні, що дозволяє уникнути помилок і хиб, марної витрати сил і часу.

Принцип системності полягає у вимозі комплексного використання тактичних прийомів для досягнення окремої мети розслідування злочинів. Це є необхідною умовою успішної діяльності слідчого. Кожний вибраний спосіб дій, направлений на досягнення певної мети розслідування, повинен створити водночас передумови для досягнення мети більш високого рівня, виконання завдань кримінального судочинства в цілому.

35. Процесуальні основи і тактика огляду місця події

Процесуальні основи огляду місця події. Огляд проводиться з метою виявлення і фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК).

Для досягнення цієї мети досліджується обстановка місця події, слідів злочину і злочинця і інших фактичних даних, що дозволяють, в сукупності з іншими доказами, зробити висновок про механізм злочину і інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. При огляді, слідчий безпосередньо сприймає, досліджує, фіксує, оцінює об'єкти на місцевості або в приміщенні, де виявлені ознаки злочину чи кримінального правопорушення.

Огляд є слідчою (розшуковою) дією, тому як кожна слідча (розшукова) дія він спрямований на отримання (збирання), доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч.1 ст. 223 КПК).

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення огляду осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням огляду особам, які беруть у ньому участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом (ч.3 ст. 223 КПК). Проведення огляду у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 223 КПК).

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування. При цьому, понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження (ч. 7 ст.223 КПК).

Метою огляду є виявлення і фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ст. 237 КПК).

Огляд житла чи іншого володіння особи проводиться на *підставі* ухвали слідчого судді і надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч. 1 ст. 235; ч. 2 ст. 237 КПК). Для отримання такої ухвали, у разі необхідності провести огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237; ч. 3 ст. 234 КПК), слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням.

Огляд, як процесуальна дія під час кримінального провадження може фіксуватися: 1) у протоколі; 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксована ця слідча (розшукова) дія (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 103 КПК). У випадках фіксування огляду за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження.

Крім того, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів (ч. 3 ст. 237 КПК). Особи, які були присутні при проведенні огляду мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

Загальні тактичні положення огляду місця події. Місце події - це ділянка місцевості або приміщення, де виявлені сліди злочину. Місце злочину - це район скоєння злочину або настання злочинного результату. Якщо злочин (кримінального правопорушення) скоєний в одному місці, а сліди його виявлені в іншому, то є і місце злочину і місце події.

Тактичними завданнями огляду місця події є:

- вивчення і фіксація обстановки місця події;
- встановлення характеру дій злочинця на навколишнє середовище;
- виявлення, фіксація і вилучення слідів злочину і особи, яка його скоїла;
- викриття цієї особи і мотивів злочину;
- отримання необхідних даних для планування і проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій;

Об'єкти огляду місця події. Об'єктами, що підлягають дослідженню при огляді місця події є:

- а) місце, з яким пов'язано уявлення про подію, тобто ділянка місцевості або приміщення;
- б) обстановка місця події;
- в) труп;
- г) сліди особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (злочин);
- д) інші предмети або документи, що знаходяться на місці огляду.

На місці події знаходяться різні предмети, характер яких і їх взаємне розташування один щодо одного є *обстановкою місця події*.

Огляд місця події і його обстановки є процесом вивчення і фіксації:

- 1) рельєфу місцевості, природних і штучних меж місця події;
- 2) характеру і розташування прилеглих споруд, наявних приміщень, ведучих до нього і від нього шляхів і наявних перешкод;
- 3) просторового розташування предметів їх взаєморозташування і відстані між ними;
- 4) розташування предметів з погляду їх цільового призначення і положення при звичайній ситуації;
- 5) слідів кримінального правопорушення (злочину) і особи, яка його вчинила;
- 6) відсутність необхідних в даній обстановці слідів і предметів;
- 7) наявність предметів, які є у даній обстановці чужорідними, сам факт виявлення яких в даній обстановці незвичайний.

Останні дві групи фактичних даних відносяться до **негативних обставин**, під якими маються на увазі обставини, що суперечать уявленню про звичайний для даної ситуації хід подій. Негативні обставини представляють особливу цінність при викритті інсценувань кримінальних правопорушень (злочинів). Зазвичай негативні обставини мають велику доказову силу і тому дуже важливе виявити їх при огляді.

Етапи огляду місця події. Огляд можна розділити на три етапи: *підготовчий, робочий і завершальний.*

Підготовчий етап поділяється на два під етапи: перший - до виїзду на місце події і другий - після прибуття на місце події.

На підготовчому етапі, який починається з моменту прийняття слідчим чи прокурором рішення про проведення огляду слідчий повинний:

1) звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді для отримання ухвали про дозвіл проведення огляду якщо огляду підлягає житло чи інше володіння особи, за погодження з прокурором;

2) забезпечити охорону місця події до прибуття слідчо-оперативної групи;

3) прийняти заходи до запобігання або ослаблення шкідливих наслідків злочину;

4) забезпечити до моменту прибуття слідчо-оперативної групи присутність поблизу від місця події осіб, які можуть дати необхідну інформацію про подію: очевидців злочину, свідків і т. ін.;

5) заздалегідь визначити, яких спеціалістів слід залучити до участі в огляді; вирішити питання про склад слідчо-оперативної групи;

6) перевірити готовність технічних засобів огляду.

З моменту прибуття СОГ на місце події починається другий період підготовчого етапу під час якого: 1) вживають заходи для надання необхідної медичної допомоги потерпілим, якщо вона не була надана; 2) з місця події видаляють всіх осіб, які ще залишаються; 3) шляхом неформальної, непротокольної бесіди, збирають попередні відомості, які мають значення при огляді і встановлюють, які зміни, ким і з якою метою були проведені на місці події; 4) залучають понятих, остаточно визначають круг учасників огляду; роз'яснюють їм права і обов'язки; 5) проводять інші дії, що диктуються обставинами, а також вживають заходи, направлені на поліпшення умов огляду.

Робочий етап складається із загального і детального оглядів.

Загальний огляд починається з:

1) огляду місця події в цілях орієнтування на місці події;

2) визначення меж простору, що підлягає огляду;

3) рішення питання про вихідну точку і спосіб огляду, тобто визначення послідовності огляду;

4) вибору позиції для орієнтуючого і оглядового фотографування і його здійснення.

Потім слідчий з'ясовує, які об'єкти знаходяться на місці події, досліджує весь комплекс питань, що відносяться до обстановки місця події, визначає взаєморозташування і взаємозв'язок елементів обстановки, вивчає зовнішній вигляд, стан і, по можливості максимально детально, фіксує все виявлене за допомогою схем, планів, креслень, фотографування й робить замітки для протоколу огляду.

Під час *детального огляду*, здійснюють наступні дії:

1) об'єкти детально і ретельно оглядаються (з цією метою можуть зрушуватися з місця, перевертатися і т. ін.);

2) приймаються всі доступні слідчому міри до пошуку і виявлення слідів кримінального правопорушення (злочину) і особи, яка його вчинила;

3) відбираються об'єкти або їх частки із слідами, вилучаються сліди з тих об'єктів, які не можна вилучити, а у разі неможливості їх вилучення з них знімаються копії;

4) фіксуються негативні обставини;

д) перевіряються дані загального огляду;

5) проводяться вузлове і детальне фотографування.

Тактичні **способи огляду місця події** класифікують:

1) залежно від напрямку руху при здійсненні огляду: на *концентричний, ексцентричний і фронтальний*. Вони можуть застосовуватися в «чистому» вигляді або в комбінованому.

При *концентричному* способі, огляд місця події ведеться по спіралі від периферії до центру місця події, під яким зазвичай розуміється найважливіший об'єкт, що знаходиться на даному місці або умовна точка.

При *ексцентричному* способі, огляд ведеться по спіралі від центру місця події до його периферії.

Способом *фронтального* огляду є лінійний огляд площ від однієї межі, прийнятої за початкову, до іншої.

2) залежно від просторового охоплення об'єктів огляду місця події: на *суцільний*, при якому місце події оглядається повністю і *вузловий*, при якому оглядаються найважливіші місця зосередження і локалізації слідів.

Існують тактичні **методи огляду місця події**: *суб'єктивний і об'єктивний*.

При огляді місця події *суб'єктивним* методом слідчий, як би йде по шляху руху суб'єкта злочину. Поза його увагою залишаються зміни обстановки, які безпосередньо не пов'язані з діями суб'єкта злочину або, які пов'язані з діями інших осіб, хоча ті та інші можуть мати значення для встановлення істини. Фактично суб'єктивний метод означає вибірковий огляд окремих елементів місця події.

При застосуванні *об'єктивного* методу місце події оглядається все цілком, незалежно від шляхів переміщення по ньому суб'єкта злочину.

При огляді місця події можуть бути використані два тактичних **прийоми** огляду: 1) *статичний*, коли об'єкти оглядаються без порушення цілісності та зміни місця розташування; 2) *динамічний* - коли при огляді може порушуватися цілісність або змінюватися розташування об'єктів.

Закінчивши дослідження об'єктів на місці події, слідчий переходить до **завершального етапу** огляду, під час якого:

а) складає протокол огляду, плани, схеми, креслення;

б) при необхідності, користуючись допомогою судового медика, проводить дактилоскопірування трупа і відправляє його в морг;

в) упаковує об'єкти, вилучені з місця події;

г) приймає заходи до збереження чи охорони тих об'єктів, що мають доказове значення, але які неможливо або недоцільно вилучити з місця події;

д) заносить до протоколу заяви, що поступили від учасників слідчої (розшукової) дії.

Огляд місця події завершується критичною оцінкою слідчим виконаної роботи з точки зору її повноти і успішності.

36. Особливості огляду місця події за наявності трупа

Процесуальні особливості огляду трупа. Огляд трупа проводиться слідчим, прокурором за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря (якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта), відповідно до правил, передбачених кримінальним процесуальним законодавством. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи (ч.1, ч. 2 ст. 238 КПК України). Слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань (ч.3 ст. 237 КПК України).

Тактичні особливості огляду трупа. Зовнішній огляд трупа на місці його виявлення складається з двох стадій: загального і детального огляду трупа. До особливостей огляду трупа, що обов'язково досліджується відносяться:

1. Поза трупа і його положення на місці події. Загальний огляд трупа починається з фіксації місця розташування трупа, його положення по відношенню до навколишніх предметів на місці події, загального вигляду і пози трупа, т. ін. Розташування частин трупу відносно один одного. При вивченні місцеположення трупу встановлюється його розташування по відношенню до найближчих нерухомих об'єктів: входу, вікнам, стінам, полотна залізниці, деревам і пр. Про зміну пози трупа на місці події може свідчити розташування і характер трупних плям.

2. Ложе трупа, тобто поверхня підлоги, ґрунту, предмети на котрих лежить труп. Ознакою зміни пози трупу може служити порушене трупне задубіння, а також інші сліди на тілі трупа: шкірні садна посмертного походження, кров'яні смуги і т. ін.

3. Зовнішній стан одягу на трупі: назва предметів одягу та лейбл на них, наявність або відсутність гудзиків (застібок), пошкодження та забруднення на одязі (їх розмір, форма і місце розташування), чи є на одязі мітки, чи відповідає розмір одягу розмірам трупу, наявність інших слідів. Огляд одягу супроводжується роздяганням трупа.

4. Предмети виявлені в одязі трупа можуть бути оглянуті, як в процесі огляду одягу трупа так і після огляду тіла трупа.

5. Знаряддя заподіяння смерті, виявлені безпосередньо на трупі. Знаряддя заподіяння смерті оглядаються лише в тих випадках, коли вони знаходяться безпосередньо на трупі (наприклад, затягнута на ший петля). Якщо ж знаряддя знаходиться на деякому віддаленні від трупа, то його огляд проводиться, в той момент, який визначений вибраною слідчим послідовністю огляду об'єктів на місці події.

6. Тіло трупа і ушкодження на ньому. Тіло трупа оглядається по частинах в тій послідовності, яка представляється найбільш доцільною. Встановлюється

характер, ступінь і локалізація трупних явищ і ушкоджень. Походження ушкоджень визначається лиш при судово-медичному дослідженні трупа. Необхідно зіставити наявні на тілі трупа ушкодження з ушкодженнями одягу з точки зору їх пропорційності та відповідності розташування.

37. Процесуальні і тактичні основи допиту свідків та потерпілих

Допит є слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Ця слідча (розшукова) дія являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами процес отримання та фіксації слідчим, прокурором, суддею чи іншою уповноваженою особою, від допитуваної особи інформації про факти, що мають значення для встановлення істини по кримінальному провадженню (ст. 224 ПКК України).

Процесуальні основи допиту потерпілих і свідків на досудовому розслідуванні:

- Допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати;
- Кожний свідок допитується окремо, без присутності інших свідків;
- Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день;
- Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день;
- Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту;
- У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілий - за давання завідомо неправдивих показань. За необхідності до участі в допиті залучається перекладач;
- Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис;
- Допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті;
- За бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання;
- Особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування;

- Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря;
- Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Крім того, отримання *показань* регламентується ст.ст. 95, 96 КПК України, а *права і обов'язки* свідка и потерпілого регламентується ст.ст. 56, 57, 66 КПК України.

Види допиту. У залежності від підстав класифікації, можна виділити такі *види допиту*:

- за суб'єктом проведення допиту (той, що проводиться слідчим, прокурором, судією);
- за процесуальним станом допитуваної особи (допит свідка, потерпілого, підозрюваного);
- за віком допитуваного (допит неповнолітнього, малолітнього, особи похилого віку);
- за послідовністю проведення (допит первісний, додатковий, повторний);
- за місцем проведення (на місці події, у кабінеті слідчого, за місцем знаходження допитуваного);
- за складом учасників допиту (слідчий, допитуваний, захисник, педагог, законний представник, спеціаліст, експерт, перекладач);
- у залежності від використання науково-технічних засобів (із використанням звуко- та відеозапису, без використання технічних засобів).

Тактичні основи допиту. Завданням допиту є одержання достовірної інформації стосовно обставин злочину, що розслідується. Об'єктивність інформації, що одержується під час допиту, залежить від психологічної позиції допитуваного - бажання давати правдиві свідчення або навпаки, приховувати правду. Навіть, якщо допитуваний дає правдиві (на його думку) свідчення, то і в цьому випадку слідчий обирає такі тактичні прийоми спілкування, що спрямовані на допомогу допитуваному згадати минуле, відділити реально сприйняте від фантазії або уяви.

Допит складається з трьох *стадій*: підготовчої, робочої (отримання показань), заключної.

Підготовка до проведення допиту є необхідною умовою отримання ефективних результатів цієї слідчої (розшукової) дії.

Незважаючи на те, що допити різних учасників процесу відрізняються, як з процесуального порядку, так і з тактичних прийомів, вони мають деякі спільні риси.

Зокрема ***підготовка до проведення допиту включає:***

- 1) вивчення матеріалів кримінального провадження;
- 2) визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- 3) визначення послідовності їх допиту;
- 4) визначення предмета допиту, тобто визначення кола обставин за якими необхідно отримати показання;

- 5) вивчення психологічної характеристики особи допитуваного та його взаємовідносин з іншими учасниками процесу (особливо з підозрюваним);
- 6) забезпечення участі в допиті передбачених законом осіб;
- 7) підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;
- 8) вирішення питання щодо часу та місця допиту, способу виклику на допит;
- 9) набування спеціальних знань, які можуть знадобитися під час допиту;
- 10) визначення переліку необхідних технічних засобів фіксації допиту та їх підготовку;
- 11) складання плану допиту. Складання слідчим плану є завершальним етапом підготовки до допиту. План може бути усним чи письмовим, коротким або розгорнутим. У випадках розслідування нескладних кримінальних проваджень план - це перелік запитань, що підлягають встановленню. У багатоепізодних, складних кримінальних провадженнях складається детальний план.

Робоча стадія допиту, під час якої слідчий безпосередньо отримує свідчення, складається з трьох частин: вступної, вільної розповіді, запитань-відповідей.

Під час вступної частини слідчий: з'ясовує особу допитуваного; повідомляє, по якому кримінальному провадженню він викликаний; роз'яснює *права та обов'язки*: потерпілому згідно ст. 56 КПК України, а свідку згідно ст. 66 КПК України.

На основі наявної інформації про особу допитуваного, встановлює з ним психологічний контакт для створення сприятливої обстановки допиту. Для успішного встановлення психологічного контакту необхідним є дотримання таких умов:

- 1) індивідуальний підхід до особи допитуваного (вивчення особи, встановлення її темпераменту, інтелекту, вольових якостей, життєвих інтересів та схильностей);
- 2) здійснення психологічної діагностики лінії поведінки, що обрана допитуваним, з метою встановлення причин обраної ним позиції;
- 3) об'єктивна, коректна, доброзичлива поведінка слідчого;
- 4) роз'яснення допитуваному його прав та обов'язків;
- 5) дотримання законних інтересів і прав допитуваного;
- 6) проведення допиту без присутності сторонніх осіб (за винятком випадків, коли цього вимагають закон та обставини кримінального провадження).

Для встановлення психологічного контакту можуть бути використані такі тактичні прийоми як проведення бесіди з допитуваним на сторонню тему, що становить інтерес для нього або слідчого; демонстрація слідчим поінформованості про обставини життя допитуваного, його потреби та інтереси і ін.

Другий етап **вільна розповідь**, починається з пропозиції допитуваному розповісти все, що йому відомо про злочин і особу підозрюваного. Вільна

розповідь сприяє отриманню більш повних і достовірних свідчень, так як слідчий нерідко має неповне уявлення про обізнаність свідка (потерпілого); вільний виклад думок сприяє пригадуванню свідком (потерпілим) забутих фактів; крім того слідчий має можливість спостерігати за поведінкою допитуваного, оцінюючи і роблячи необхідні висновки. Під час вільної розповіді слідчий отримує можливість: скласти свою думку про особу допитуваного; виявити ступінь поінформованості допитуваного про обставини справи; отримати уявлення про правдивість свідчень допитуваного; отримати інформацію про факти, що невідомі слідчому.

Під час вільної розповіді допитуваного не треба часто ставити уточнюючі та додаткові запитання, перебивати без потреби, але бажано вчасно спрямовувати розповідь до суті встановлюваного факту. У процесі розповіді не рекомендується вести протокол, а тільки робити короткі нотатки. Неуважне ставлення до допитуваного порушує психологічний контакт, свободу та бажання спілкуватися.

У випадках, коли у слідчого є підстави вважати, що допитуваний дає неправдиві показання, доцільно звузити тему вільної розповіді та запропонувати допитуваному розповісти про інші обставини, які вже відомі слідчому та були досліджені в процесі розслідування.

Після закінчення вільної розповіді починається *етап питань-відповідей*, під час якого, слідчий ставить виниклі у нього запитання.

При виявленні прогалин та неточностей, слідчий ставить допитуваному особі питання. Неприпустимо ставити *навідні* питання, які містять у прихованій або явній формі, бажаний для особи яка проводить допит, відповідь.

Поставлення запитань полягає в тому, що слідчим після закінчення вільної розповіді ставляться допитуваному запитання з метою уточнення обставин та заповнення прогалин у показаннях. У залежності від змісту та мети поставлених запитань, вони поділяються на: *основні* (що формулюють сутність обставин, які становлять інтерес для слідства); *доповнюючі* (спрямовані на встановлення фактів, що не були висвітлені під час вільної розповіді); *нагадуючі* (переслідують мету оживити пам'ять допитуваного чи викликати певні асоціації); *уточнюючі* (спрямовані на точніше та детальне з'ясування обставин справи); *контрольні* (спрямовані на перевірку правдивості та об'єктивності показань допитуваного, їх відповідність вже відомим фактам).

Існують *тактичні прийоми*, що сприяють відновленню (актуалізації) і поживавленню в пам'яті забутих моментів. Актуалізація забутого у пам'яті допитуваного полягає у наданні слідчим допомоги допитуваному з метою пригадування подій минулого. Можливість актуалізації забутого у пам'яті допитуваного базується на збудженні відповідних нервових зв'язків або асоціацій.

З метою поживавлення пам'яті використовують такі прийоми:

- асоціація за суміжністю;
- асоціація за схожістю;
- асоціація за протилежністю (контрастом).

Для актуалізації забутого можуть бути застосовані такі тактичні прийоми:

- поставлення запитання у формі нагадування;
- демонстрація доказів;
- демонстрація іншої матеріалізованої інформації;
- допит на місці події;
- оголошення показань інших осіб.

У процесі використання цих прийомів ефективним може стати кожний з них, або їх комплекс залежно від психологічних особливостей допитуваного і своєрідності забутого матеріалу.

На *заключному етапі* допиту відбувається фіксація в протоколі отриманих показань (ст. 104 КПК України). Протокол складається з вступної, описової і заключної частин.

Вступна частина повинна містити відомості про: місце, час проведення допиту; особу, яка його проводить; всіх осіб, які присутні під час допиту (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про повідомлення про застосування технічних засобів фіксації, їх характеристики, умови і порядок використання;

Описова частина, повинна містити відомості про: послідовність дій; отримані відомості, важливі для цього кримінального провадження.

Заклучна частина, повинна містити відомості про: спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників допиту.

Перед підписанням протоколу учасникам допиту надається можливість ознайомитися із текстом. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники допиту. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою. Якщо особа, яка брала участь у допиті, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності - понятих.

38. Процесуальні, тактичні основи допиту підозрюваних

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним кодексом, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Процесуальні основи допиту підозрюваного на досудовому розслідуванні. Підозрювана особа має право:

- знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;

- на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту - мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості;

- не говорити нічого з приводу підозри, і у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

- давати показання з приводу підозри, чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

- під час допиту подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку його проведення, які заносяться до протоколу;

- застосовувати з дотриманням вимог КПК технічні засоби. Однак слідчий, прокурор, мають право заборонити застосовування технічних засобів з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

- заявляти клопотання про проведення допиту, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

- користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

- допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день;

- використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті;

- не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування.

Тактичні основи допиту підозрюваного.

Допит підозрюваного, складається з трьох *стадій*: підготовчої, робочої (отримання показань), заключної.

Підготовка до проведення допиту підозрюваного аналогічна підготовці допиту потерпілого чи свідка. Разом з тим, слідчому потрібно мати на увазі, що ніхто не обізнаний про скоєний злочин краще, ніж сам злочинець.

Значення показань підозрюваних на досудовому слідстві залежить від того, наскільки результативно проведений їх допит: чим повніше і достовірніше отримані показання, тим успішніше їх можна використовувати для встановлення істини по кримінальному провадженню.

Однак отримати такі свідчення найчастіше вдається лише в результаті значних зусиль, так як підозрювані зазвичай не схильні правдиво розповідати про вчинені ними злочини. Слідчий тим успішніше справляється з цим

завданням, чим повніше і вправніші він використовує тактичні прийоми допиту, дотримуючись вимог КПК України.

Тактика допиту підозрюваного має ряд особливостей, які пояснюються специфікою його процесуального положення. Слідчий, приступаючи до допиту підозрюваного, в переважній більшості випадків ще має недостатньо доказів для викриття допитуваного. Саме ця обставина нерідко обумовлює тактику допиту підозрюваного.

Незважаючи на те, що допити різних учасників процесу відрізняються, як з процесуального порядку, так і з тактичних прийомів, вони мають деякі спільні риси - зокрема **підготовку до проведення допиту**.

При підготовці до проведення допиту підозрюваного слідчому необхідно врахувати особистість допитуваного: наявність або відсутність судимості, освітній та інтелектуальний рівень, емоційне і психологічний стан, матеріальне становище і соціальний статус, можливість впливати на хід розслідування (в тому числі використовуючи корупційні зв'язки). Інформацію про особу допитуваного, слідчий отримує з різних джерел, як процесуальним так і непроцесуальним шляхом. Під час вивчення особи допитуваного слідчий може скористатися допомогою спеціаліста - психолога, який може допомогти слідчому визначити: особливості психічних процесів, властивостей і станів допитуваного; риси характеру; темперамент; інтелектуальні здібності; орієнтовний перелік питань, що можуть допомогти у встановленні психологічного контакту.

Робочий етап допиту підозрюваного складається з вступної стадії (яка включає встановлення психологічного контакту з допитуваним), стадії вільної розповіді і стадії постановки питань.

Безконфліктна ситуація складається при допиті підозрюваного, який повністю визнає свою провину і дає правдиві свідчення. У цій ситуації підозрюваний дає докладні свідчення щодо всіх інтересних для слідства обставинах: про цілі та мотиви злочину, про способи підготовки, вчинення та приховування злочину, про співучасників, і про інші обставини, що підлягають доказуванню.

При допиті в умовах безконфліктно ситуації основне місце займають вислуховування вільної розповіді і постановка питань.

Конфліктна ситуація складається при допиті, коли підозрювана особа відмовляється від дачі показань або дає неправдиві свідчення. В цьому випадку для поліпшення слідчої ситуації слідчий використовує тактичні прийоми.

Тактичними прийомами подолання відмови від дачі показань є:

- переконання підозрюваного в не вигідності зайнятої ним позиції. Для цього слідчий роз'яснює, що дача свідчень - це право підозрюваного при якому він отримує можливість дати своє пояснення розслідуваного злочину і своєї ролі в його скоєнні. Слідчий пояснює й інші негативні наслідки відмови від дачі показань: утруднення у визначенні ступеня вини і встановленні пом'якшуючих обставин, затягування розслідування;

- повідомлення про дачу свідчень співучасниками, у зв'язку з чим відмова від дачі показань стає для підозрюваного не тільки безглуздою, але і не вигідною;

- пред'явлення доказів які викривають підозрюваного;

- використання протиріч між інтересами співучасників (у визначенні обсягу вини кожного співучасника і його ролі у скоєному злочині); а також використання наявних особистих конфліктів.

Найбільш складна конфліктна ситуація виникає, коли підозрюваний дає неправдиві свідчення. Сумніви в достовірності показань можуть виникнути у слідчого в процесі допиту в результаті криміналістичного аналізу показань, - коли з'ясовується їх суперечливість, відсутність логіки, явна невідповідність відомим обставинам кримінального провадження або наявним у розпорядженні слідчого доказам. Серед мотивів дачі неправдивих свідчень підозрюваним можна назвати такі:

- бажання уникнути відповідальності за вчинений злочин, применшити свою вину або понести покарання не за вчинений, а за менш тяжкий злочин;

- бажання вигородити або пом'якшити провину співучасників в силу дружніх, сімейних чи родинних зв'язків, з корисливих мотивів;

- прагнення обмовити співучасників з почуття помсти або з метою забезпечення власної безпеки у майбутньому;

- прагнення обмовити себе в силу хворобливого стану психіки, з вихваляння, прагнення приховати злочинну поведінку близької людини.

Тактичні прийоми викриття допитуваного в дачі помилкових свідчень можуть бути розділені на три групи: *емоційного, логічного впливу і тактичні комбінації*.

Прийоми емоційного впливу:

- спонукати до розкаяння і щиросердечного визнання шляхом роз'яснення негативних наслідків заперечування і брехні і сприятливих наслідків визнання своєї провини та сприяння розслідуванню. Застосовуються, як правило, до раніше не судимих підозрюваних, неповнолітніх, які вчинили незначні правопорушення;

- вплив на позитивні сторони особистості допитуваного, використання його прихильностей, захоплень і т. ін.

- використання антипатії допитуваного до своїх співучасників, його сумнівів у позиції співучасників і здатності дотримуватися ними раніше обговореної лінії поведінки;

- використання фактора раптовості шляхом постановки несподіваних питань у ситуації, коли допитуваний таких питань не очікує.

Прийоми логічного впливу застосовуються для доказування допитуваному того, що він викритий у брехні, демонстрації невідповідності його показань дійсності. До прийомів логічного впливу належать:

- пред'явлення доказів, що спростовують свідчення допитуваного. Докази можуть пред'являтися двома способами: послідовно, відповідно до їх доказової сили - менш вагомих до більш вагомим; пред'явлення відразу найбільш

важливих доказів. Для запобігання компрометації доказів необхідно попередньо отримати свідчення про пов'язані з ними обставини;

- деталізація показань допитуваного, яка призведе до суперечностей між ними й показаннями співучасників;
- логічний аналіз протиріч, наявних у показаннях підозрюваного, які не можуть бути пояснені з точки зору його пояснень того, що сталося;
- логічний аналіз протиріч між інтересами допитуваного і інтересами його співучасників.

Прийоми логічного впливу найбільш ефективні при заяві підозрюваного про алібі, у випадках так званої, «пасивної брехні», коли допитуваний приховує правду, заявляючи у відповідному правду слідчого «не знаю», «не бачив», «не пам'ятаю».

Тактична комбінація - це прийоми допиту, які полягають в створенні ситуації, розрахованої на неправильну оцінку її допитуваним, що об'єктивно приводить його до викриття:

- створення у допитуваного перебільшеного уявлення про поінформованість слідчого про обставини злочину;
- приховування від допитуваного обізнаності слідчого щодо обставин злочину;
- непрямий допит, який полягає в постановці питань, другорядних з точки зору допитуваного, але фактично маскуючих головне питання щодо причетності допитуваного до злочину.

Викриття підозрюваного у брехні може привести до дачі їм правдивих показань або до зміни показань на нові неправдиві свідчення. В цьому випадку процес викриття підозрюваного може бути продовжений, з огляду на дотримання вимог КПК.

Заключний етап допиту підозрюваного. Після допиту відбувається ознайомлення допитуваного і його адвоката з протоколом допиту і фонограмою, якщо проводилась звукозапис. Основні вимоги, пропоновані до протоколу допиту підозрюваного, аналогічні для протоколу допиту потерпілим і свідкам. Особливістю є відсутність попередження допитуваних про кримінальну відповідальність за відмову або дачу неправдивих свідчень. В протоколі відбивається факт роз'яснення підозрюваному сутності підозри. Відбивається ставлення допитуваного до пред'явленого підозрою. Якщо допитуваний визнає себе винним, то вказується в якій мірі - повністю або частково.

39. Тактика допиту неповнолітніх

Процесуальні положення допиту неповнолітніх:

- допит малолітньої або неповнолітньої особи (свідка, потерпілого) проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря, яким до початку допиту, роз'яснюється їхній

обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання;

- допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день;

- особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання;

- допит неповнолітнього підозрюваного здійснюється у присутності захисника;

- якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря яким до початку допиту роз'яснюється їхнє право ставити запитання неповнолітньому підозрюваному. Слідчий, прокурор вправі відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесене до протоколу.

Особливості тактики допиту неповнолітніх. Тактика допиту неповнолітнього будується з урахуванням загальних положень допиту, але має свої особливості, пов'язані з відмінностями психіки підлітка.

Особливості допиту неповнолітніх пов'язані з наявністю специфічних рис психології дитячого, підліткового, юнацького періодів розвитку. Ці риси проявляються як у процесі формування показань, так і безпосередньо в поведінці і позиції допитуваного. Тому, незважаючи на відмінності процесуального положення неповнолітнього підозрюваного від потерпілого, свідка, зміст допиту має багато спільного. Спільним повинен бути і принциповий підхід до особливостей оцінки показань неповнолітніх: наявність специфічних вікових рис психології допитуваних не означає, що їх свідчення за своєю природою «гірше» показань дорослих. Підлітки в більшості випадків правильно описують і впізнають суттєві ознаки явищ та об'єктів навіть при відстроченому допиті або пред'явленні для впізнання. Однак, для них характерні менший, ніж у дорослих, обсяг знань і досвіду; менша здатність до зосередження уваги; підвищена сугестивність; менший розвиток аналітичних здібностей при сприйнятті та оцінці сприйнятого; тенденції до змішання реально сприйнятого і уявного: емоціональність суджень і дій.

Зокрема, діти та підлітки поступаються дорослим у здатності охопити подія в цілому, не завжди можуть виділити суттєве. Нерідко неповнолітній звертає увагу лише на деталі, які характеризують зовнішню сторону події. Він частіше, ніж дорослий, допускає помилки при визначенні відстаней, відрізків часу, послідовності дій і подій.

Підготовка стадія допиту неповнолітнього:

- слідчий, приступаючи до допиту неповнолітнього, повинен отримати основні дані щодо неповнолітнього: умови його життя та виховання, рівень розвитку, зв'язки, інтереси, особливості характеру і т. ін. Важливо, своєчасно

з'ясувати, які особи з найближчого оточення підлітка користуються у нього авторитетом, а також його симпатії і антипатії;

- з урахуванням психологічних особливостей неповнолітнього, слідчий повинен визначитися щодо порядку виклику, місця проведення допиту, допустимості повторного допиту;

- вирішується питання про осіб, присутніх при допиті неповнолітнього. Бажано попередньо поговорити з особами, які будуть присутні у допиті, як з питання правил ведення допиту (неприпустимість сперечань при підлітку, постановки навідних питань і ін.).

- складається план допиту.

Робочий етап допиту неповнолітнього традиційно складається з вступної стадії (яка включає встановлення психологічного контакту з допитуваним), стадії вільної розповіді і стадії постановки запитань, але має свої особливості.

На початку допиту необхідно роз'яснити неповнолітньому у зрозумілих виразах його права та обов'язки, звернути його увагу на моральний обов'язок говорити правду; також пояснити, хто і навіщо бере участь у допиті;

- надати можливість неповнолітньому освоїтися в незвичній обстановці, пристосуватися до умов допиту; в той же час слідчий продовжуючи вивчати особистість підлітка, коригує в разі необхідності попередній план допиту;

- психологічний контакт між слідчим і допитуваним виникає не в результаті загравань з ним, а в результаті того, що допитуваний переконується в людяності, знанні справи слідчим, його об'єктивності, бажанні ретельно в усьому розібратися;

- тон і манеру ведення допиту потрібно вибирати з урахуванням віку і поведінки допитуваного;

- в ході допиту повинні присікатися жаргон, нецензурні вирази, цинічні репліки на адресу потерпілих та інших осіб;

- доброзичливий тон допиту передбачає контроль за поведінкою неповнолітнього і попередження проявів розбещеності з його боку. Ні за яких обставин підліток не повинен відчувати, що йому вдасться вивести слідчого з себе.

Вільна розповідь неповнолітніх, як правило, менш повна, ніж у дорослих, тому відносно велике місце в допиті неповнолітніх займає постановка запитань. Зокрема, доцільно задавати нагадуючі питання (засновані на асоціаціях послідовності, подібності, контрасту), які відповідають мисленню, обсягу знань і колу інтересів допитуваного. В свою чергу контрольні питання щодо достовірно встановлених обставин, дозволяють слідчому перевірити, наскільки допитуваний орієнтується в часі, послідовності подій, відстанях.

Прийшовши до висновку про те, що неповнолітній допитуваний дає неправдиві свідчення, слідчий зосереджує увагу на з'ясуванні можливих причин, що заважають сказати правду. До *типових причин* для неповнолітніх можуть бути віднесені: почуття товариства, страху, сорому, особливі відносини з потерпілим, підозрюваним або пов'язаними з ними особами, поради близьких, погрози з боку співучасників.

Виявлення конкретної причини неправдивих свідчень допомагає

переконати допитуваного говорити правду.

Заключний етап допиту. При фіксації показань неповнолітніх доцільно записувати в протокол точне формулювання запитань і ким із учасників допиту питання задане. Дуже важливо при записи свідчень зберігати обороти і вирази, які вживав допитуваний, і не замінювати їх звичними для слідчого формулюваннями. У зв'язку з цим доцільно фіксувати допит неповнолітнього з застосуванням звукозапису.

40. Тактика пред'явлення для впізнання особи та трупа

Види пред'явлення для впізнання. Існують наступні види цієї слідчої (розшукової) дії: пред'явлення *особи* для впізнання (ст. 228 КПК), пред'явлення *речей* для впізнання (ст. 229 КПК), пред'явлення *трупа* для впізнання (ст. 230 КПК).

Процесуальні основи пред'явлення для впізнання. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом пред'явлення для впізнання є слідчою (розшуковою) дією, тобто дією, яка спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів в конкретному кримінальному провадженні. Підставами для її проведення є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (ч.ч.1, 2 ст. 223).

Перед пред'явленням для впізнання особи слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі. Яка впізнає, особу, яка пред'являється для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

Особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється разом з іншими особами, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Особі, яка пред'являється для впізнання пропонується зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу, яку вона має впізнати, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Для забезпечення безпеки особи, яка впізнає, цю слідчу дію можна проводити в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто за візуальним та аудіо спостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання (ст. 228 КПК).

Впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у **режимі відеоконференції** при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

- 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми (ч. 1 ст. 232 КПК) .

Пред'явлення трупа для впізнання регламентується ст. 230 Кримінального процесуального кодексу і здійснюється з додержанням за правилами пред'явлення для впізнання особи (ч.1, ч. 8 ст. 228 КПК України).

Фіксація пред'явлення для впізнання. Згідно ст. 231 КПК України про проведення пред'явлення для впізнання складається протокол, у якому докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ чи труп, або зазначається, за сукупністю яких саме ознак особа впізнала особу, річ чи труп.

У разі пред'явлення особи для впізнання особі, щодо якої вжито заходів безпеки, відомості про особу, взятую під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо. При пред'явленні для впізнання за фотознімками або за матеріалами відеозапису, у протоколі обов'язково зазначається, що слідча дія проводилась в умовах, коли особа, яка пред'явлена для впізнання, не бачила і не чула особу, яка впізнає, а також вказуються всі обставини і умови пред'явлення для впізнання. У такому разі анкетні данні особи, яка впізнає, до протоколу не вносяться і не долучаються до матеріалів досудового розслідування, а матеріали відеозаписів чи фотографії за якими може бути встановлена особа, яка впізнавала, зберігаються окремо від матеріалів досудового розслідування (п. 3 ст. 231 КПК).

Види пред'явлення для впізнання особи класифікують:

За формою пред'явлення:

- в натуральному вигляді (безпосереднє сприйняття живої особи);
- за копіями: фотографій, відеозаписів зовнішнього вигляду людини, аудіо записи голосу людини.

За ідентифікуючими ознаками за якими особа пред'являється для впізнання:

- по зовнішньому вигляду;
- по ході;
- по голосу і усній мові.

За процесуальним становищем в якості особи, яка впізнає і особи, що пред'являється для впізнання можуть виступати: свідок, потерпілий, підозрюваний.

За умовами проведення:

- взаємне візуальне спостереження впізнаючої особи і особи, яка пред'являється для впізнання;
- одностороннє візуальне спостереження;

- режим відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (при дистанційному досудовому розслідуванні).

Тактика пред'явлення для впізнання. Пред'явлення особи для впізнання проводиться з метою встановлення тотожності, схожості або відмінності об'єкта, що пред'являється особі, що впізнає, коли вона порівнює наявні ознаки з тими, що відбиті в її пам'яті коли вона раніше спостерігала об'єкт.

Порівняння можливо лише тоді, коли:

а) впізнаюча особа особисто сприймала той об'єкт, образ якого їй належить порівнювати з пропонованим об'єктом;

б) впізнаюча особа запам'ятала спостережуваний об'єкт чи здатна відтворити у пам'яті хоча б його окремі характерні деталі (риси).

Тому якщо допитуваний стверджує, що не пам'ятає об'єкта, що має відношення до події злочину, і впізнати його не може, пред'являти йому об'єкт недоцільно.

Безглуздо пред'являти для впізнання одній людині іншу, коли ці особи не заперечують, що вони знайомі.

Пред'явлення для впізнання особи здійснюється у випадках, коли допитуваний заявляє, що спостерігав у зв'язку з подією злочині особу, яка:

а) раніше була йому невідома;

б) добре йому знайома, але знайомство заперечує;

в) йому відома, але її прізвища або імені не знає.

Підготовчий етап пред'явлення для впізнання. У відповідності зі ч. 1 ст. 228 КПК України обов'язковим правилом для пред'явлення для впізнання є попередній допит (опитування) впізнаючого про об'єкт, який він може впізнати.

Допит є найважливішим елементом *підготовки* до впізнання, необхідною умовою, що забезпечує об'єктивність результатів впізнання.

На цьому допиті слід з'ясувати:

а) всі обставини, при яких впізнаючи особа спостерігала особу, яка пред'являється для впізнання, в яких умовах, скільки часу і в зв'язку з якою подією, який стан зору і слуху впізнаючого, наскільки добре він пам'ятає об'єкт, що підлягає впізнанню;

б) які характерні прикмети і особливості має об'єкт;

в) чи може хто-небудь підтвердити свідчення впізнаючого щодо характерних прикмет і особливостей об'єкта, а коли мова йде про речі, що належать особі, яка впізнає, то чи є доказами приналежності їй речей.

З'ясування цих обставин важливо для вирішення питань про доцільність пред'явлення для впізнання, а також і про можливість довіряти сприйняттю особи, і для подальшої оцінки правильності результатів слідчої (розшукової) дії.

Крім особи, яка буде впізнавати підготовчий етап пред'явлення для впізнання особи включає:

- вибір виду пред'явлення для впізнання;

- вибір часу пред'явлення для впізнання;

- отримання добровільної згоди особи, яка буде пред'явлена для впізнання по анатомічних при знаках зовнішності або ході на участь в слідчій (розшуковій) дії;

- вибір місця проведення слідчої дії (місце залежить від виду пред'явлення для впізнання);

- підбір осіб, серед яких буде пред'являтися особа (статистів);

- залучення спеціалістів;

- підготовка технічних засобів фіксації;

- недопущення можливості зустрічі особи, яка впізнає з особою, яка упізнається до провадження слідчої (розшукової) дії;

Робочий етап пред'явлення для впізнання особи проходить в наступній послідовності:

- до приміщення запрошують понятих, спеціаліста, статистів і особу, яку будуть впізнавати;

- особі, яку будуть впізнавати пропонується зайняти будь-яке місце серед статистів;

- запрошують особу, яка впізнає;

- учасникам слідчої (розшукової) дії роз'яснюють суть дії, а також їх права та обов'язки;

- особі, яка впізнає пропонується відповісти: чи впізнає воно кого-небудь з присутніх, якщо так, то кого саме і за якими ознаками, а також за яких обставин вони зустрічалися.

Заключний етап пред'явлення для впізнання.

Хід слідчої дії фіксується протоколом і за допомогою технічних засобів. В протоколі обов'язково: робиться відмітка про зовнішність особи, яка пред'являлася для впізнання і статистів; відзначається добровільний вибір місця цієї особою; фіксується за якими саме ознаками особу було впізнано.

41. Особливості проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису

За необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису. Проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред'явленні особи для впізнання.

Фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох. Фотознімки, що пред'являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

Матеріали відеозапису з зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох

осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

42. Тактика пред'явлення для впізнання речей

Пред'явлення для впізнання речей зазвичай проводиться у випадках, коли при розслідуванні виявлені які-небудь речі і є підстави вважати, що вони пов'язані з подією злочину і відомі свідкам, потерпілому, підозрюваному. Ця слідча (розшукова) дія проводиться з метою ідентифікації речі, що пов'язана зі злочинном, яку особа раніше бачила і може впізнати.

Процесуальні основи пред'явлення для впізнання речей. Згідно зі ст. 229 КПК України перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи не може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа яка проводить слідчу дію, зазначає це в протоколі. Забороняється показувати особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети.

Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі.

Підготовчий етап пред'явлення для впізнання речей передбачає:

- допит особи, що впізнає для з'ясування: загальних ознак речі (найменування, зовнішній вигляд, форма, колір, розміри) і окремих ознак, тобто властивих саме цій речі і індивідуалізуючих його, а також обставин, при яких особа бачила пропоновану для впізнання річ;

- вибір місця і часу проведення слідчої (розшукової) дії;
- підбір, не менше трьох речей однорідних пропонованої для впізнання речі;

- підготовка технічних засобів фіксації пред'явлення для впізнання;

- запрошення спеціаліста та інших учасників слідчої (розшукової) дії.

Робочий етап пред'явлення для впізнання речей включає:

- підготовку речей для впізнання (їх розміщення і нумерацію);

- запрошення в приміщення фахівців і понятих;

- запрошення в приміщення особи, яка впізнає;

- роз'яснення всім учасникам суті слідчої дії, а також їх прав і обов'язків;

- особі, яка впізнає надається можливість оглянути об'єкти, після чого вказати на річ, яку вона бачила раніше і пояснити за якими саме ознаками вона її впізнала, про що робиться відмітка у протоколі.

Заключний етап пред'явлення для впізнання. Про проведення пред'явлення для впізнання складається протокол у якому докладно зазначаються ознаки (або сукупність ознак), за якими особа впізнала річ. Якщо проводилося фіксування ходу слідчої (розшукової) дії технічними засобами, до протоколу додаються фотографії речей, що пред'являлися для впізнання, матеріали відеозапису.

43. Поняття, види і процесуальні основи обшуку

Поняття і процесуальні основи обшуку. Обшук — це слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, частин місцевості або окремих громадян з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Процесуальні підстави і порядок проведення обшуку регламентовані ст.ст. 234, 235, 236 нового Кримінального процесуального кодексу України.

Зазвичай проведення обшуку пов'язане з певним порушенням прав громадян на недоторканність особи і житла, на збереження банківської таємниці, тому вимагає суворого дотримання встановлених законом гарантій. Обшук займає особливе місце в системі слідчих (розшукових) дій і має примусовий характер, він пов'язаний з втручанням у сферу особистих інтересів громадян та обмежує їх права.

В ст. 30 Конституції України встановлюється, що проникнення в житло або в інше володіння особи для проведення обшуку чи огляду можливо тільки за вмотивованим рішенням суду. Згідно з ч. 2 ст. 234 КПК України обшук проводиться на **підставі** ухвали слідчого судді. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для обшуку;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;
- 6) особу, який належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК). Клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявності достатніх підстав вважати, що:

- 1) було вчинено кримінальне правопорушення;
- 2) відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування;
- 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду;
- 4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи.

Процесуальні основи обшуку житла. Обшук житла чи іншого володіння особи проводиться на підставі ухвали слідчого судді і надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише *один раз* (ч. 1 ст. 235 КПК). Тобто, при потребі проведення повторного чи додаткового обшуку житла чи іншого володіння особи необхідна нова ухвала слідчого судді.

Ухвала слідчого судді про дозвіл обшуку житла чи іншого володіння особи, виготовляється у двох копіях, які чітко позначаються як копії (ч. 3 ст. 235 КПК) і повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, а також містити відомості про:

- 1) строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;
- 2) прокурора, слідчого, який клопотався про обшук;
- 3) положення закону, на підставі якого постановляється ухвала;
- 4) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані обшуку;
- 5) особу, який належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 6) речі, документи або осіб для виявлення яких проводиться обшук.

Процесуальний порядок виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи регламентується ст. 236 КПК. Ухвала про дозвіл на обшук чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

Обшук житла чи іншого володіння особи повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо

тільки слідчий, прокурор не вважатиме. Що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку.

Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – інший присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають його проведенню. Небвиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

У разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи. При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

Обшук осіб. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі.

Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відрити або обшук здійснюється за відсутності осіб, яким належить обшукуваний об'єкт.

При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу. Підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження.

Вилученні речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу вважаються *тимчасово вилученим майном*. Особи, у присутності яких здійснюється обшук, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу обшуку (ст. 236 КПК).

Форми фіксації обшуку. Обшук, як процесуальна дія під час кримінального провадження може фіксуватися: 1) у протоколі; 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксована ця слідча (розшукова) дія (пп.1, 2 ч. 1 ст. 103 КПК). У випадках фіксування обшуку за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Зважаючи на специфіку обшуку, який нерідко є невідкладною слідчою дією, закон дозволяє слідчому у випадках, не терплячих зволікання, проводити його без постанови суду, але з обов'язковим повідомленням прокурора про проведений обшук протягом доби. В невідкладних випадках, пов'язаних зі спасінням життя та майна чи з переслідуванням осіб, підозрюваних в скоєнні

злочину, обшук в житлі чи в іншому володінні особи, може бути проведений без постанови судді. В цьому випадку у протоколі вказують причини, які обумовили проведення обшуку без постанови судді з направленням прокурору протягом доби копії протоколу.

Згідно з Кримінальним процесуальним законом, **метою** обшуку є виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК).

Обшук може бути проведений не тільки для розшуку злочинця (в разі ухилення обвинуваченого від слідства і суду, втечі арештованого з-під варти), але й з метою виявлення особи в разі незаконного позбавлення її волі. Вельми ефективним для відшукування обвинуваченого або підозрюваного є, обшук, направлений на виявлення матеріалів, що характеризують його особу, розкривають його минуле, зв'язки, плани і наміри, тобто дані, що можуть підказати, де знаходиться особа, що розшукується, як і де її слід шукати.

Завдання обшуку. При проведенні обшуку слідчим вирішуються наступні завдання: а) відшукування і вилучення предметів, що мають доказове значення; б) виявлення розшукуваної особи, а також матеріалів, що її характеризують і можуть полегшити розшук; у) виявлення майна, що забезпечує відшкодування збитків і можливу конфіскацію, а також вилучення предметів і документів, заборонених до обігу. Проведенням обшуку слідчий може вирішувати всі вказані завдання одночасно або лише деякі з них.

Види обшуку. Залежно від характеру обшукуваних об'єктів розрізняють обшук в приміщеннях, обшук ділянок місцевості і особистий обшук. Залежно від того, чи обшукувався раніше даний об'єкт, обшук може бути *первинним повторним і додатковим*. За способом організації обшуки поділяють на *одиночні і групові*.

44.Тактика обшуку в приміщеннях

Тактика обшуку в приміщеннях. З урахуванням тактичних завдань, що вирішуються в ході слідчої (розшукової) дії, розрізняють підготовчий, робочий і заключний етапи обшуку.

Успіх обшуку визначається якістю його планування і підготовки, яка являє собою систему заходів організаційного характеру. Підготовчий етап складається з двох стадій. Перша стадія: до прибуття на місце обшуку і другий етап: по прибуттю на місце обшуку.

На першій стадії підготовчого етапу до прибуття на місце обшуку здійснюються наступні дії:

1) вивчення і аналіз матеріалів кримінальної провадження для визначення завдань обшуку, тобто визначення що саме необхідно відшукати при обшуку.

По можливості, слідчий повинен зібрати максимально повну інформацію щодо розшукуваних об'єктів, їх зовнішнього вигляду, кількості, розмірів,

індивідуальних ознак. Важливим елементом підготовки до обшуку є збір відомостей про умови обшуку, об'єкти, які необхідно виявити і вилучити;

2) збір орієнтуючих відомостей:

- щодо особи, у який проводиться обшук і осіб, проживаючих або працюючих на обшукуваному об'єкті: характер занять, звички, професійні навички, психологічні особливості

- щодо точної адреси приміщення або місця розташування ділянки, що обшукується; можливих шляхів проникнення в приміщення і виходу з нього;

- щодо характеру місцевості, призначення приміщення, його конструктивних особливостей; внутрішнє планування; точні границі території, яка має бути охоплена обшуком; наявність обстановки, меблів, механізмів і інших предметів, кількість і склад осіб, які проживають або працюють на даному об'єкті, звичайний розпорядок дня і т. і.;

- щодо особи у якій проводиться обшук: соціальний статус, матеріальне становище, освіта, професія, рід занять, сімейний стан, взаємовідносини в родині, круг оточення, зв'язки і можливості впливу на хід слідчої дії; соціально-біологічну інформацію: вік, стан здоров'я, особисті якості, фізичні здібності, навички; етико-психологічну інформацію: інтелектуальні, моральні, волеві, психологічні, емоційні здібності; девіантні: алкоголізм, наркоманія, психопатія, судимість і ін.

В ситуації, коли у слідчого бракує часу, тобто у невідкладних випадках, частину необхідних відомостей про особу обшукуваного і об'єкти обшуку, отримують безпосередньо в ході слідчої (розшукової) дії.

3) підбір учасників обшуку. Виходячи з ролі, яку виконують в ході цієї слідчої (розшукової) дії, учасники обшуку діляться на осіб, які:

- проводять обшук: слідчий, прокурор, експерт-криміналіст, інші фахівці, співробітники підрозділів внутрішніх справ;

- присутні при проведенні обшуку: поняті, адвокат, представники місцевої ради народних депутатів або житлово-експлуатаційної організації, представники адміністрації підприємства. Також законом передбачається можлива присутність при обшуку потерпілого, підозрюваного, свідків і інших осіб.

4) підготовка технічних засобів пошуку і фіксації: таких як освітлювальні засоби, вимірювальні засоби, інструменти для розкопок і розтину сховищ, пакувальні матеріали, інші пристосування для роботи із слідами і фіксації результатів обшуку, а також спеціальні пошукові засоби (щупи, багри, кішки, магнітні шукачі, металопшукачі; переносні рентгенівські апарати, спеціальний прилад для виявлення закопаних трупів тощо).

5) планування і вибір часу проведення обшуку залежить від конкретної слідчої ситуації. Для обшуку бажано вибирати такий день і час, коли найбільш вірогідна наявність шуканих предметів на місці обшуку; найбільш легкий доступ в обшукуване приміщення або на обшукувану територію; найбільш доступні шукані предмети для слідчо-оперативної групи; найбільш сприятливі умови для пошуку; найбільш ускладнена протидія обшуку з боку зацікавлених осіб. Найчастіше таким моментом початку обшуку є ранній ранок, коли слідчий

має досить часу і може використовувати усі переваги денного обшуку (освітленість, можливість швидкого проникнення на обшукуваний об'єкт і т. ін.). У випадках, не терплячих зволікання, обшук може проводитися в будь-який час.

б) розробка плану проведення обшуку. Найчастіше обшук планується усно або письмово в довільній формі. В складних слідчих ситуаціях в плануванні обшуку беруть участь працівники оперативних підрозділів, план обшуку складається письмово з використанням графічних матеріалів і нерідко в графічній формі.

По прибуттю на місце обшуку починається друга стадія підготовчого етапу, яка включає:

1) *прибуття до місця обшуку, проникнення на обшукуваний об'єкт і проведення необхідних заходів.* До місця обшуку слідчий з слідчо-оперативною групою повинні прийти так, щоб їх поява не була помічена обшукуваним. Відповідальним моментом є вхід до приміщення, яке обшукується. Помилки, допущені на цьому етапі, можуть поставити під загрозу проведення всієї слідчої дії.

2) *проникнення в обшукуване приміщення,* коли слідчий (особа, яка керує обшуком), називає себе, пред'являє службове посвідчення, вручає обшукуваному копію постанови про проведення обшуку і з'ясовує особи присутніх.

3) *виставлення охорони у дверей приміщення і огляд* слідчим або один з членів слідчо-оперативної групи, разом з понятими приміщення і прилеглої до нього територію. Це робиться для того, щоб лишити можливості зв'язатися по мобільному телефону і попередити зацікавлених осіб, захвати або знищити предмети, що цікавлять слідство або іншим чином протидіяти слідству.

4) *роз'яснення присутнім їх прав і обов'язків,* а також повідомлення обшукуваному, для виявлення якого роду предметів проводиться обшук.

Робочий етап обшуку складається із оглядової і детальної стадій.

Оглядова стадія починається з того, що слідчий в ознайомлювальних цілях здійснює загальний огляд місця обшуку. В результаті ознайомлення з обстановкою слідчий:

- коректує і поповнює наявні дані про місцеположення і особливості приміщення, виділяє найбільш вірогідні місця схову, фіксує ділянки, які належить досліджувати особливо ретельно або з застосуванням спеціальних пошукових пристроїв;

- розподіляє обов'язки між членами слідчо-оперативної групи;
- вирішує розпорядок роботи на місці обшуку, застосування технічних засобів;

- обирає систему, послідовність і основні тактичні прийоми обшуку.
- за наявності підстав вважати, що присутні в обшукуваному приміщенні особи ховають при собі предмети, що інтересують слідство, проводиться особистий обшук.

Детальна стадія є найбільш складною і відповідальною частиною обшуку, тому, що саме під час цієї стадії відбуваються пошуки об'єктів, для виявлення і вилучення яких проводиться обшук.

45.Тактичні методи та прийоми, що використовуються при обшуку

При визначенні послідовності обстеження окремих ділянок, приміщень і предметів розрізняють *послідовний, вибірковий і частковий* методи пошуку.

Сутність *послідовного* методу полягає в тому, що особа, яка займається пошуком, вирушаючи з якоїсь вихідної точки, рухається лише у вибраному напрямку і обстежує суміжні ділянки і предмети, послідовно від одного до іншого.

При *вибіркового* методі черговість обстеження обумовлюється не територіальною близькістю об'єктів один до одного, а іншими міркуваннями (наприклад інформацією, щодо місця приховування і ін.), коли обстеження тієї або іншої ділянки може бути зайвим і увагу зосереджують лише на місцях, можливого приховання.

При *частковому* методі обстежують тільки ті предмети і сховища, в яких може знаходитися шуканий об'єкт.

Залежно від кількості учасників застосовуються методи *одиначного і групового* пошуку. Якщо пошуки проводить одна людина, це повинен бути сам слідчий або інший керівник обшуку, який переймає на себе виконання найвідповідальнішої роботи.

Після розділення обов'язків між учасниками обшуку пошуки можуть вестися спільно або порізно. При спільних пошуках більш досвідчений з учасників виконує кваліфіковану роботу, а помічник - технічні, допоміжні операції. Ведення пошуків порізно допустимо, якщо учасники обшуку досить підготовлені для самостійної діяльності і слідча ситуація вимагає «широкого фронту» робіт.

Залежно від вибраного напрямку застосовується *паралельне і зустрічне* обстеження місця обшуку. Паралельне обстеження обирають, якщо приміщення просторе і не захащене речами. В протилежному разі обирають зустрічне обстеження, коли один зі слідчо-оперативної групи обстежує приміщення вправо від входу, інший - вліво, а зустрівшись, вони переходять до пошуку в центрі.

Залежно від того, обстежується при обшуку весь об'єкт або лише його частина, тобто по обхвату місця обшуку, обстеження може бути *суцільним або частковим*. В більшості випадків при обшуках застосовується суцільна перевірка, вивчається кожна ділянка і предмет. Це обумовлено тим, що характер розшукуваних об'єктів різноманітний, а тому трудно передбачити, де можуть знаходитися інтересуючі слідство предмети.

По характеру дій, які можуть проводитися над предметами, розрізняється обстеження *без порушення їх цілісності і обстеження, пов'язане з руйнуванням окремих частин* перевіряємих об'єктів. Обстеження без порушення цілісності,

виконуються без всяких обмежень відносно будь-якого предмету за наявності можливості заховання в нім об'єктів, які мають значення для слідства. Що стосується руйнування окремих об'єктів для їх внутрішнього дослідження, то для подібних дій потрібні підстави, тобто певні дані прямо або побічно вказуючи на підозріле місце, а саме: безпосередньо матеріали кримінального провадження; результати оперативних заходів; поведінка при обшуку зацікавлених осіб; проміжні результати обшуку; демаскуючі ознаки.

На всіх стадіях обшуку необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася на даному етапі розслідування. Метою слідчого являється зміна слідчої ситуації на сприятливішу для розслідування.

Тактичні прийоми, що використовуються при обшуку, класифікують за такими підставами:

1) за функціональною спрямованістю:

- тактичні прийоми, що виконують пошукову функцію (аналіз окремих ділянок приміщення; зіставлення предмета пошуку з різноманітними об'єктами місця обшуку; орієнтація на професійні навички обшукуваного та ін.);

- тактичні прийоми, що виконують комунікативну функцію з обшукуваним (роз'яснення неправильно зайнятої позиції обшукуваним; постановка обшукуваному контрольних запитань);

2) за об'єктом спрямованості:

- тактичні прийоми, спрямовані на вплив на обшукуваного (бесіда на сторонню тему; словесна розвідка; роз'яснення мети обшуку та ін.);

- тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріальної обстановки (аналіз виявлених слідів і їх ознак; аналіз ознак предмета пошуку; використання можливостей типових аналогів та ін.);

3) за широтою використання:

- тактичні прийоми, використовувані тільки при провадженні обшуку (словесна розвідка; орієнтація на професійні навички обшукуваного);

- тактичні прийоми, використовувані при провадженні різних слідчих (розшукових) дій (постановка тих або інших запитань; бесіда на сторонню тему; роз'яснення необхідності надання допомоги органам розслідування та ін.);

4) за особливостями реалізації:

- тактичний прийом реалізується безпосередньо та одноосібно слідчим;

- тактичний прийом реалізується з розподілом ролей в слідчо-оперативній групі;

5) за характером інформації:

- тактичні прийоми, засновані на словесній інформації (бесіда на сторонню тему, постановка нейтральних запитань тощо);

- тактичні прийоми, засновані на матеріалізованій інформації (показ обшукуваному аналога предмета пошуку);

- тактичні прийоми, засновані на логіко-розумовій інформації (аналіз ознак предмета пошуку, моделювання події, що відбулась, та ін.).

Використання тактичних прийомів і їх систем - тактичних комбінацій - дозволяє слідчому підвищити результативність обшуку і є ефективним засобом досягнення мети слідчої дії.

Заключний етап обшуку включає фіксацію його ходу і результатів. Протокол обшуку повинен відповідати загальним вимогам, передбаченим ст. 104 КПК України, він повинен повно і об'єктивно відображати хід і результати слідчої (розшукової) дії. Протокол повинен містити відомості про місце, час і підстави проведення обшуку, особу, яка його проводить, всіх осіб, які присутні під час його проведення, інформацію про те, що особи, які беруть участь у обшуку, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації; характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні слідчої (розшукової) дії та умови і порядок їх використання (при обшуку зазвичай використовується фото- і відео зйомка); послідовність та зміст дій слідчо-оперативної групи, отримані результати і відомості, важливі для кримінального провадження, в тому числі виявлені і вилучені речі і документи. Крім того, в протоколі відзначається спосіб ознайомлення учасників зі його змістом, зауваження і доповнення з боку учасників слідчої (розшукової) дії.

46. Особливості тактики обшуку особи

Обшук – це слідча дія, що являє собою процесуальне примусове обстеження приміщень, місцевості, окремих осіб з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, зняття кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Обшук особи передбачений частиною третьою статті 208 КПК України, в якій вказується, що уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених частиною сьомою статті 223 і статтею 236 КПК України.

Обшук особи полягає у примусовому обстеженні тіла, одягу, взуття і носильних предметів. За загальний правилом він повинен проводитися за ухвалою слідчого судді, за винятком випадків затримання підозрюваного, взяття під варту, а також під час проведення обшуку приміщення чи місцевості, якщо у слідчого є всі підстави для висновку того, що особа може приховувати будь-які об'єкти на своєму тілі, на одязі, взутті чи носильних предметах.

Цей вид обшуку має певну складність як з тактичного, так і з психологічного боку. Перш за все необхідно враховувати різницю статі особи і слідчого, виникнення ситуації, у якій необхідно ретельно обстежити тіло особи, всіх природних отворів, а також застосування технічних засобів, наприклад, рентген-апаратури, ультрафіолетових джерел тощо. Тому, перш ніж розпочати відшуковувати об'єкти, які цікавлять слідство, варто переконати обшукуваного в необхідності добровільної видачі об'єктів, що є у нього. Слід дотримуватись необхідних заходів обережності, бути готовим до припинення дій обшукуваного, спрямованих на втечу, заподіяння шкоди або знищення об'єктів, що мають значення для справи.

У обшукуваного вилучають усі речі, що знаходяться при ньому, предмети. Обстеження тіла починається згори до низу – від зачіски до взуття. Дослідження схованок у тілі особи доручається судовому медику. Під час проведення обшуку особи на місці затримання, обов'язково оглядають навколишнє середовище, тому що нерідко затриманий викидає об'єкти, які можуть його викривати.

Вилучені одяг, речі, предмети оглядаються. У ході їх огляду, якщо у слідчого є всі підстави вважати, що на одязі підозрюваного наявні сліди злочину, то цей одяг вилучається, а особа переодягається в інший одяг. Допускається пошкодження одягу, наприклад, видалення підкладки, позначки взуття тощо. Усе виявлене показують понятим і докладно описується у протоколі обшуку.

47. Види пошукових криміналістичних засобів та особливості їх використання під час обшуку

Під час проведення обшуку можуть застосовуватися різноманітні пошукові, допоміжні та вимірювальні засоби, інструменти, спецодяг, засоби упакування.

Пошукові засоби:

Щупи (тонка сталева спиця з загостреним кінцем і ручкою-кільцем) - для пошуку предметів, що знаходяться у м'яких меблях, землі, снігу, різноманітних сипучих та в'язких речовинах, консервації.

Бури – для буріння отворів у ґрунті та отриманні експериментальних зразків при проведенні пошукових робіт

Магнітні шукачі - для пошуку предметів, які повністю чи частково виготовлені із магнітних металів (заліза, чугунку, сталі, нікелю тощо) і знаходяться в траві, снігу, воді чи інших речовинах, вигрібних ямах з нечистотами, ополонках тощо.

Трали - використовують у випадках наявності на обшукуваній території водоймищ, що дозволяє виявити труп чи його частини, що знаходяться у воді, виявити предмети одягу, взуття та інші об'єкти. Для обслідування водоймищ, колодязів, вигрібних ям, а також підльодного пошуку через ополонку трал можна прив'язати до шеста.

Металощукачі - для пошуку предметів, що повністю чи частково виготовлені із будь-якого металу, в тому числі можуть бути виявлені предмети, що знаходяться в тайниках, закопаних у землю, захованих у Мемель, стіни, знаходяться у снігу, траві, воді.

Ультрафіолетові освітлювачі - дозволяють виявити невидимі чи слабовидимі сліди крові, сперми, слини, клею, різних хімічних речовин, продуктів харчування тощо. Таким чином, під час обшуку ультрафіолетові освітлювачі можуть використовуватися не тільки для попереднього дослідження різних об'єктів, але й для пошуку тайників чи інших місць

приховування різних предметів (частково наново пофарбованої стінки, переклеювання шпалер, нової штукатурки тощо).

Електрощуп або газовий індикатор «Поиск-1» - використовуються для виявлення закопаних або утоплених трупів.

Пристрої для виявлення золота.

Допоміжні: освітлювальні прилади, інтроскоп, дзеркало, лупи.

Вимірювальні: рулетка чи лінійка.

Для проведення обшуку, особливо у забруднених умовах, його учасники повинні мати комбінезони, халати, гумові та брезентові рукавички, гумові чоботи та фартухи. Як засоби упакування використовують: поліетиленові і паперові мішки різних розмірів, картонні коробки, пакувальний.

48. Тактика слідчого експерименту

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин злочину, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. Названі шляхи слідчого експерименту суттєво розрізняються між собою за метою і змістом, що обумовлює їх тактичні особливості.

Процесуальні особливості слідчого експерименту.

- присутність не менше двох понять;
- при необхідності проводиться за участю спеціаліста;
- в ході слідчої дії можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу;
- при необхідності можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник;
- проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода;
- слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді.
- про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол, докладно викладаючи умови і результати слідчого експерименту.

Цілі слідчого експерименту:

1) встановлення можливості сприйняття будь-якого факту в певних умовах конкретно людиною. З цією метою слідчий експеримент проводиться: з особою, можливості сприйняття якої перевіряються; на тому місці і в тих же умовах, в яких подія відбувалася;

2) встановлення здатності і можливості здійснення конкретно особою, конкретних дій, в тому числі перевірка наявних навичок. З цією метою слідчий експеримент проводиться: з тією особою, чії здібності перевіряються;

проведення слідчого експерименту можливо в іншому місці, але при тих же умовах і з використанням таких же технічних засобів, як і в момент вчинення злочину.

3) встановлення можливості існування певного факту або явища в конкретних умовах. З цією метою слідчий експеримент проводиться: з особою, яка перевіряється або без неї; проведення слідчого експерименту можливо в іншому місці, але при тих же умовах, які були в момент злочину.

Тактика слідчого експерименту складається з підготовчого, робочого, заключного етапів.

Підготовчий етап слідчого експерименту включає в себе такі заходи:

- визначення мети і шляхів слідчої (розшукової) дії;
- отримання ухвали слідчого судді (при проведенні слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи, якщо немає його згоди на проведення слідчої (розшукової) дії);
- встановлення особливостей обстановки, умов і конкретних дій, що були вчинені під час злочину (шляхом проведення допиту);
- відвідування місця події з метою з'ясування змін, що відбулися, і самої можливості проведення слідчого експерименту в наявній обстановці (можлива її реконструкція);
- отримання згоди особи на участь в слідчому експерименті;
- визначення кола учасників, в тому числі спеціаліста і не менше двох понятих;
- визначення часу і місця проведення слідчої (розшукової) дії (доцільно проводити в денний час, за сприятливих погодних умов, а також у той час доби, коли умови освітлення й інші природні чинники максимально подібні до тих, які мали місце під час досліджуваної події);
- визначення речових доказів чи предметів, що їх заміняють, які будуть використовуватись при проведенні слідчого експерименту (макети зброї, манекен тощо);
- підбір і підготовка необхідних техніко-криміналістичних засобів, допоміжних інструментів;
- забезпечення проведення слідчої дії транспортними засобами;
- організація охорони місця проведення слідчої (розшукової) дії
- складання плану слідчого експерименту.

Робочий етап слідчого експерименту. Слідчий експеримент може проводитися: 1) шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної дії;

2) шляхом проведення необхідних дослідів чи випробувань.

49. Тактика слідчого експерименту шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної дії

Якщо слідчий експеримент проводиться шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної дії, потрібно керуватися наступними тактичними прийомами:

- надання повної ініціативи особі, з якою проводиться слідчий експеримент: ця особа (свідок, потерпілий, підозрюваний) самостійно визначає шлях пересування на місце. Слідчий не повинен брати при цьому ініціативу у свої руки, тому що в даному випадку його дії можуть розцінюватися як навідні. В разі невпевненості дій особи, можна лише застосувати прийоми поживлення пам'яті. Слідчий не повинен втручатися в дії особи, поправляти її, висловлювати сумніви щодо відповідності шляху. Проте він може зупинити рух, наприклад, із метою фіксації показаного або задавання уточнюючих питань;

- здійснення відтворення дій, обстановки, обставин певної події із кожною особою окремо. Коли у кримінальному провадженні декілька підозрюваних, потерпілих, свідків, висловили бажання зазначити місце або шлях пересування, перевірка здійснюється з кожним із них окремо;

- поєднання розповіді з демонстрацією дій. Доцільно пропонувати особі у процесі слідчої (розшукової) дії свої пояснення поєднувати з їх демонстрацією;

- отримання от підозрюваної особи інформації, яка свідчить про її злочинну обізнаність;

- поєднання відтворення дій, обстановки, обставин певної події із дослідженням місць або предметів, що виявлені на цьому місці;

- реконструкція обстановки місця події особою, чиї показання перевіряються.

Слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події є можливим тільки, якщо особа виражає згоду брати участь у цій слідчій дії, розповісти про ті або інші вчинені нею дії, продемонструвати їх, дати необхідні пояснення.

Види проведення необхідних дослідів чи випробувань класифікуються залежно від їх мети:

– встановлення можливості сприйняття якогось факту (видимості, чутності та ін.) за певних умов (взагалі або конкретною особою);

– встановлення можливості вчинення певних дій у конкретних умовах (взагалі або конкретною особою);

– встановлення можливості існування якогось факту, явища за певних обставин;

– встановлення механізму злочинної дії в цілому або окремих її етапів.

50. Тактика слідчого експерименту шляхом проведення необхідних дослідів чи випробувань

Якщо слідчий експеримент проводиться *шляхом проведення необхідних дослідів чи випробувань* потрібно керуватися наступними тактичними прийомами:

- проведення експерименту в обстановці, тотожній або максимально наближеній до тієї, у якій відбувалася подія. Експеримент доцільно проводити в тому ж місці (у певному помешканні, на конкретній ділянці відкритої

місцевості), де відбувалася подія, якщо перевіряється можливість бачити когось або щось із певного місця, чути звуки з певної відстані, здійснити певні дії в конкретних умовах (пролізти, сховатися) або за певний час (дійти від рогу вулиці до будинку) та ін. Дотримання принципу подібності погодних і кліматичних умов (сонце, дощ, сніг, спека, мороз) доцільне при різноманітних експериментах: у справах про ДТП (визначення гальмового шляху, видимості); для встановлення характеру і швидкості зміни слідів (крові, взуття, транспортних засобів);

- використання тих же приладів, механізмів, матеріалів, якщо це має принципове значення;

- дотримання тих же характеристик дій, що здійснювались у процесі вчинення злочину (наприклад, сили і спрямованості докладання зусиль при експериментальному зломі, дотримання тих же характеристик темпу і тривалості дії, дотримання послідовності дій

- багаторазове повторення дослідів у змінених умовах з метою одержання достовірних і виключення випадкових результатів. Необхідно переконатися в тому, що багаторазове повторення дослідних дій у змінених умовах дає стабільний достовірний результат. Кількість повторів визначають з урахуванням отримання стабільних результатів.

- проведення слідчого експерименту повинно бути безпечним для учасників слідчої дії та оточуючих.

Заключний етап слідчого експерименту. Результати слідчого експерименту фіксуються в протоколі, з обов'язковою фіксацією умов, ходу і результатів слідчої (розшукової) дії. Об'єктивно вказуються кількість і результати кожного досвіду, застосування технічних засобів. Протокол складається згідно вимог ст. 104 КПК України.

51. Тактика освідування

Освідування - слідча (розшукова) дія, метою якої є виявлення на тілі живої особи слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет (якщо для цього не потрібно проводити судово-медичний експертизу), що дозволить судити про зв'язок даної людини з розслідуваним злочином. Освідування - це окремий вид огляду, змістом якого є візуальний огляд тіла людини.

Особливі прикмети. Особливими прикметами, для виявлення яких проводиться освідування є вроджені або набуті особливості та аномалії анатомічної будови (післяопераційний шрам, косоокість), особливості окремих елементів зовнішності людини (родимі плями, татуювання); ознаки що вказують на вид діяльності та звички людини.

Сліди кримінального правопорушення. До слідів кримінального правопорушення на тілі людини, для виявлення яких проводиться освідування, відносяться тілесні ушкодження (синці, садна, сліди укусів), а також сліди нашарування, які залишаються на тілі людини в результаті:

- контакту особи, яка підлягає освідуванню з іншою особою (сліди слини,

крові, волосся, волокна тканини);

- контакту особи, яка підлягає освідуванню зі знаряддям злочину (сліди гару, пороху, збройової мастила);

- контакту особи, яка підлягає освідуванню з предметами на місці злочину (насіння рослин, частинки ґрунту).

Питання, які можуть бути вирішені проведенням освідування. Під час досудового слідства шляхом проведення освідування можуть бути вирішені наступні питання:

- чи є на тілі особи, яка підлягає освідуванню особливі прикмети, які саме і де саме;

- чи є на тілі особи, яка підлягає освідуванню які-небудь ушкодження і де саме;

- чи є на тілі або одязі особи, яка підлягає освідуванню частинки речовин з місця події;

- чи є на тілі або одязі особи, яка підлягає освідуванню ознаки професійної приналежності.

Освідування відрізняється від судово-медичної експертизи: а) під час освідування безпосередньо сприймаються і фіксуються сліди злочину і особливі прикмети на тілі людини, але не проводяться дослідження і не формуються висновки; б) освідування проводиться слідчим, прокурором (при необхідності в присутності судово-медичного експерта або лікаря), судово-медична експертиза проводиться судово-медичним експертом з обов'язковим формуванням висновків; в) під час освідування присутні не менше двох понятих.

Процесуальні основи освідування.

- освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря.

- освідування, яке супроводжується оголенням тіла особи, яка підлягає освідуванню, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем и за згодою особи, яка підлягає освідуванню.

- слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особини іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголювати особу, яка підлягає освідуванню.

- на початку слідчої (розшукової) дії особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після чого їй пропонується добровільно пройти освідування, а в разі відмові освідування проводиться примусово.

- при освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особини або є небезпечними для її здоров'я.

- здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів злочину або особливих прикмети шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів.

- зображення, демонстрація яких може розглядатися як образа для особи, яка підлягає освідуванню, зберігаються в опечатування вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

- про проведення освідування складається протокол.

- особі, освідування якої проводилося примусово, надається копія протоколу.

Тактика освідування. Освідування, як кожна слідча (розшукова) дія складається з трьох етапів: підготовчого, робочого, заключного.

Підготовчий етап освідування складається із наступних дій.

- Отримання інформації та фактичних даних, на основі яких приймається рішення про проведення освідування;

- Винесення прокурором постанови про проведення освідування;

- Вирішення питання щодо участі спеціаліста: судово-медичного експерта, лікаря;

- Вибір часу проведення слідчої (розшукової) дії: нерідко освідування вимагає невідкладного проведення;

- Вибір місця проведення: можливе проведення огляду в медичній установі;

- Вибір понятих однієї статі з особою, яка підлягає освідуванню;

- Підготовка технічних засобів, необхідних для проведення слідчої (розшукової) дії.

Робочий етап освідування складається з наступних дій.

- Перед качаном освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора;

- Особі, яка підлягає освідуванню пропонується добровільно пройти освідування, а в разі відмови освідування проводиться примусово.

- В слідчій ситуації, коли метою є встановлення конкретної особливої прикмети на відкритій частині тіла людини, освідування проводиться слідчим (прокурором) у присутності понятих. Якщо ж для встановлення особливої прикмети чи слідів злочину на тілі особи необхідно оголяти тіло людини, то слідча дія проводиться судовим медиком або лікарем і особами однієї статі з особою, яка підлягає освідуванню.

- Спочатку проводиться загальний огляд тіла людини, після чого, послідовно оглядають зверху вниз всі частини тіла, приділяючи особливу увагу тим ділянкам, де за матеріалами кримінального провадження найбільш ймовірно виявлення слідів злочину;

- При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я.

Заключний етап освідування. Виявлені при освідуванні сліди нашарування, вилучаються з поверхні тіла особи, при необхідності проводяться зрізи нігтів для вивчення подногтевого вмісту. Про проведення освідування складається протокол, в якому відображається хід слідчої (розшукової) дії, а при необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливі прикмети шляхом фотографування, відеозапису чи використання інших технічних засобів. При цьому зображення, демонстрація яких може розглядатися як образлива для особи, яка підлягає освідуванню зберігаються в опечатування вигляді и можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

52. Поняття, об'єкт, предмет та структура криміналістичної методики

Криміналістична методика це завершальний розділ криміналістики, в якому розробляються теоретичні положення і практичні рекомендації по розслідуванню окремих видів злочинів. Тобто, криміналістична методика вивчає закономірності механізму вчинення злочинів окремих видів, а також закономірності їх розслідування і на цій основі та із залученням положень інших наук розробляє практичні рекомендації по розслідуванню злочинів.

Об'єкт і предмет криміналістичної методики. Криміналістична методика є сукупністю своєрідних програм (алгоритмів) розслідування злочинів, її практичні рекомендації спираються на наукові положення, які формулюються в результаті вивчення конкретного об'єкту – сукупності певних явищ дійсності.

Об'єктом вивчення криміналістичної методики є два протилежні, але пов'язані між собою види людської діяльності: діяльність слідчого з розслідування злочинів окремих видів і діяльність злочинця при вчиненні злочинів окремих видів. Цей останній вид злочинної діяльності (місце, час і обстановка, спосіб і характерні сліди злочину, особливості злочинця та ін.) визначається в криміналістиці як *механізм вчинення злочину*.

Ці дві структурні складові об'єкта методики мають взаємний вплив, який полягає у тому, що механізм вчинення злочинів впливає на слідчу практику (потребуючи її вдосконалення), але і слідча практика викликає поступову трансформацію механізму вчинення злочину (злочинці враховують можливості правоохоронних органів).

Предметом криміналістичної методики відповідно до структури її об'єкта є дві групи закономірностей: 1) закономірності механізму вчинення злочинів окремого виду; 2) закономірності розслідування злочинів окремого виду. Обидві групи закономірностей, якщо вони встановлені й описані у вигляді чітких наукових положень, є основою для подальшого розроблення практичних рекомендацій.

Структура криміналістичної методики. Структурними елементами криміналістичної методики є:

1) загальні положення, що включають: а) положення наукового характеру (предмет методики, її джерела, структура, зв'язок з іншими частинами криміналістики), б) положення і рекомендації, що є загальними для розслідування всіх видів злочинів (планування і організація розслідування, профілактична діяльність слідчого при розслідуванні злочинів окремих видів);

2) методики розслідування окремих видів злочинів (часткові криміналістичні методики).

53. Структура методики розслідування окремих видів злочинів або структура часткової криміналістичної методики

Криміналістична методика складається із: 1) загальних положень (предмет методики, її джерела, структура, зв'язок з іншими частинами криміналістики, рекомендації, що є загальними для розслідування всіх видів злочинів) і 2) методики розслідування окремих видів злочинів або часткові криміналістичні методики (пов'язані з особливою частиною Кримінального кодексу).

Особлива частина Кримінального кодексу визначає класифікацію часткових криміналістичних методик відповідно до окремих видів злочинів або їх груп. Незалежно від виду чи групи злочинів всі методики розслідування окремих видів злочинів (часткові криміналістичні методики) мають єдину структуру з наступними елементами:

- 1) криміналістична характеристика злочинів окремого виду або групи;
- 2) початковий етап кримінального провадження і відповідний комплекс слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;
- 3) подальший етап кримінального провадження і відповідний комплекс слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;
- 4) особливості проведення слідчих (розшукових) дій;
- 5) профілактична діяльність слідчого при розслідуванні окремого виду чи групи злочинів.

54. Криміналістична характеристика злочинів: поняття та елементи

Особливості злочинів окремих видів, що мають криміналістичне значення, тобто значення для слідчої практики і для розробки наукових рекомендацій, вивчаються криміналістикою і відображаються у відповідних часткових криміналістичних методиках. У сукупності вони складають криміналістичні характеристики окремих видів злочинів.

На основі узагальнення багатьох кримінальних проваджень і за результатами вивчення механізму вчинення злочинів окремого виду (групи), у кожній частковій криміналістичній методиці сформувався система знань, яка одержала назву криміналістичної характеристики злочинів даного виду.

Криміналістична характеристика - це система відомостей (знань) про елементи механізму вчинення злочинів окремого виду чи групи, в яких відображаються закономірні зв'язки між цими елементами і які використовуються для побудови і перевірки версій при розслідуванні конкретних злочинів.

Елементи криміналістичної характеристики:

- способи підготовки, вчинення і приховування злочинів (певна система дій, прийомів і окремих операцій злочинців);
- предмет злочину (гроші, матеріальні цінності, наркотичні речовини тощо);
- місце, час і обстановка, характерні для вчинення злочинів окремого виду;

- сліди злочину та їх локалізація (різноманітні зміни в навколишній обстановці, які відбулися в результаті дій злочинця);
- особа злочинця (комплекс властивостей злочинця, його злочинних і соціальних зв'язків і відносин, що пов'язані з вчиненням злочину і можуть бути використані для його розслідування);
- особа потерпілого (характер і віктимність поведінки, майнове становище, соціальні зв'язки тощо).

Знання криміналістичної характеристики дає можливість слідчому: правильно оцінювати отриману інформацію і виявляти ознаки злочину; висувати версії щодо особи злочинця, способу, знаряддя та засобів, а також інших обставин злочину; сприяє швидкому, об'єктивному та повному розслідуванню, викриттю всіх учасників злочину і вирішенню інших завдань розслідування.

55. Поняття, види, основні принципи планування розслідування, форми планів

Робота слідчого з розслідування злочину, як кожна діяльність, що складається з комплексу різних трудових операцій, повинна плануватися. Будучи методом організації ведення досудового слідства, планування є обґрунтованою матеріалами кримінальної провадження визначення шляхів і засобів, за допомогою яких при найменшій витраті сил і часу має бути розкрито злочин, викрита особа яка його вчинила, виявлені всі обставини вчиненого злочину і проведено повне і всебічне розслідування. Представляючи складний розумовий процес, планування тісно пов'язане з логікою, яка покликана забезпечити найбільш доцільну послідовність і узгодженість запланованих програми дій слідчого.

Планування розслідування – це розумовий процес, що включає певні логічні операції, за допомогою яких визначаються завдання слідства, шляхи і способи їх вирішення.

Основні цілі планування:

- визначення напрямів та конкретного змісту діяльності слідчого на всіх етапах розслідування злочину;
- раціональний та узгоджений розподіл роботи між учасниками розслідування;
- забезпечення ефективного застосування засобів та прийомів роботи з доказами.

Принципи планування розслідування - це об'єктивні і закономірні вимоги, що пред'являються до слідчої діяльності та є керівництвом щодо її практичного здійснення. Цілеспрямованість, впорядкованість і вибір засобів, при плануванні розслідування повинні здійснюватися в повній відповідності з вимогами головного принципу планування – *принципу законності*. Іншими принципами планування є:

- *принцип індивідуальності* оснований на неповторності і своєрідності кожного злочину, що вимагає індивідуального підходу до його планування з урахуванням усіх особливостей;

- *принцип динамічності* полягає в тому, що план у процесі розслідування безперервно і оперативно доповнюється і змінюється. В залежності від отриманої інформації, конкретних обставин, тієї чи іншої слідчої ситуації виникає потреба вирішувати нові питання та завдання розслідування. Отже план розслідування безперервно доповнюється, змінюється, корегується;

- *принцип реальності* означає, що слідчий повинен розробляти план, на основі обґрунтованих фактичними даними версій, реально оцінивши наявну інформацію, плануючи проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових), що дійсно є необхідними і водночас можуть бути виконані у встановлений термін;

- *принцип конкретності* полягає у тому, що на основі конкретних версій ставляться конкретні завдання, які вирішуються шляхом проведення конкретних слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій, з зазначенням виконавців і з визначенням часу і місця виконання.

До інших принципів планування відносяться: науковість, оптимальність, комплексність тощо.

Види планування розслідування. Класифікація видів планування визначається тим, які підстави покладені у її основу. Залежно від цього можуть бути виділені окремі види.

1. Залежно від об'єкту планування:

- планування розслідування окремого кримінального провадження;
- планування проведення окремої слідчої (розшукової) дії або негласної слідчої (розшукової) дії;
- планування по групі кримінальних проваджень;

2. Залежно від характеристики і обставин злочину, що розслідується:

- за версіями;
- за епізодами (по багатоепізодним кримінальним провадженням);
- за особами підозрюваних.

3. Залежно від організаційних форм розслідування:

- планування розслідування, яке здійснюється слідчим одноосібно;
- спільне планування слідчого і оперативного працівника;
- планування розслідування, яке здійснюється слідчою або слідчо-оперативною групою.

У кримінальних провадженнях, які вимагають негайного виїзду на місце події і проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, слідчий практично не має можливості скласти письмовий план. Він повинен швидко, оперативно, відповідно до обстановки, прийняти рішення, в якому напрямку діяти і спланувати весь комплекс необхідних заходів, виходячи з особливостей методики розслідування даного виду злочину.

4. Залежно від способу фіксації існують наступні форми планів:

- уявний (усний);

- письмовий;
- графічний.

56. Техніка планування досудового розслідування

Техніка планування - це процес складання робочих записів, планів, графіків, схем, умовних позначок тощо, за допомогою яких планування як розумовий процес стає робочою програмою розслідування.

План розслідування є основним документом планування, який складається у письмовій формі слідчим, в провадженні якого знаходиться кримінальне провадження. Не існує єдиної форми плану та загальнообов'язкових правил його складання і практика використовує різноманітні форми. Однак процес складання плану розслідування злочину доцільно розглянути у вигляді типового алгоритму.

Типова структура плану розслідування у кримінальному провадженні може складатись з трьох розділів.

Перший розділ включає вихідні дані і інформацію про рух кримінального провадження (номер кримінального провадження, дата початку, стаття КК України; стисла фабула; прізвище, ім'я, по-батькові підозрюваного; дата затримання за підозрою у вчиненні злочину; дата обрання міри запобіжного заходу та її вид). Відомості, які містить зазначений розділ допомагають слідчому зорієнтуватись в обставинах злочину, процесуальних строках тощо.

Другий розділ складається з переліку усіх версій, що висуває слідчий при розслідуванні кримінального провадження.

Третій розділ плану складається у *виді таблиці*, яка складається з наступних граф:

- 1) обставини, що підлягають встановленню;
- 2) слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за допомогою яких ці обставини встановлюються;
- 3) виконавці та терміни виконання запланованих заходів;
- 4) відмітки про виконання.

Конспект матеріалів кримінального провадження і план розслідування необхідно вести постійно протягом усього розслідування. У результаті виконання заходів плану слідчий отримує нову інформацію, у зв'язку з чим і конспект і план уточнюються, корегуються, до них вносяться нові заходи.

ПЛАН РОЗСЛІДУВАННЯ кримінального провадження №___ за ст._____ КК України

Стисла фабула провадження:

Версії (загальні та окремі): _____

№ з/п	Обставини, що підлягають встановленню	Слідчі дії та ОРЗ	Виконавці та терміни	Відмітки про виконання

Правильна організація планування оптимізує досудове слідство, забезпечуючи точність, повноту та об'єктивність розслідування при мінімальних витратах часу, сил та засобів.

57.Криміналістична характеристика вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть

Кримінальна відповідальність за вчинення вбивства передбачена ст. ст. 115–119 КК України. Найбільш небезпечними є умисні вбивства, які належать до категорії особливо тяжких злочинів (ст. 115 КК України). Методика розслідування вбивств обумовлюється особливостями механізму їх вчинення, що знаходить відображення у криміналістичній характеристиці злочинів даного виду. За цією ознакою близьким до вбивств є вчинення тяжких тілесних ушкоджень, що спричиняють смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України).

Місце, час та обстановка вчинення вбивств. Залежно від місця, часу та обставин виявлення трупа в розшуковій і слідчій практиці вбивства поділяють на дві категорії: 1) вбивства, вчинені в умовах очевидності; б) вбивства, вчинені в умовах неочевидності.

Вбивства, вчинені в умовах очевидності, – це, перш за все, вбивства, які вчиняються за сімейно-побутовими мотивами (ревнощі, помста, побутове хуліганство, особисті неприязні стосунки). Як правило, такі злочини мають ситуативний характер – вчиняються без попередньої підготовки під впливом конфліктних стосунків між знайомими особами. Вони характеризуються тим, що місцем їх вчинення найчастіше є житло (приміщення, подвір'я), є очевидці і, як правило, на момент виявлення злочину відомий підозрюваний.

Вбивства, вчинені в умовах неочевидності, – це вбивства, вчинені з подальшим приховуванням особи потерпілого, знищенням слідів, а іноді і трупа. До цієї категорії вбивств належать ті, які характеризуються наступними обставинами: труп або його частини виявлено поза житлом (на вулиці, в полі, лісі тощо); особа потерпілого невідома; відсутні очевидці, відсутня інформація щодо особи підозрюваного у вбивстві.

Способи і засоби вбивства, характерні сліди, особа злочинця. Способи вбивства і відповідні їм засоби можна розділити на дві групи: 1) способи, які пов'язані із заподіянням тілесних ушкоджень; 2) способи, які не пов'язані із заподіянням тілесних ушкоджень.

Способи вбивства, пов'язані із заподіянням тілесних ушкоджень і виділенням крові. Ці способи можуть бути використані як при вчиненні вбивств в умовах очевидності, так і при вчиненні «неочевидних» вбивств:

- 1) побиття руками і ногами;
- 2) заподіяння тілесних ушкоджень тупими предметами (палицею, пляшкою, шматком арматури, бейсбольною битою тощо);
- 3) заподіяння колото-різаних ран (використовується колюче-ріжуча холодна зброя і побутові предмети);
- 4) заподіяння вогнепальних тілесних ушкоджень (використання бойової, спортивної, мисливської зброї);
- 5) вчинення вбивства з використанням вибухових пристроїв;
- 6) скидання з висоти, ознаками чого є численні переломи кісток;
- 7) заподіяння смертельної травми шляхом наїзду автомобілем;

Способи вбивства, не пов'язані із заподіянням тілесних ушкоджень і виділенням крові. Ці способи використовуються, як правило, особами з найближчого оточення потерпілого і мають на меті маскування вбивства під природну смерть, нещасний випадок або самовбивство.

- 1) задушення-асфіксія (руками, петлею, закриття отворів рота і носа);
- 2) утоплення, характерними ознаками якого є вода в легенях;
- 3) отруєння. Характерні ознаки: залишки отрути в їжі і напоях, колір трупних плям, рідкий кал, блювотні маси тощо;
- 4) ураження електрострумом, типовим слідом якого є наявність на тілі потерпілого характерного сліду опіку у місці контакту тіла з джерелом електроструму (електромітка);
- 5) використання високої або низької температури, що передбачає насильницьке залишення потерпілого у відповідних умовах;
- 6) використання з метою вбивства радіоактивних матеріалів, ознаками чого є симптоми променевої хвороби;

З метою приховування вбивств та їх слідів (трупа, знарядь та ін.) злочинці вдаються до різних дій залежно від умов місця вчинення злочину. При всій різноманітності способів приховування слідів вбивств їх можна розділити на два основні види: інсценування і приховування факту смерті особи.

Інсценування – це створення штучної обстановки самогубства (з вогнепальної зброї, самоповішення), нещасного випадку (падіння з висоти), природної смерті (при отруєнні), вчинення злочину іншою особою або в іншому місці. Застосовується інсценування з метою ухилення від відповідальності частіше за все членами сім'ї, родичами, а також знайомими, чий зв'язки і стосунки з жертвою добре відомі оточуючим. Найчастіше інсценування полягає у зміні обстановки на місці вбивства, знищенні або фальсифікації слідів рук, ніг, тілесних ушкоджень та ін. На інсценування можуть указувати такі ознаки: а) неможливість вчинення потерпілим дій, на які посилаються підозрювана особа або свідки; б) наявність слідів боротьби на місці події і самооборони на одязі і трупі; в) зміни обстановки на місці події або знищення слідів; г) суперечності в поясненнях заінтересованих осіб поведінки

потерпілого і причин його смерті; д) невідповідність пози трупа, ушкоджень на тілі, одягу та ін.

Приховування факту смерті особи. Бувають випадки, коли злочинець не має нагоди провести інсценування або вважає, що йому не вдасться переконливо пояснити причину зустрічі з жертвою у певному місці (наприклад, поява в його квартирі). Приховуючи факт смерті знайомої йому особи, він намагається уникнути пояснень з приводу обставин настання смерті потерпілого і відвести від себе підозри в її заподіянні. Частіше всього це здійснюється шляхом приховування трупа. Для того щоб непомітно винести труп з приміщення, він розчленовується, потім упаковується, виноситься і викидається (на смітник, у водоймище) або закопується.

Особа потерпілого. Встановлення особи потерпілого – одне з найважливіших тактичних завдань на шляху розкриття вбивства. Це обумовлено тим, що в більшості випадків між потерпілим і вбивцею є певний соціальний зв'язок (службовий, корисливий, побутовий, статевий тощо). Тому в криміналістичній характеристиці вбивств типологічні риси особи потерпілого і його зв'язок з вбивцею є досить важливими.

Більшість потерпілих перебували у певних стосунках з убивцею. Переважно вчиняються вбивства під час сварок, бійок, що виникають на ґрунті побутових суперечностей, пияцтва і хуліганства, де часто провокуючим чинником є поведінка потерпілих. Жертвами вбивств, що вчиняються з корисливих мотивів, бувають касири, працівники торгових підприємств, підприємці, які несвоєчасно здають в установленому порядку грошову виручку, а також особи, які мають незаконні доходи. Здебільшого потерпілими у справах про вбивства є чоловіки. У тих випадках, коли жертвою є жінка, мотивами переважно є сексуальні або корисливі мотиви, а також ревності.

Існують категорії людей, які частіше за інших опиняються в небезпечній ситуації і стають жертвами: а) особи, в обов'язки яких входить охорона громадського порядку, матеріальних цінностей; б) люди з грубим та агресивним характером, які легко вступають у сварки, схильні до легковажних знайомств і гучних компаній, хуліганських витівок, що вживають алкоголь, наркотики; в) люди, що конфліктують у подружніх і любовних стосунках; г) найменш фізично і морально захищені особи – підлітки, дівчата, діти (у тому числі новонароджені) і особи похилого віку; д) особи, що займаються нелегальним або великим бізнесом, політики, журналісти.

Відомості про фізичні, психічні і соціальні ознаки потерпілого є вихідними при формулюванні версій щодо мотивів вбивства і винну особу.

58. Розслідування вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть

Основними завданнями початкового етапу розслідування вбивств є:

- 1) встановлення особи загиблої людини і безпосередньої причини смерті;
- 2) встановлення місця, часу і способу вчинення вбивства;

3) виявлення, фіксація та вилучення слідів вбивства, у тому числі тих, які дозволяють ідентифікувати злочинця;

4) встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину;

5) збирання доказів, достатніх для складання обвинувального висновку.

На вирішення названих завдань початкового етапу розслідування суттєво впливають слідчі ситуації, які складаються на момент відкриття кримінального провадження. Найбільш поширеною є ситуація, коли кримінальне провадження розпочинається у зв'язку з виявленням *трупа з ознаками насильницької смерті*. Така ситуація може мати місце: а) при виявленні трупа з тілесними ушкодженнями, які не є характерними для нещасного випадку або заподіяння їх самим потерпілим; б) при виявленні трупа без видимих тілесних ушкоджень, коли ознаки насильницької смерті встановлюються в результаті судово-медичного розтину і дослідження трупа. Особливість слідчої ситуації визначається також обставинами, які дозволяють віднести вбивство до категорії «очевидного» або «неочевидного», що впливає на характер і послідовність вирішення завдань розслідування.

На початковому етапі проводяться наступні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи:

огляд місця події (місця виявлення трупа, самого трупа та окремих виявлених слідів);

пред'явлення трупа для впізнання та проведення інших заходів з метою встановлення особи загиблої людини, якщо вбивство вчинено в умовах неочевидності;

призначення судово-медичних експертиз трупа і речових доказів, вилучених з місця події (може бути призначена експертиза живих осіб, які отримали тілесні ушкодження в результаті розслідуваної події);

призначення криміналістичних експертиз щодо інших речових доказів, вилучених з місця події;

допити свідків, у тому числі очевидців вбивства;

затримання і допит підозрюваного, якщо вбивство вчинено в умовах очевидності;

вилучення одягу підозрюваного, обшук за місцем його проживання, призначення відповідних експертиз (судово-медичної, криміналістичної);

здійснення оперативно-розшукових заходів з метою встановлення підозрюваного, якщо вбивство вчинено в умовах неочевидності (з наступним затриманням, допитом, обшуком, призначенням експертиз).

Очікуваним результатом проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів на початковому етапі розслідування є встановлення можливого злочинця та наявності достатніх доказів для повідомлення про підозру.

Завданнями наступного етапу розслідування вбивств є наступні:

1) встановлення всіх обставин злочину;

2) встановлення всіх співучасників злочину і збирання доказів для повідомлення їм про підозру;

3) вивчення особистості підозрюваних з метою отримання інформації, необхідної для винесення справедливого вироку;

4) встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню вбивства, і вжиття заходів щодо їх усунення;

5) забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, та можливої конфіскації майна;

6) забезпечення безпеки учасників кримінального процесу за наявності загрози.

Для вирішення названих завдань проводяться комплекси слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, послідовність яких обумовлюється особливостями конкретної слідчої ситуації на тому чи іншому відрізку часу.

59. Особливості розслідування вбивств при відсутності трупа та привиявленні частин трупа

У результаті узагальнення великої кількості кримінальних проваджень про вбивства з наступним розчленуванням трупа встановлено, що їх вчиняють особи з найближчого оточення потерпілого. До розчленування трупа вони вдаються з метою приховування: 1) місця вчинення вбивства (непомітно виносять труп з місця злочину); 2) факту смерті певної особи (унеможливають впізнання загиблої особи). Тому найпершим завданням початкового етапу розслідування є встановлення особи потерпілого. Для його вирішення та встановлення інших обставин злочину проводяться невідкладні слідчі дії та оперативно-розшукові заходи:

огляд місця події (місця виявлення частин трупа) з метою виявлення всіх частин трупа та інших слідів злочину;

допит свідків, які виявили розчленований труп;

призначення судово-медичних експертиз розчленованого трупа і речових доказів, вилучених з місця події;

призначення криміналістичних та інших експертиз речових доказів, вилучених з місця події;

здійснюються оперативно-розшукові заходи з метою встановлення загиблої особи, свідків та підозрюваного у вчиненні вбивства.

При встановленні особи загиблого проводяться допити його родичів а також осіб із найближчого оточення (сусіди, друзі, співробітники) з метою виявлення вірогідних мотивів вбивства і підозрюваного. Можливим є пред'явлення для впізнання окремих частин трупа, на яких є особливі прикмети, а також речей, які були виявлені при огляді місця події і могли належати потерпілому.

При встановленні підозрюваного у вчиненні вбивства здійснюється його затримання і допит. Проводиться також обшук за місцем проживання підозрюваного, яке вірогідно могло бути місцем вбивства та розчленування трупа. Після цього призначаються відповідні експертизи стосовно виявлених у ході обшуку речових доказів (судово-медичні, криміналістичні та ін.). Таким

чином одержуються докази причетності особи до вчинення вбивства, що дає підстави для повідомлення їй про підозру і послідуєчого складання обвинувального акту.

У випадку надходження заяви про зникнення людини за обставин, як вказують на можливість її вбивства, першочерговим завданням є визначення, чи дійсно мало місце вбивство зниклої особи. Обставинами, що свідчать про високу вірогідність вбивства можуть бути: а) відсутність у зниклої особи мотиву для раптового від'їзду; б) виявлення підстав для підозри у заінтересованості певних осіб у смерті зниклої особи; в) нездійснення зниклим дій, які є обов'язковими при добровільному вибутті з даної місцевості (наприклад, звільнення з роботи, зняття з обліку, розпродаж майна тощо); г) виявлення за місцем проживання особистих речей і документів, без яких зниклий не може проживати в іншому місці; д) відомості про погрози з боку певних осіб на адресу зниклого або його висловлювання про побоювання за своє життя; е) отримання родичами або знайомими від імені зниклого листів, виконаних не його почерком; ж) виявлення слідів можливого вбивства зниклої особи (пошкодженого чи закривавленого одягу, інших носильних речей, спаленого автомобіля тощо).

Такі особливості вказують на те, що вбивство було вчинено з наступним приховуванням трупа. Як зазначалося вище, це є характерним для злочинців з числа знайомих потерпілого чи родичів, які були з ним у близьких стосунках. Ними можуть бути також особи, в житло яких потерпілий потрапив випадково або його туди спеціально заманили. З урахуванням цього щодо особи злочинця повинні висуватися і перевірятися дві версії: 1) вбивство вчинено особою з близького оточення потерпілого; 2) вбивство вчинено сторонньою особою за обставин, які змусили приховувати труп.

На початковому етапі розслідування проводяться наступні невідкладні слідчі дії та оперативно-розшукові заходи:

допит свідків з числа найближчого оточення зниклої особи з метою встановлення місця, часу та інших обставин її зникнення;

огляд житла (робочого місця) зниклої особи з метою виявлення речей і документів, без яких вона не може проживати в іншому місці (у той же час перевіряється версія про вчинення вбивства у даному приміщенні);

здійснення тимчасового доступу до документів, наприклад медичної картки (історії хвороби) у лікувальному закладі;

здійснюються оперативно-розшукові заходи з метою встановлення місцезнаходження трупа загиблої особи чи його частин, а також підозрюваного у вчиненні вбивства.

У результаті проведення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів слідча ситуація може мати два варіанти розвитку: 1) виявлено місце приховування трупа або його частин; 2) встановлені ознаки причетності до вбивства конкретної особи – підозрюваного.

При першому варіанті розвитку слідча ситуація набуває ознак двох розглянутих вище ситуацій. Відповідно вирішуються такі ж завдання і проводяться аналогічні слідчі дії та оперативно-розшукові заходи. При другому

варіанті розвитку ситуації – встановленні підозрюваного, – наступним завданням є його викриття у вчиненні злочину і виявлення місцезнаходження трупа (його частин). Для цієї ситуації характерними є затримання і допит підозрюваного, проведення обшуку за місцем проживання, призначення експертиз тощо. Після викриття у вчиненні злочину за участю підозрюваного проводиться слідчий експеримент з метою виявлення місцезнаходження трупа з наступною його ідентифікацією.

60. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні вбивств та тілесних ушкоджень, які спричинили смерть

Огляд місця події. Огляд місця події є невідкладною слідчою дією, особливості якої у справах про вбивства визначаються специфічністю центрального об'єкта огляду, яким виступає труп людини і відповідні сліди (рани, кров, мікрочастинки тканин та внутрішніх органів тощо). Це впливає як на послідовність дій слідчого і спеціалістів, так і на зміст цих дій. Потрібно звернути увагу на те, що при огляді трупа обов'язковою є участь судово-медичного експерта. Коли неможливо викликати судово-медичного експерта, то запрошується лікар.

При огляді місця події у справах про вбивства з'ясовуються наступні питання:

- 1) чи мало місце вбивство, самогубство або нещасний випадок;
- 2) час вчинення вбивства, а також проміжок часу, протягом якого злочинець знаходився на місці події;
- 3) місце вчинення злочину (чи відбулося вбивство там, де було виявлено труп потерпілого);
- 4) хто є потерпілий, які дані характеризують його особу;
- 5) хто вчинив вбивство (одна людина або декілька), які дані характеризують особу злочинця;
- 6) спосіб вбивства, які знаряддя використані злочинцями;
- 7) мотиви і мета злочину;
- 8) шляхи приходу і відходу злочинців з місця події;
- 9) шляхи приходу потерпілого до місця події;
- 10) які сліди залишилися на місці події (у тому числі предмети або їх частини, залишені злочинцем);
- 11) предмети, забрані злочинцями з місця події;
- 12) сліди, які імовірно могли залишитися на злочинцях (кров, частинки ґрунту тощо).

При огляді трупа на місці події повинні бути виявлені і зафіксовані такі факти:

– місце виявлення трупа і розташування його стосовно оточуючих предметів;

- розташування трупа відносно об'єктів і слідів, пов'язаних з ним (знаряддя злочину, сліди крові);
- поза трупа, положення кінцівок, наявність різних слідів і предметів на трупі і під ним;
- стан одягу на трупі, наявність слідів на одязі, особливі прикмети;
- наявність і характер тілесних ушкоджень;
- наявність трупних явищ.

Труп повинен бути сфотографований так, щоб зазначена інформація знайшла відображення на фотознімках.

Огляд місця події у справах про неочевидні вбивства достатньо складний, особливо в тих випадках, коли необхідно оглянути велику територію або існує небезпека зникнення слідів під впливом погодних умов, або є два і більш трупів. Тому доцільно залучати до проведення цієї слідчої дії працівників підрозділу карного розшуку. Спільна робота при огляді місця події повинна розподілятися відповідно до конкретних завдань огляду, що стоять перед слідчим і органом дізнання. Слідчий повністю відповідає за хід, результативність і якість роботи. У завдання слідчого входить виявлення, сприйняття, вивчення і фіксація стану, властивостей і ознак матеріальних об'єктів, що знаходяться на місці події, з метою з'ясування характеру події, особи злочинця, мотивів злочину та інших обставин, що підлягають встановленню.

Призначення судово-медичної експертизи. У справах про вбивства судово-медична експертиза може бути призначена стосовно: 1) трупа або його частин; 2) речових доказів; 3) живих осіб.

Судово-медична експертиза трупа призначається для вирішення наступних основних питань:

- 1) які тілесні ушкодження є на трупі, їх кількість, характер і локалізація;
- 2) яке з тілесних ушкоджень стало безпосередньою причиною смерті;
- 3) час настання смерті;
- 4) послідовність заподіяння тілесних ушкоджень;
- 5) які з тілесних ушкоджень є прижиттєвими, а які – посмертними;
- 6) які особливості має знаряддя, яким були заподіяні тілесні ушкодження;
- 7) у якому положенні був потерпілий під час заподіяння тілесних ушкоджень і, зокрема, смертельного;
- 8) чи є в ранах мікрочастинки сторонніх речовин;
- 9) чи не перебував потерпілий у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

При судово-медичному дослідженні розчленованого трупа додатково ставляться запитання, обумовлені фактом розчленування і необхідністю встановлення особи потерпілого:

- виявлені частини є частинами одного трупа чи різних;
- стать, вік, зріст потерпілого;
- чи є особливі прикмети (шрами, татування, наслідки перенесених травм чи захворювань), які могли бути використаними для ідентифікації особи;

які особливості знаряддя, яким було здійснено розчленування трупа (чи не залишились на кістках і тканинах трупа сліди, за якими можна ідентифікувати знаряддя);

чи має спосіб розчленування трупа особливості, які вказують на фахові навички злочинця.

Судово-медична експертиза речових доказів призначається стосовно предметів і документів зі слідами біологічного походження. Зокрема, об'єктами дослідження можуть виступати:

- 1) одяг і взуття підозрюваного і потерпілого;
- 2) предмети, які могли бути знаряддям вбивства;
- 3) документи зі слідами крові, слини, сперми тощо;
- 4) зразки речовин, вилучених з місця події (тампони зі зразками попередньо висушеної рідкої крові, здряпані зразки висохлої крові);
- 5) волосся, нігті, мікрочастинки тканин тіла.

На вирішення експерта ставляться запитання:

чи є на даному об'єкті сліди біологічного походження (крові, слини, сперми тощо);

чи є дана речовина слідами крові (сперми) людини або тварини;

дані волокна є волоссям людини чи шерстю тварини;

чи є дані частинки частинками тіла людини або її внутрішніх органів;

чи є їх видільником конкретна особа (для вирішення цього завдання може бути використана методика дослідження ДНК);

яким міг бути механізм утворення слідів крові (бризки фонтануючої крові, від удару, під час руху тощо).

За слідами крові, зокрема, можуть бути встановлені механізм дій вбивці і поведінка потерпілого під час вчинення злочину. Для цього, окрім об'єктів дослідження, експерту потрібно надати й окремі матеріали кримінального провадження (протокол огляду місця події з фототаблицею, протоколи допитів тощо).

Судово-медична експертиза живих осіб призначається у кримінальних провадженнях про вбивство стосовно потерпілих, які залишилися живими, для вирішення наступних питань:

які тілесні ушкодження є у даної особи, їх кількість, характер і локалізація;

яка давність заподіяння тілесних ушкоджень;

який ступінь тяжкості тілесних ушкоджень.

Судово-медична експертиза може бути призначена і стосовно підозрюваного у вчиненні вбивства, зокрема для виявлення на його тілі тілесних ушкоджень, які могли утворитися в результаті боротьби з потерпілим. У цьому випадку експерту також ставляться запитання щодо кількості, характеру і локалізації тілесних ушкоджень, давності та механізму їх утворення.

Обшук. Обшук може бути проведений як за місцем проживання підозрюваного, так і за місцем роботи. Його метою є виявлення слідів-доказів причетності певної особи до злочину, а саме:

- 1) прихованого трупа або його частин (при обшуку приватної ділянки місцевості);
- 2) знаряддя вбивства (зброя і боєприпаси, побутові предмети);
- 3) одягу і взуття злочинця, що були на ньому під час вчинення вбивства;
- 4) предметів і документів, якими особа заволоділа в результаті вчинення вбивства;
- 5) документів, які можуть пояснити характер стосунків підозрюваного і потерпілого;
- 6) слідів крові, мікрочастинок тканин тіла (коли приміщення є місцем вбивства або розчленування трупа);
- 7) вільних зразків почерку особи для призначення почеркознавчої експертизи.

Метою проведення обшуку може бути виявлення підозрюваного, який переховується у певному місці (у родичів чи знайомих), з наступним його затриманням.

Особливістю обшуку у провадженнях про вбивство є те, що обстеженню підлягають приміщення, які могли бути місцем вбивства, переховування або розчленування трупа. При цьому потрібно враховувати, що після вчинення злочину ці приміщення могли піддаватися прибиранню (ремонту) з метою знищення слідів вбивства. Тому пошук відповідних слідів (мікрочастинок) ведеться з урахуванням цієї обставини. Зокрема обстеженню підлягають щілини підлоги, випуски і сифони рукомийників і ванн тощо. Для цього потрібно застосовувати спеціальні хімічні речовини і технічні засоби, залучати відповідних спеціалістів.

Допит підозрюваного.

Сприяти допиту підозрюваного може використання фактору раптовості, але, як правило, слідчий має можливість оперувати обмеженими доказами причетності особи до вбивства. Допит підозрюваного може проводитися: 1) у безконфліктній ситуації; 2) у конфліктній ситуації.

Допит у безконфліктній ситуації має місце при розслідуванні вбивств, вчинених в умовах очевидності, коли особа з самого початку визнає свою вину і виявляє каяття. Основним тактичним завданням у цій ситуації є збереження атмосфери безконфліктності і встановлення всіх обставин злочину з максимальною деталізацією показань стосовно обставин, які може знати тільки злочинець (скільки ударів, в яке місце, під яким кутом, положення потерпілого, що робив потерпілий, куди упав тощо). Доцільним є в такій ситуації використання звуко- або відеозапису, оскільки технічні засоби дозволяють наочно зафіксувати умови та атмосферу проведення допиту і виключити в майбутньому намагання звинуватити слідчого в застосуванні незаконних прийомів ведення допиту (фізичного насильства, погроз, обману тощо).

Тактичний прийом максимальної деталізації показань спрямований на створення сприятливих умов для майбутньої перевірки одержаних показань шляхом проведення інших дій. Якщо найдрібніші факти, повідомлені підозрюваним на допиті, знаходять підтвердження показаннями інших осіб,

результатами огляду, висновками експертиз, то цим самим забезпечується достовірність його показань в цілому.

Допит у конфліктній ситуації найчастіше має місце при розслідуванні вбивств, вчинених в умовах неочевидності, коли злочинець попередньо продумав свою лінію поведінки на випадок затримання і на допиті дає неправдиві показання. Неправдивість показань проявляється у їх суперечності вже зібраним доказам, які були підставами для затримання або повідомлення про підозру. У цій ситуації перед слідчим стоять два взаємопов'язані тактичні завдання: 1) викрити неправдивість показань; 2) переконати допитувану особу дати правдиві показання.

Зразу ж після проведення першого допиту слідчий повинен направити зусилля на збирання доказів (допити нових свідків, пред'явлення особи для впізнання), які можна буде використати на другому допиті і спростовувати його позицію, показати її очевидну необґрунтованість.

Слідчий експеримент. Ця слідча дія найчастіше проводиться у ситуації, коли підозрюваний визнав свою вину і дав показання про обставини вчинення вбивства. При цьому слідчий може ставити перед собою дві взаємопов'язані мети: 1) перевірити, чи не бере підозрюваний на себе вину у вчиненні вбивства, якого він не вчиняв (рано чи пізно він відмовиться від цього); 2) встановити деталі механізму вчинення вбивства, наявність яких потім можна підтвердити проведенням інших слідчих дій.

Загалом ця слідча дія спрямована на виявлення у підозрюваної особи *злочинної обізнаності*, тобто встановлення таких деталей вбивства, які може знати тільки той, хто його вчинив.

Слідчий експеримент є ефективним засобом перевірки показань і отримання нових доказів, завдяки тому що ця слідча дія має комплексний характер. Вона фактично включає в себе фрагменти таких дій, як огляд, допит, пред'явлення для пізнання, експеримент.

61.Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень

Способи і знаряддя заподіяння тілесних ушкоджень та характерні сліди. Основу способу заподіяння тілесних ушкоджень становить фізичне насильство, котре вчиняється шляхом заподіяння побоїв, катувань. Заподіяння тілесних ушкоджень здійснюється побутовими інструментами (кухонні ножі, сокири, молотки), а також підручними засобами (палиця, камінь та ін.). Можливе використання і вогнепальної зброї.

Способи заподіяння тілесних ушкоджень:

1. Заподіяння тілесних ушкоджень в результаті нанесення ударів (руками, ногами). Характерні сліди: забиті місця, синці, подряпини, ушкодження внутрішніх органів (легень, нирок, печінки) та ін.

2. Заподіяння тілесних ушкоджень тупими твердими предметами (палицею, пляшкою, цеглиною, металевим прутом та ін.). Характерні сліди: синці, подряпини, розриви шкіри та ін.

3. Заподіяння тілесних ушкоджень колюче-ріжучими предметами (ножем, шилом, голкою, склом). Характерні сліди: ушкодження шкіри, внутрішніх органів, порізи шкіри.

4. Заподіяння тілесних ушкоджень за допомогою вогнепальної зброї (мисливська, спортивна зброя, обрізи, самопали). Характерні сліди: поверхневі вогнепальні поранення та ушкодження внутрішніх органів.

Більшість злочинів даного виду належить до числа «побутових», оскільки вчиняються, як правило, на підставі побутових конфліктів і особистих неприязних стосунків, а потерпілий і злочинець здебільшого виявляються сусідами, рідними, подружжям або особами досить добре знайомими. Ці злочини характеризуються:

відсутністю попередньої підготовки;

вчиненням їх за ситуативним мотивом;

використанням як знарядь заподіяння тілесних ушкоджень раптово виявлених під рукою предметів (переважно предметів господарчо-побутового призначення або мисливської зброї);

відсутністю дій з приховування злочину та його слідів.

Нерідко після вчинення злочину винні особи заявляють про явку з повинною.

Характеристика особи злочинця та потерпілого. Особа злочинця, котрий заподіяв тілесні ушкодження, порівняно часто характеризується такими негативними рисами, як егоїзм, жорстокість, агресивність, зневажливість до громадського обов'язку, чужих інтересів і почуттів, жадність, марнославство, побутова розбещеність. Деяким злочинцям властива велика сила волі, цинізм, інші характеризуються невірноваженістю психіки, агресивністю, схильністю до зловживання спиртних напоїв. Бувають випадки заподіяння тілесних ушкоджень особами з високою підозрілістю та іншими психічними аномаліями.

Виходячи з наявності зв'язку між потерпілим і злочинцем вивчення особистості потерпілого є невід'ємною частиною діяльності слідчого. Вона включає в себе збирання даних, які характеризують особу, їх аналіз і фіксацію в процесуальних документах. У сукупності такі дані дозволяють визначити, індивідуальну віктимність потерпілого (потенціальну здатність, обумовлену біофізичними, психологічними та соціальними якостями, стати постраждалим від злочину у відповідній життєвій ситуації). Справа в тім, що значна кількість цих злочинів пов'язана з антисоціальним способом життя самих потерпілих. Розповсюджене заподіяння тілесних ушкоджень під час лайок, бійок, котрі виникають на підставі побутових конфліктів, пияцтва та хуліганства, в яких провокуючим фактором часто є поведінка потерпілих.

Місце, час і обстановка вчинення злочину. Місце вчинення тілесних ушкоджень характеризується наявністю зв'язків зі способом вчинення, особою злочинця, місцем його проживання. Аналіз справ про заподіяння тілесних ушкоджень показує, що найчастіше вони вчиняються у вечірній та нічний час. Місцем вчинення цього злочину може бути вулиця, громадський транспорт, клуб, дискотека, кафе, двір, квартира та ін. Але найчастіше ці злочини вчиняються за місцем проживання у вихідні та передвихідні дні в процесі або після вживання спиртних напоїв.

62. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень

Методика розслідування заподіяння тілесних ушкоджень визначається обставинами, що підлягають доказуванню:

- чи був факт заподіяння тілесних ушкоджень;
- час та місце скоєння злочину;
- характер тілесних ушкоджень (чи були вони небезпечні для життя в момент заподіяння або їх небезпечність визначається наслідками);
- спосіб заподіяння тілесних ушкоджень, вид та характер знаряддя, котрим заподіяні тілесні ушкодження;
- чи не заподіяні тілесні ушкодження у стані необхідної оборони або крайньої необхідності;
- чи не заподіяні тілесні ушкодження у стані сильного душевного хвилювання або перевищення меж необхідної оборони;
- чи не супроводжувалося заподіяння тілесних ушкоджень вчиненням інших злочинів (наприклад, хуліганства).

Спосіб заподіяння тілесних ушкоджень, а також вид знаряддя вчинення злочину є важливими критеріями для визначення направленості умислу при вчиненні злочину.

На початковому етапі проводяться наступні слідчі дії та оперативно-розшукові заходи:

- огляд місця події;
- допити потерпілого, свідків;
- затримання та допит підозрюваної особи;
- призначення судово-медичних експертиз потерпілого для встановлення характеру, локалізації та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, а також підозрюваної особи, якщо мало місце взаємне спричинення тілесних ушкоджень;
- призначення криміналістичних експертиз та інших речових доказів, вилучених з місця події;
- обшук за місцем проживання підозрюваного (перш за все з метою відшукування знаряддя злочину), призначення відповідних експертиз;
- здійснення оперативно-розшукових заходів з метою встановлення підозрюваного, та його місця перебування, якщо він зник з місця події.

Завданнями наступного етапу розслідування є наступні:

- встановлення всіх обставин злочину;
- встановлення всіх співучасників злочину і збирання доказів для повідомлення про підозру;
- вивчення особистості підозрюваних з метою отримання інформації, необхідної для винесення справедливого вироку;
- встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, і вжиття заходів щодо їх усунення;
- забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином;

Для вирішення названих завдань проводяться комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, послідовність яких обумовлюється особливостями конкретної слідчої ситуації на тому чи іншому відрізку часу.

63.Криміналістична характеристика зґвалтувань

Зґвалтування - це статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи (ст. 152 КК України).

Ключовим елементом механізму вчинення цього злочину, який обумовлює суттєві особливості розслідування, є наявність і характер соціального зв'язку між злочинцем і потерпілою особою. За цією ознакою зґвалтування розподіляються на дві групи: 1) зґвалтування, коли жертва і злочинець були знайомі (тривалість знайомства і відносин не має значення); 2) зґвалтування, коли жертва і злочинець не були знайомі.

Криміналістична характеристика зґвалтувань, коли жертва і злочинець були знайомі.

Обстановка (місце, час, умови) вчинення. Найбільша кількість злочинів даної категорії вчиняється в квартирах чи будинках, як правило, за місцем проживання винного чи потерпілої. Переважна більшість таких зґвалтувань вчинюється у ранковий чи денний часи. Часто мають місце тривалі неприязні відношення між потерпілою та гвалтівником, або конфлікти, що виникли напередодні вчинення злочину. Переважна більшість зґвалтувань вчиняються у відсутності сторонніх осіб, але трапляються випадки вчинення зґвалтувань у присутності родичів потерпілої особи (частіше дітей або батьків похилого віку, які не можуть завадити злочину).

Особливості потерпілої особи. Найчисельнішу групу потерпілих складають жінки, з якими гвалтівник певний час був знайомий і мав певні стосунки. Більшість потерпілих складають неповнолітні члени сім'ї злочинця, поведінка яких у кримінальній ситуації є віктимною у зв'язку з віком, залежністю від злочинця, особливостями психології, фізичними даними тощо. Потерпілими нерідко стають також літні особи, душевнохворі і слабоумні. Часто мають місце неодноразові вчинення зґвалтувань по відношенню до однієї і тієї же самої жертви.

Особа злочинця. Більшість гвалтівників є повнолітніми чоловіками, які мають роботу (як правило, невисокої кваліфікації), мають на утриманні власних чи нерідних неповнолітніх дітей. Значна частина гвалтівників страждає хронічним алкоголізмом чи побутовим пияцтвом. Іноді зґвалтування у складі групи вчиняють неповнолітні, як правило, відносно душевнохворих дітей, «вигнанців» з певного кола та ін. В окремих випадках підбурювачами виступають неповнолітні дівчата з мотивів ревнощів, боротьби за увагу окремих хлопців, помсти тощо. При цьому вони є в більшості випадків ініціаторами і активними учасниками зґвалтувань над жертвою після зґвалтувань.

Способи підготовки, вчинення і приховування зґвалтування. Як правило, гвалтівники заздалегідь підбирають або створюють сприятливі умови для вчинення злочину. Наприклад, доводять до стану сп'яніння батьків, родичів жертви чи інших осіб, на опікунстві на піклуванні яких вона знаходиться, її друзів чи знайомих тощо. До таких же активних дій слід віднести і систематичне, на протязі тривалого часу залякування жертви, прояви агресії щодо неї. Психологічне насильство застосовують часто злочинці-члени сім'ї жертв (вітчим, дядько, дідусь, батько тощо).

При зґвалтуванні злочинці, найчастіше використовують: 1) психічне насильство, що проявляється у висловленні різного роду погроз (нанести тілесні ушкодження чи вбити її чи близьких їй осіб) та образ, демонстрації власної сили чи(і) зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень; 2) фізичне насильство (заподіяння тілесних ушкоджень, утримування рук або ніг жертви тощо); 3) використання безпорадного стану жертви (безпорадність може бути обумовлена зловживанням алкогольними напоями, віком, фізичними даними, хворобою та ін.).

Способами приховування зґвалтувань знайомих злочинцям жертв є: а) умовляння не розголошувати подію та піднесення подарунків (зокрема, солодощів дітям) або залякування жертви; б) погрози розповсюдження компрометуючої інформації; в) погрози вбивством потерпілої особи її чи близьких родичів (матері, сестер, братів); г) примушування потерпілої до прийняття ванни, прання білизни чи інших речей, на яких залишились сліди злочину тощо.

Сліди зґвалтування. Перш за все, джерелом доказів виступають показання потерпілої про обставини вчинення стосовно неї насильства з боку знайомої їй особи, а також свідків, які можуть підтвердити показання потерпілої особи. Матеріальними слідами є: а) тілесні ушкодження у потерпілої, а також на тілі гвалтівника (при вчиненні опору потерпілою); б) сліди біологічного походження на тілі та одязі потерпілої і злочинця (кров, сперма, волосся); в) взаємне накладення мікрОВОЛОКОН одягу потерпілої і злочинця.

Криміналістична характеристика зґвалтувань, коли жертва і злочинець не були знайомі.

Обстановка (місце, час, умови) вчинення. Більшість таких зґвалтувань вчинені на безлюдних, відкритих ділянках місцевості (ліс, пустир, поле, посадка, будівельні майданчики). Водночас, мають місце випадки вчинення зґвалтувань даної класифікаційної групи в місцях громадського користування (стадіон, кав'ярня, дискотека, під'їзд, підвал, горище тощо) або за місцем проживання злочинця (у його квартирі, будинку, куди він заманив потерпілу). Переважна більшість зґвалтувань раніше незнайомих злочинцям жертв вчинюється у вечірній або нічний час.

Особливості потерпілої особи. Потерпілими від даного злочину можуть бути, як особи чоловічої, так і жіночої статі. Потерпілих можна умовно розділити на три категорії: молоді дівчата, які стають жертвами насильників із за своєї наївності; жінки, які часто потрапляють в обстановку, що сприяє

вчиненню злочинів (пізно повертаються з роботи, часто потрапляють в малолюдні місця: ліс, ходять через поле, пустирі); жінки, які відрізняються легковажною поведінкою, розпущеністю, уявною статевою доступністю (вживають спиртні напої, легко знайомляться на вулиці, та охоче йдуть до маловідомих людей).

Особа злочинця. Згідно КК злочинцем можуть виступати особи чоловічої або жіночої статі, які досягли 14 віку. При цьому жінки часто можуть виступати організаторами та підбурювачами злочину. В більшості випадках гвалтівниками стають особи, які були раніше більш менш знайомі з потерпілою. Напади на потерпілих з боку незнайомих злочинців трапляються рідко. Як правило, злочинець – це особа з явними хуліганськими схильностями, яка виявляє в своїй поведінці явний цинізм, неповагу до суспільства, статеву розбещеність.

Статистика: 40% - випадки зґвалтувань, коли були раніш знайомі; 40%- незнайомі; 20%- познайомились в день вчинення злочину.

Способи підготовки, вчинення і приховування зґвалтування. Характерним для дій злочинця є очікування жертви у певному зручному для нападу місці (на шляхах руху від житла до місця роботи або навчання). Також використовується заманювання неповнолітніх осіб під різними приводами до безлюдних місць (прохання вказати дорогу до якогось об'єкта, пропозиція відвести до дому нібито на прохання батьків, обіцянка показати цікавих тварин, комп'ютерну техніку, ігри, фокуси тощо).

Переважна більшість таких зґвалтувань вчинюється із застосуванням фізичного насильства, яке проявляється у нанесенні ударів, побоїв, укусів, заподіянні тілесних ушкоджень, здавлюванні дихальних шляхів, триманні рук або ніг, обмеженні або позбавленні особистої волі, уведенні в організм потерпілої особи проти її волі наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин. При вчиненні зґвалтувань групами неповнолітніх (чи молодими людьми) характерним є знущання над жертвою, яке супроводжується насильницьким уведенням в отвори тіла потерпілої особи різних предметів (палиць, пляшок), заподіянням їй тяжких тілесних ушкоджень підручними засобами – гілками, камінням тощо. Фізичне насильство може супроводжуватися і насильством психічним -

висловлення погроз нанести тілесні ушкодження, зв'язати, вбити, а також демонстрації власної сили чи зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю тощо.

Способами приховування зґвалтувань незнайомих злочинцям жертв є: а) маскування своєї зовнішності; б) здійснення раптового нападу із заподіянням жертві тілесних ушкоджень і введенням її у непритомний стан з метою уникнення можливого впізнання; в) знищення слідів свого перебування на місці злочину; г) знищення слідів злочину на власному тілі чи одязі.

Сліди зґвалтування. Для зґвалтувань, вчинених відносно раніше незнайомих злочинцям осіб, окрім слідів фізичного насильства (тілесних ушкоджень), слідів біологічного походження (крові, сперми, волосся тощо) і

мікрослідів, характерною є наявність: а) слідів взуття, автомобіля на місці події (місці очікування жертви); б) предметів, залишених злочинцем на місці події (кинуте знаряддя злочину; недопалки сигарет, обгортки від цукерок, залишки насіння, відірваний гудзик, тощо); в) частинок ґрунту та рослинності з місця події на одязі і взутті злочинця (вказують на перебування злочинця на місці події). Важливим джерелом доказів є показання свідків, які випадково спостерігали злочинця перед вчиненням злочину або після нього, або про стан потерпілої, яка звернулася за медичною та іншою допомогою.

64. Розслідування зґвалтувань у ситуації, при якій потерпіла знає злочинця

Кримінальне провадження про зґвалтування починається з подачі заяви або повідомлення про цей злочин від потерпілої особи, а у випадку, коли потерпіла особа є неповнолітньою чи непрацездатною, то від її батьків, опікунів чи піклувальників. Заявник згідно ст. 383 КК України попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину.

При отриманні заяви чи повідомлення про злочин слідчий повинен негайно прийняти заходи по реєстрації злочину в ЄРДР та почати досудове слідство. В ситуації, якщо обставини вчинення правопорушення вимагають додаткової перевірки інформації, слідчий повинен до реєстрації провести перевірочні дії і задокументувати ознаки складу злочину.

До внесення в ЄРДР слідчий може дослідити наступні документи.

1. Заява потерпілої чи іншої особи (її батьків, опікунів або піклувальників).
2. Пояснення заявника чи потерпілої.
3. Довідка про обстеження в медичному закладі потерпілої).
4. Протокол огляду місця події.
5. Пояснення особи, запідозреної у зґвалтуванні чи особи, на яку потерпіла вказує як на гвалтівника.
6. Пояснення свідків чи очевидців злочину.

Особливу увагу слід приділяти перевірці заяв та повідомлень, які по-перше, подані через значний проміжок часу після вчинення злочину, по-друге, подані відносно осіб, яких із жертвою пов'язують родинні, сімейні, подружні, тривалі неприязні відношення тощо. Під час такої перевірки з боку жертви повинні бути виключені обмова, мотиви користі, помсти тощо.

В ситуації зґвалтування, вчиненого знайомою жертві особою, основними тактичними завданнями, що постають перед слідчим, є, по перше, встановлення всіх обставин зґвалтування, по-друге, встановлення причетності вказаної потерпілим особи до його вчинення. Виконанню зазначених завдань сприятиме наступний комплекс слідчих (розшукових) дій: 1) огляд місця події; 2) допит потерпілої особи; 3) вилучення у потерпілої особи одягу, білизни, інших речей, на яких можуть бути сліди злочину; 4) затримання та допит підозрюваного;

5) особистий обшук підозрюваного та обшук за місцем його проживання з метою вилучення одягу, білизни, взуття, інших речей зі слідами злочину, а також інших речей, у тому числі тих, які належать потерпілій (її прикрас, білизни); 6) призначення судово-медичної експертизи потерпілої і речових доказів; 7) призначення судово-медичної експертизи підозрюваного і речових доказів; 8) призначення криміналістичних експертиз (мікрочастинок).

Огляд місця події по справах про зґвалтування в більшості випадків проводиться за участю потерпілої особи, що обумовлене необхідністю точного встановлення безпосереднього місця зґвалтування, визначення обстановки місця події (освітленість, віддаленість від жилих приміщень, місць суспільного користування тощо). Ретельна увага також приділяється огляду та детальній фіксації обстановки безпосереднього місця зґвалтування (в протоколі огляду повинні знайти відображення відомості про пошкодження окремих предметів обстановки – зламані меблі, кущі, побиті посуд чи скло, пошкоджений прошарок ґрунту, вирвані чи прим'яті рослини тощо). Виявленню та вилученню підлягають також сліди можливого злочинця, у тому числі, мікрочастинки чи мікрОВОлокна його одягу. З метою наступного порівняльного експертного дослідження під час огляду з місця події слід відібрати і зразки ґрунту та рослин.

Допит потерпілої від зґвалтування потрібно проводити негайно після початку кримінального провадження. *Предмет допиту потерпілих від зґвалтувань* складають:

1) обставини, що передували злочину (як, де, за яких обставин познайомилася з підозрюваним, характер відношень);

2) обставини вчинення злочину (коли, де, в якій обстановці було здійснене зґвалтування; характер дій підозрюваного і протидії йому з боку потерпілої (чи чинила йому опір: якщо так, то в чому він виразився, які сліди могли залишитися на одязі і тілі підозрюваного; якщо ні, чому, чи звала на допомогу);

3) наслідки злочину (наявність, кількість, характер, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень; викрадені речі, цінності);

4) відомості про докази та джерела їх отримання (наявність пошкоджень, слідів злочину та злочинця на одязі і інших речах потерпілої; ознаки викрадених у неї цінностей, речей, предметів; можливі сліди на місці події, одязі чи(і) тілі злочинця);

5) відомості щодо особи підозрюваного: а) чи знає потерпіла підозрюваного (якщо так, то хто він; якщо ні, то чи зможе його впізнати (якщо ні – чому; якщо так – за якими ознаками зовнішності); б) чи не намагався підозрюваний замаскувати свою зовнішність, голос; в) чи був підозрюваний в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; г) що робив, про що говорив до зґвалтування, чи не пропонував добровільно вступити в статевий зв'язок; д) чи застосовував насильство (яке, в чому воно виражалось); є) чи використовував її безпорадний стан; ж) як діяв на місці злочину (чи упевнено він орієнтувався на місцевості, в приміщенні; якщо використовував зброю, мотузки – чи приніс їх з собою, знайшов випадково на місці злочину або узяв зі схованки); з) чи бачила

підозрюваного після злочину (якщо *так*, як він поведився, що говорив, чи не просив відкликати заяву, що обіцяв за це, чи не загрожував розправою на випадок відхилення його прохання);

б) відомості про стан потерпілої особи у передкримінальній ситуації (стан фізичного здоров'я, наявність і ступінь сп'яніння, безпорадність і її характер, наявність вагітності, менструації, захворювань, в т.ч. і венеричних, стан психіки (чи була стомлена, чимось стурбована, чекала нападу чи все відбулося раптово, в який момент відчула небезпеку тощо).

Вилучення та огляд одягу, білизни, інших речей потерпілої особи (навіть за наявності відомостей про їх прання, хімічистку тощо) проводиться з метою виявлення пошкоджень, слідів злочинця біологічного походження (крові сперми, волосся), мікрочастинок його одягу, мікрочастинок гранту і рослинності з місця події тощо. При необхідності може бути проведена виїмка медичної документації (коли потерпіла проходила лікування). Щодо вилучених об'єктів зі слідами біологічного походження потрібно призначити **судово-медичні експертизи речових доказів**,

Судово-медична експертиза потерпілої від зґвалтування проводиться з приводу: а) статевої зрілості; б) порушення цілості дівочої пліви; в) характеру та механізму виникнення ушкоджень при скоєнні насильницького статевого акту; г) характеру, механізму виникнення ушкоджень та змін при скоєнні розбещених дій; д) здатності до статевих зносин та запліднення; є) вагітності та положів, що були; ж) зв'язку припинення вагітності з травмою; з) штучного припинення вагітності; и) статевої приналежності; і) стану статевих органів у випадках встановлення ступеня стійкої втрати працездатності або здатності до фізичної праці.

Судово-медична експертиза підозрюваного призначається з метою виявлення на його тілі: а) ознак вчинення статевого акту (при невеликому проміжку часу, який пройшов з моменту вчинення злочину); б) тілесних ушкоджень, одержаних в результаті опору потерпілої (подряпин, слідів укусів тощо); в) наявності ознак певних захворювань (у т.ч. венеричних).

65. Розслідування зґвалтувань у ситуації, при якій потерпіла не знає злочинця

Можна виділити два різновиди цієї ситуації: а) потерпіла особа запам'ятала зовнішність гвалтівника і зможе його впізнати; б) потерпіла особа не запам'ятала зовнішність гвалтівника і впізнати його не зможе.

При встановленні таких обставин зґвалтування основним тактичним завданням, що постає перед слідчим, є встановлення особи гвалтівника, його місцеперебування, а також всіх обставин зґвалтування. На виконання зазначених завдань програма дій слідчого складатиметься з **комплексу** наступних слідчих (розшукових) та негласних (розшукових) дій: 1) огляд місця події; 2) допит потерпілої особи з наступним складанням «суб'єктивного портрету» гвалтівника; 3) вилучення та огляд одягу, білизни, інших речей

потерпілої особи, на яких можуть бути сліди злочинця і злочину; 4) призначення судово-медичної експертизи потерпілої і речових доказів; 5) призначення інших необхідних експертиз щодо вилучених речей, слідів чи їх носіїв; 6) встановленні і допити очевидців та інших свідків; 7) негласні слідчі (розшукові) дії, направлені на встановлення особи гвалтівника, його розшук та затримання; 8) вивчення кримінальних проваджень про вчинення аналогічних нерозкритих злочинів; 9) негласні слідчі (розшукові) дії, направлені на встановлення очевидців чи інших свідків злочину.

При встановленні особи підозрюваного проводяться слідчі дії, характерні для першої слідчої ситуації. Окрім того, можливе пред'явлення підозрюваного для впізнання, якщо потерпіла запам'ятала ознаки зовнішності і здатна упізнати злочинця. Також можливе пред'явлення для впізнання речей, які належали потерпілій і були вилучені у підозрюваного.

66.Криміналістична характеристика розкрадань, вчинених шляхом присвоєння, розтрата або зловживання службовим становищем

Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) є злочинами проти власності, які відрізняються від інших елементами своєї криміналістичної характеристики, що обумовлює особливості їх виявлення і розслідування.

Предметом посягання є майно у вигляді грошей і матеріальних цінностей, які передані у відання найманому працівнику для виконання певних трудових обов'язків щодо їх обслуговування. Гроші можуть бути предметом злочину в готівковій (банкноти, монети) або у безготівковій (записи на рахунках у банках) формах. Особливістю даного майна є те, що воно обліковується у документах, у яких багаторазово відображається його обіг.

Особа злочинця. Суб'єктом даного виду злочинів може бути тільки найманий працівник підприємства, організації або установи, до функціональних обов'язків якого входять повноваження щодо обслуговування переданого у його відання майна (трудовий договір, договір про повну матеріальну відповідальність). За службовим статусом вони можуть бути: а) матеріально відповідальними особами (завідувачі складів, продавці, касири тощо); б) службовими особами (керівники, головні бухгалтери тощо).

Названі особи, як правило, мають досить високий віковий та освітній рівень, професійну підготовку та досвід роботи, впливові соціальні зв'язки, добре знайомі з умовами та особливостями функціонування підприємств і організацій, де вони працюють. Їх професійне (службове) становище надає доступ до виготовлення, зберігання, транспортування, розподілу або збуту майна, яке привласнюється або розтрачується. Їх діяльність характеризується неналежним виконанням (невиконанням) своїх професійних функцій або повноважень. Серед морально-психологічних якостей цих злочинців виділяється гіпертрофована корислива тенденція в орієнтації особистості

(накопичування грошей, цінностей, придбання коштовних речей). Нерідко зустрічаються особи, схильні до зловживання алкоголем та азартних ігор, що стимулює мотивацію їх злочинної поведінки.

Заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем нерідко вчиняється злочинними групами, в тому числі організованими, до складу яких разом із матеріально відповідальними (службовими) можуть входити й інші особи, зокрема підприємці, працівники банків, чиновники тощо.

Місце, обстановка і час вчинення злочину. Місцем вчинення привласнень, розтрат або зловживань службовим становищем, зазвичай, є робоче місце матеріально відповідальної чи службової особи. Але в криміналістичному аспекті таким місцем визначається місцезнаходження слідів злочину (місце зберігання майна, місце зберігання облікових документів). Обстановка злочину, перш за все, розглядається як певна сукупність умов і факторів, які впливають на поведінку особи при вчиненні злочину та його відображення в навколишньому середовищі. До них відносять встановлений на підприємстві документообіг, стан службової дисципліни, стосунки між працівниками підприємства (організації). Умови даного виду злочинів – це, перш за все, особливості та недоліки: ведення обліку і звітності в установі; зберігання та руху майна; внутрішнього та зовнішнього контролю; нормативного регулювання відповідної сфери господарювання. Для даних злочинів характерними є значний проміжок часу (місяць, квартал, півроку, рік, кілька років), протягом якого вчиняються протиправні дії з метою заволодіння чужим майном.

Способи злочину. Способи привласнень, розтрат або зловживань службовим становищем щодо майна є надзвичайно різноманітними, що обумовлено специфікою тієї сфери діяльності, де вони вчиняються. У криміналістичній літературі використовується узагальнена класифікація способів заволодіння майном за документальним оформленням предмета злочину на дві групи: 1) способи заволодіння облікованого в документах майна; 2) способи заволодіння необлікованого майна (виведеного з обліку).

Способи першої групи полягають у вилученні облікованого майна в результаті наявності у матеріально відповідальної особи прямого доступу до нього (касир бере і витрачає на особисті потреби гроші з каси; завідуючий складом привласнює матеріальні цінності, що зберігаються на складі). Для таких способів злочину характерно утворення недостачі грошей або матеріальних цінностей (різниці між облікованою і наявною їх кількістю). Способи поділяються на «прості» (призводять до відображення в документах недостачі грошей або матеріальних цінностей) та «замасковані» (при обранні яких злочинці приховують недостачу підробленими документами).

Способи другої групи включають у себе дії злочинців щодо попереднього виведення майна з обліку (створення резерву для викрадення) з наступним його вилученням. Названі способи злочину є досить різноманітними і залежать від профілю діяльності підприємства чи організації і характеру майна. Так, резерви для викрадення можуть створюватися шляхом списання майна на втрати, обману під час його продажу (передачі), порушення технології зберігання і

виробництва тощо. Наприклад, при використанні виробничих операцій необліковані надлишки можуть створюватися шляхом порушень технології виготовлення певного товару (недовкладення або використання менш якісної сировини, недотримання температурних умов виготовлення і т.п.). До таких способів належить і приховування від обліку частини виробленого продукту (наприклад, сільськогосподарського врожаю після його збирання). Після створення надлишків майно обертається на власну користь або продається (матеріальні цінності).

Для механізму привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем характерним є приховування наслідків. Способами приховування є: внесення неправдивих відомостей до облікових документів, їх знищення з імітацією втрати; оформлення фіктивних документів про видачу чи списання грошей або матеріальних цінностей; підміна товару на час інвентаризацій або ревізій; інсценування крадіжки чи іншого злочину щодо підзвітного майна; підпали місця зберігання майна (складу, магазину, каси тощо); застосування заходів впливу (погрози, підкуп і т.п.) на очевидців протиправних дій, ревізорів та інших осіб, які здійснюють контрольні функції.

Обрання винною особою конкретного способу зумовлюється низкою обставин: її службовим становищем; характером господарської діяльності підприємства, установи, організації; станом внутрішнього та зовнішнього контролю; наявністю співучасників, а також досвіду і знань у відповідній сфері тощо.

Сліди злочинів. Кожному способу привласнення або розтрата майна відповідають певні сліди, які містяться, перш за все, у документах. Тому їх дослідження дає змогу встановити конкретний спосіб, обраний злочинцями. Слідами-ознаками злочинів даного виду є виявлення нестачі майна або його надлишків, що поєднується з ознаками підроблення документів, порушення встановленого прядку перевезення матеріальних цінностей і документообігу, порушень у здійсненні операцій з готівковими і безготівковими грошовими коштами тощо.

Характерними документами-носіями матеріальних слідів є: первинні та зведені документи бухгалтерського обліку, фінансової звітності (у тому числі підроблені); чорнові записи матеріально відповідальних або службових осіб, причетних до злочинів; ділове листування. Найсуттєвішими властивостями документації в цьому аспекті є, по-перше, складання багатьох документів у кількох екземплярах та їх зберігання у різних місцях, а по-друге – необхідність узагальненого відображення відомостей із первинних документів в облікових регістрах і звітах. Внаслідок злочинної діяльності в документах виникають невідповідності, виявлення яких є важливим завданням розслідування.

Слідами-ознаками злочину можуть бути і предмети (наприклад, зразки продукції, устаткування). Своєрідними слідами злочину виступають гроші та матеріальні цінності, здобуті злочинним шляхом. Важливими носіями інформації про ознаки злочину є також очевидці протиправних дій на даному підприємстві (працівники установи, де вчинено злочин: водії, вантажники, експедитори, бухгалтери, секретарі, тощо), а також службові особи і

працівники підприємств-контрагентів. Їх показання є важливим джерелом доказів у кримінальних провадженнях даної категорії.

67. Розслідування розкрадань, вчинених шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем

Підставами початку кримінального провадження за фактами привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем з урахуванням особливостей механізму вчинення названих злочинів (сфера фінансово-господарської діяльності) є встановлення достатніх ознак цих злочинів. Це можливо лише при проведенні документальних ревізій фінансово-господарської діяльності підприємства, організації чи установи. Такі ревізії можуть проводитись ревізійними органами підприємств, де вчинено порушення (внутрішня ревізія), відомчими ревізійними службами (відомча ревізія) або органами Державної контрольно-ревізійної служби України (позавідомча ревізія). У випадках звернень до правоохоронних органів власників чи керівників постраждалих підприємств вони можуть надати матеріали раніше проведених аудиторських перевірок, які в цьому випадку мають стати предметом ретельного вивчення з метою виявлення ознак привласнення, розтрата чи заволодіння майном.

Типовими підставами для початку кримінального провадження за ст. 191 КК України є встановлення за матеріалами документальної ревізії достовірного факту нестачі майна або його надлишків, що поєднується з ознаками підроблення документів, порушенням встановленого прядку перевезення матеріальних цінностей і документообігу, порушенням у здійсненні операцій з готівковими і безготівковими грошовими коштами тощо.

Головними завданнями слідчого після початку кримінального провадження є встановлення:

- переліку та місцезнаходження документів-джерел доказів, предметів-засобів злочину і забезпечення їх збереження;
- свідків злочинних дій;
- місцезнаходження грошей і матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, і вжиття заходів щодо їх збереження.

Для вирішення цих завдань проводяться слідчі дії, оперативно-розшукові та інші заходи, послідовність яких залежить, у першу чергу, від слідчої ситуації, що склалась. Виділяють дві типові слідчі ситуації залежно від характеру і повноти первинних матеріалів про злочин, а також наявності у матеріально відповідальних або службових осіб інформації про виявлення їхньої злочинної діяльності та ймовірне відкриття кримінального провадження.

Ситуація 1. Кримінальне провадження починається за матеріалами документальної ревізії (перевірки), які відомі запідозреним особам. Така ситуація є найбільш розповсюдженою у практиці. Її особливістю є те, що у ній відсутній «фактор раптовості», оскільки матеріально відповідальні (службові)

особи знають про встановлені обставини, вони ознайомлювались із актами ревізій, надавали пояснення тощо.

У вказаній слідчій ситуації проводяться такі дії: 1) допит особи, яка повідомила про злочин; 2) допит ревізорів чи інших осіб, котрі проводили перевірки, в ході яких виявлені порушення, що мають ознаки злочину; 3) допити матеріально відповідальних чи службових осіб, у діях яких виявлені правопорушення; 4) здійснення тимчасового доступу, огляду і вивчення документів, що мають значення для провадження; 5) допити інших відомих свідків; 6) призначення техніко-криміналістичних і почеркознавчих експертиз документів; 7) обрання запобіжного заходу і допит підозрюваного; 8) обшуки за місцем роботи і проживання підозрюваних; 9) накладення арешту на їхнє майно.

Ситуація 2. Кримінальне провадження починається на підставі матеріалів, про які запідозреним особам не відомо. Така ситуація має місце у випадках виявлення злочину та його документування в ході негласних слідчих (розшукової) дій, що проводяться органом досудового розслідування. Названа ситуація характеризується можливістю використання «фактору раптовості», що дозволяє зібрати на початковому етапі максимум доказової інформації. З іншого боку, для цієї ситуації характерна обмеженість даних про обставини злочину, що вимагає від слідчого особливо ретельного аналізу всієї наявної на момент відкриття провадження інформації та готовності діяти в умовах тактичного ризику.

У даній ситуації алгоритм дій виглядає таким чином: 1) затримання підозрюваних та їх допити; 2) обшуки за місцем їх роботи та проживання; 3) здійснення тимчасового доступу, огляду і вивчення необхідних документів; 4) призначення документальної ревізії; 5) накладення арешту на майно підозрюваних; 6) допити свідків; 7) призначення техніко-криміналістичних і почеркознавчих експертиз документів.

Суттєве значення на початковому етапі розслідування має виконання слідчим (слідчо-оперативною групою) певних дій підготовчого та організаційного характеру, до яких належать: а) ознайомлення з характером, структурою, особливостями діяльності підприємства, установи, організації, де вчинено злочин; б) вивчення документів, у тому числі: нормативно-правових актів, що регламентують відповідну діяльність, її документальне оформлення; документації підприємства, установи організації, де вчинено злочин; документації підприємств-контрагентів тощо; в) збір відомостей про осіб, які підозрюються у вчиненні злочину; г) виявлення всіх підприємств, установ, організацій, діяльність яких пов'язана із вчиненням злочином; д) організація проведення ревізій, інвентаризацій; е) підбір обізнаних осіб, допомога яких потрібна в ході розслідування; є) ініціювання оперативно-розшукових заходів з метою встановлення інших злочинних епізодів, співучасників, місцезнаходження майна, здобутого злочинним шляхом тощо; ж) організація роботи слідчої або слідчо-оперативної групи (за необхідності).

Планування розслідування цих злочинів від інших відрізняє наявність певних специфічних рис. Зокрема, для процесу розслідування привласнень,

розтрат майна або заволодінь ним шляхом зловживання службовим становищем характерним є необхідність складання не тільки загального плану розслідування, але й планів проведення окремих тактичних операцій та окремих слідчих дій. При плануванні багатоепізодних проваджень план доцільно складати за епізодами. Також є потреба у складанні графічних зображень (схем), які відображають зв'язки між епізодами, об'єктами, де вчинено злочинні дії, співучасниками, а також дають уявлення про документообіг та рух грошей і матеріальних цінностей.

68.Криміналістична характеристика крадіжок

Крадіжка - таємне викрадення чужого майна (ст. 185 КК України). Поняттям «крадіжка» охоплюється значне коло злочинів, що відрізняються один від одного безпосереднім предметом зазіхання, обстановкою (місцем, часом) і способом їхнього вчинення, наслідками (слідами) їхнього застосування та ін. Тому все різноманіття крадіжок можна класифікувати на:

- крадіжки матеріальних цінностей зі службових приміщень і спеціальних сховищ підприємств, організацій або установ (банків, музеїв, магазинів, складів, залізничних вагонів і т. ін.);
- крадіжки грошових коштів із особистих рахунків громадян у державних і комерційних банках;
- крадіжки особистого майна громадян із службових кабінетів, гардеробів і роздягалень державних підприємств, організацій чи установ, з приватних офісів, приватизованих магазинів, кафе, кіосків, лотків;
- крадіжки із квартир (приватних будинків, дач, кімнат у гуртожитку чи готелі та прирівняних до них житлових приміщень) і нежилых споруд громадян (сараїв, погребів, індивідуальних гаражів та інших підсобних приміщень);
- крадіжки автотранспортних засобів, запасних частин, інструментів і речей власника автомобіля, що знаходяться в салоні чи багажнику;
- крадіжки ручної поклажі у пасажирів, зокрема з автоматичних камер схову багажу на об'єктах залізничного, водяного та повітряного транспорту;
- кишенькові крадіжки, у тому числі оббирання сп'янілих;
- крадіжки продуктів землеробства з присадибних і заміських земельних ділянок громадян;
- крадіжки цінностей із місць поховання мертвих (цвинтарів) і т. ін.

Обстановка (місце, час, умови) вчинення крадіжки.

Крадіжки належать до групи злочинів, місце вчинення яких локалізується просторово і здебільшого обмежене невеликою площею (ділянкою місцевості, приміщенням тощо). За характером зв'язку злочинних дій з особливостями місця їх вчинення можна виділити три різновиди крадіжок:

а) місце заздалегідь обирається злочинцем і є одним із чинників формування способу приготування і вчинення крадіжки. Так, квартирні крадіжки вчиняються здебільшого у містах, переважно у районах новобудов. При цьому використовуються зручні для злодія конструктивні особливості вхідних дверей

(наявність щілин, відкривання всередину житла, недосконалість засувних пристроїв тощо), відсутність охоронної сигналізації, «вразливість» перших і останніх поверхів багатоквартирних будинків, обмежена кількість квартир на сходових площадках тощо;

б) місце, що пов'язане з предметом крадіжки (склади, будівельні майданчики та ін.);

в) крадіжки, в яких вибір місця реалізації злочинних дій випадковий (кишенькові крадіжки).

Таємний характер крадіжок зумовлює вибір відповідного часу їх вчинення. Наприклад, дев'ять з десяти квартирних крадіжок вчиняються з 9-ї до 17-ї години у робочі дні тижня, більше половини — влітку; крадіжки з крамниць, комор — у вечірні та нічні часи, у святкові або вихідні дні; значна кількість кишенькових крадіжок вчиняються у вранішні та вечірні години, години «пік», коли виникає сприятлива для цього ситуація у міському транспорті, крамницях, на ринках та в інших багатолюдних місцях.

Предмет крадіжки

Під час квартирних крадіжок, як правило, викрадаються гроші (в тому числі іноземна валюта), коштовності, антикваріат, предмети релігійного культу, імпортна відео-, аудіо-, теле- і радіоапаратура, персональні комп'ютери, одяг, взуття та інші предмети господарсько-побутового призначення, у тому числі й продукти харчування. Предметом кишенькових крадіжок є гроші, а також коштовності, відеокамери, фотоапарати, портативні магнітофони, плеєри, що викрадають із сумок, портфелів тощо.

Предметом крадіжок можуть бути автомобілі, мотоцикли, мопеди як засіб пересування або як комплекти різних агрегатів і деталей, які можна розібрати (мотор, шасі, колеса, магнітофон та ін.).

У сфері комунального господарства предметами крадіжок є електролічильники, колективні телевізійні антени, агрегати ліфтів тощо. Щорічно збільшується кількість крадіжок вогнепальної зброї та вибухових речовин з військових частин, складів та інших сховищ.

Способи вчинення крадіжок

Від характеру дій злочинців для досягнення мети злочинного посягання всі способи крадіжок можна поділити на дві основні групи:

- а) способи, пов'язані з проникненням у приміщення;
- б) способи, не пов'язані з проникненням у приміщення.

Указані групи можна поділити на підгрупи. Так, перша група поділяється на три підгрупи:

- крадіжки, учинені шляхом таємного проникнення в приміщення, що супроводжуються зломом;
- крадіжки, учинені шляхом проникнення в приміщення без зламу;
- крадіжки, учинені шляхом відкритого проникнення в приміщення (на виду чи із згоди потерпілого шляхом обману дітей, літніх людей).

Способи крадіжки, що не пов'язані з проникненням у приміщення, можна класифікувати на три основні підгрупи:

- крадіжки з автомобілів;

- крадіжки транспортних засобів;
- крадіжки кишенькових злодіїв у місцях скупчення людей (громадський транспорт у містах, черги до кас магазинів, кінотеатрів тощо).

Типові сліди

Механізм утворення слідів під час учинення крадіжок зумовлюється характером взаємодії злочинця з оточуючою матеріальною обстановкою. На місці події сліди залишають: а) злочинець (сліди рук, ніг, зубів, губ, крові, слини, інших виділень, губної помади, мікрочастинок одягу і взуття, запахові сліди та ін.) та б) знаряддя злочину. Так, «безінструментальний» метод злому вхідних дверей характеризується значним пошкодженням поверхні дверей та дверної коробки, петель, замків, наявністю відбитків підшав взуття тощо. Характерними ознаками віджиму дверей і дверної коробки є наявність на чільній і засувній планці замка пошкоджень у вигляді вдавнених слідів від робочої частини знаряддя злому. Застосування злочинцями так званого методу «царської горілки» передбачає наявність слідів кислотної дії у вигляді плавлення і крапель металу (киплячої рідини) із замкової шпори і відповідних плям на підлозі під дверима. Сліди свідчать про певні навички, звички та інші якості особи злочинця. Крім того, на самому злочинцеві (на тілі, одязі, взутті) та на використовуваних ним знаряддях також можуть залишитися сліди з місця події і від злочинних дій (пошкодження, нашарування фарби, штукатурки, ґрунту, металевих ошурків чи дерев'яної тирси, волокон тканини тощо).

Особа злочинця

У криміналістичній характеристиці крадіжок особливе місце посідають відомості про особу злочинця. Злочинців, які вчиняють крадіжки, можна умовно поділити на дві групи:

1) професіональні злодії, для яких крадіжки є основним джерелом існування. Як правило, такі особи раніше були судимі за аналогічні злочини і в цьому сенсі злочинська діяльність — одна з найбільш сталих і «рецидивонебезпечних». Вони ж очолюють злочинні формування і мають певну спеціалізацію («карманники», «техніки» проникають у приміщення, використовуючи «відмички» або підбираючи ключі, «слюсарі» і «шніфери» — шляхом злому дверей і засувних пристроїв; «склярі» — виставляючи або видавлюючи віконні стекла);

2) особи, які вчинили крадіжку через якісь конкретні обставини, що склалися (залишені без догляду особисті речі громадян або без належної охорони матеріальні цінності, незамкнені двері квартири чи автомашини тощо). Ці особи викрадають предмети, що перебувають на виду (в основному невелику кількість), і намагаються швидко залишити місце крадіжки.

Спостерігається значне омолодження квартирних злодіїв, середній вік яких становить 25 років (лише п'ятий з числа засуджених за крадіжки був старший 29 років). Водночас серед засуджених за крадіжки державного і колективного майна вдвічі переважають особи середнього віку (30—49 років). Майже половина крадіжок вчиняється злочинськими групами з розподілом ролей між членами і відповідною «технологією» підготовки, вчинення і приховання даних

злочинів (наводка, збір інформації, відпрацювання плану, розподіл функцій виконання, збут краденого).

Особа потерпілого

У криміналістичній характеристиці крадіжок особистого майна громадян слід виділити такий елемент, як особа потерпілого. Взаємозв'язок «злочинець — потерпілий» часто посідає ключове місце у виявленні різноманітних обставин. У криміналістичній характеристиці крадіжок головним чином акумулюється інформація про потерпілого та його поведінку, що дозволяє дійти висновків про специфіку його взаємовідносин зі злочинцем, спосіб виникнення цього зв'язку. Так, важливого значення набувають відомості щодо потерпілого, якими міг скористатися злочинець під час підготовки і вчинення квартирної крадіжки (майнове становище, місця схову грошей чи коштовностей, тривала відсутність тощо). При цьому особливо виділяються дані про віктимну поведінку потерпілого (безтурботне ставлення до охорони свого житла від злочинних посягань, нерозбірливість і довірливість до незнайомих людей, демонстрування забезпеченого побуту, систематичне публікування об'яв про купівлю-продаж дорогих предметів чи коштовних речей, звичка мати при собі значні суми грошей).

69. Розслідування крадіжок

Початковий етап розслідування крадіжок зазвичай починається з аналізу й оцінювання вихідної інформації щодо події злочину та ухвалення рішення щодо конкретного напрямку розслідування, котрі обумовлюються типовими слідчими ситуаціями.

Ситуація 1. Підозрюваного затримано у момент вчинення крадіжки або відразу ж після її вчинення. У цій ситуації відразу ж після затримання підозрюваного основне завдання слідчого полягає в збиранні доказів його причетності до вчиненої крадіжки. Найбільш доцільною є наступна програма дій слідчого: затримання підозрюваного; його особистий обшук; за необхідності – освідування; огляд одягу та вилучених у підозрюваного викрадених ним речей; допити потерпілого і свідків-очевидців (як правило, тих, хто повідомив про крадіжку та брав безпосередню участь у затриманні злодія), свідчення яких мають невідкладний характер; допит підозрюваного; огляд місця події, в тому числі й безпосереднього місця затримання злодія, здійснюється перевірка підозрюваного за адресним бюро, обшук за місцем його проживання, пред'явлення потерпілому для впізнання викраденого майна, дактилоскопіювання підозрюваного та призначення криміналістичної експертизи тощо.

Ситуація 2. Крадіжка вчинена відомою особою, яку затримати не вдалося. У даній ситуації найбільш доцільною є така послідовність невідкладних слідчих дій. Одразу ж після прибуття на місце події і короткого опитування потерпілого та очевидців крадіжки щодо особи злодія, прикмет викраденого майна і напряму, в якому він утік, негайно здійснюється його переслідування за

гарячими слідами, котре передбачає комплекс пошукових дій процесуального і оперативного характеру, а саме: якщо відомі особа і місце проживання ймовірного злодія, то проводиться обшук (виїмка) в його житлі, затримання підозрюваного в крадіжці та інші слідчі дії (подібно до першої ситуації). Якщо ж є лише дані щодо прикмет зовнішності злодія, викраденого майна та напрямку, в якому він утік, то здійснюється застосування службово-розшукового собаки; прочісування ділянок місцевості у напрямку переслідування та опитування зустрічних громадян; інформування про це тих підрозділів міліції, які повинні негайно підключитися до розшуку (організації загороджувальних заходів на шляхах, якими злодії можуть залишити район учинення крадіжки; перекриття вірогідних каналів збуту краденого; здійснення перевірок за обліками раніше судимих за аналогічні злочини, за способом учинення крадіжки, за прикметами зовнішності злодіїв тощо).

Якщо ж проведені оперативно-розшукові заходи позитивних результатів не дали, слідчий повинен детально допитати виявлених свідків-очевидців крадіжки, потерпілого від злочину та оглянути місце крадіжки, результати яких всебічно оцінюються й використовуються для планування наступного розслідування.

Ситуація 3. Крадіжки, вчинена особою, інформація щодо якої є обмеженою. У такій ситуації перевагу необхідно віддати наступному порядку початкових слідчих дій: огляд місця події; допит потерпілого та свідків, провадження інших слідчих дій, невідкладність яких обумовлена результатами проведеного розслідування, в тому числі заходами оперативно-розшукового характеру, необхідність і важливість яких важко переоцінити з огляду на несприятливий характер даної ситуації. Зазвичай вони дозволяють значно збільшити обсяг необхідної інформації, забезпечити максимальний пошуковий ефект, який сприяє «виходу» на злодія та місцезнаходження викраденого майна.

Типовими загальними версіями у провадженнях про крадіжки з квартир є наступні: крадіжка дійсно мала місце за тих обставин, про які повідомив заявник; крадіжки не було, а заявник сумлінно помиляється; крадіжка навмисно інсценована.

Окремими версіями щодо особи злодія є такі: крадіжка вчинена особою з числа найближчого оточення потерпілого, яка була обізнана щодо характеру його майна; крадіжка вчинена стороннім за безпосереднім сприянням осіб із найближчого оточення потерпілого; крадіжка вчинена стороннім без сприяння осіб найближчого оточення потерпілого.

Наступному етапу розслідування також властиві певні **слідчі ситуації**:

- *підозрюваний повністю або частково визнає свою вину у вчиненні крадіжки.* В цьому випадку необхідно провести такі слідчі дії, як обшук (якщо він не проводився на початковому етапі розслідування), допити потерпілого та свідків, пред'явлення для впізнання, призначення експертиз, слідчі експерименти та ін.

- *підозрюваний заперечує звинувачення в інкримінованій крадіжці.* У даній ситуації діям слідчого притаманною має бути дослідницько-пошукова

спрямованість: розшук викраденого майна, виявлення і допит нових свідків, призначення експертиз, які не призначалися за гарячими слідами і сприяють детальному доказуванню таких обставин, як перебування підозрюваного на місці крадіжки: трасологічні (сліди рук, взуття, зубів, знарядь злому та ін.), матеріалів і речовин (мікрооб'єктів), ґрунтознавча та ін.

Огляд місця події під час розслідування крадіжок є однією з найбільш інформативних слідчих дій. До виїзду на місце події необхідно забезпечити його охорону з тим, щоб обстановка крадіжки залишилась недоторканою, потім визначити, хто повинен взяти участь в огляді (поняті, криміналіст, кінолог, оперуповноважений, службові й матеріально відповідальні особи, потерпілі, свідки-очевидці та ін.) Визначивши учасників огляду та його межі, здійснюють фотографування місця події. При детальному огляді першочергово обстежують місце проникнення злочинця до майна: двері, вікна, балкони, димоходи, дахи, стелі, підлоги, засувні пристрої, їх розміщення і стан. Сліди рук необхідно шукати, керуючись версією про дії злочинця: на засувних пристроях, вікнах, дверях, пакувальних матеріалах, пляшках, склі балконів, касових апаратах, сейфах, посуді та інших предметах. Сліди знарядь злому можуть залишитись на замках, петлях дверей, накладках та інших частинах вікон і дверей, а також навколо них. З метою виявлення слідів ніг і транспортних засобів оглядаються припустимі шляхи зникнення злочинців. Особливо уважно оглядаються предмети з явними слідами злочину (відкриті та пошкоджені шафи, ящики і кришки письмових столів, шкатулки, предмети пакування). Під час огляду встановлюється також наявність у потерпілого технічних паспортів, фабричних ярликів, етикеток, товарних чеків, пакувальних матеріалів від викрадених предметів, зразків тканини, з якої виготовлені викрадені носильні речі, оббиття салону або чохли сидінь викраденої автомашини тощо. Для організації розшуку і виявлення злочинця звертається увага на пошук і вилучення мікрослідів, залишених злодієм на місці події. Це можуть бути частинки бруду, фарби, пилу, крові, волокна рукавичок, одягу та ін. Хід і результати огляду місця крадіжки фіксуються в протоколі, до якого додаються виявлені сліди та інші речові докази, котрі вилучаються з місця події (наприклад, пакувальний матеріал від викрадених речей, технічні паспорти, етикетки, ярлики або зразки крадених цінностей і т. ін.).

Допит потерпілого має за мету отримання вичерпної інформації стосовно наступних фактів: коли була вчинена крадіжка чужого майна; ким і за яких обставин вона була виявлена; що саме викрадене (докладний опис викрадених цінностей, їх вартість і відмітні ознаки, наявність відповідних документів на викрадені речі); чи є застрахованим викрадене майно; де знаходилася кожна з викрадених речей і хто востаннє її в тому місці бачив; чи належить викрадене майно потерпілому, іншій особі або організації чи установі; яке матеріальне становище потерпілого та яким для нього є заподіяний крадієм матеріальний збиток (значним, великим чи особливо великим); чи зможе потерпілий впізнати викрадені речі в разі їх розшуку та за якими саме прикметами; який розпорядок дня мешканців квартири і коли в квартирі нікого не буває; чи у кожного члена сім'ї є свій ключ від дверей або вони користуються одним, де він ховається і

хто із сторонніх осіб знає про його місцезнаходження; хто з осіб найближчого оточення потерпілого або членів його сім'ї відвідував їх квартиру напередодні крадіжки або виявив інтерес до наявних цінностей; які та з ким потерпілий мав конфлікти і їх причини; чи не підозрює потерпілий когось у вчиненні крадіжки, якщо так, то кого саме і на чому заснована ця підозра та ін.

Допитом свідків - встановлюються дані про зовнішні прикмети підозрюваного, час і спосіб вчинення крадіжки, про сліди або предмети, які залишили злочинці на місці злочину, викрадені предмети та їхні індивідуальні особливості, про напрям, в якому зникли злочинці, транспортні засоби та ін.

Допит підозрюваного проводиться після затримання, обшуку особи і освідчування (у тих випадках, коли є підстави припустити, що злочинець, учиняючи крадіжку, міг отримати пошкодження на тілі), обшуку за місцем проживання. Слід запропонувати допитуваному розповісти про факт крадіжки, пояснити, коли, у зв'язку з чим виник намір учинити крадіжку, чи була здійснена підготовка до неї, хто сприяв крадіжці або знав про неї, як учинена крадіжка, чи використовувалися технічні засоби і які саме, що викрадено, де сховано крадене, а якщо продано, то через кого, де, на яку суму, чи витрачені ці гроші, чи були співники, хто саме, їх місцезнаходження.

Обшук за місцем проживання підозрюваного в крадіжці є ефективним методом перевірки його показань та отримання нових доказів. Основна мета обшуку полягає у виявленні та вилученні крадених речей, їх частин і предметів упаковки; використаного для вчинення крадіжки злодійського знаряддя, а також одягу і взуття, в які підозрюваний був одягнений у момент учинення крадіжки, що можливо, містять на собі сліди з місця злочину.

Судові експертизи що призначаються, можуть бути поділені на дві групи:

1) ті, що призначаються для ідентифікації злочинця, знарядь злочину, взуття, транспортних засобів (або їх частин), дослідження способу подолання перешкод, укриття сховищ;

2) ті, що призначаються для дослідження викраденого майна.

До першої групи належать, наприклад, дактилоскопічна, судово-медична, трасологічна експертизи (у тому числі встановлення цілого за частинами), експертиза слідів нашарування та ін.; до другої — товарознавча, хімічна і біологічна експертизи.

70.Криміналістична характеристика шахрайства у відношенні до державного або колективного майна

Місце, обстановка і час вчинення злочину. Це шахрайство складається з низки дій, які вчиняються в різних місцях. Так, місцями вчинення шахрайства будуть приміщення, де злочинець вдається до підробки документів, місця, де він вступає в змову з посадовими особами, які внаслідок своїх повноважень можуть сприяти досягненню злочинного результату, а також установи, де шахрай на підставі підроблених документів отримує грошові кошти чи інше майно.

Час вчинення шахрайства даного різновиду обумовлений режимом роботи відповідного державного закладу.

Особливості предмета посягання. Предметом шахрайства даного виду можуть виступати грошові кошти, а також ліки, продукти харчування, санаторні путівки, які отримуються на пільгових умовах.

Способи вчинення шахрайств: отримання пенсій, інших виплат з органів соціального забезпечення шляхом надання підроблених документів про трудовий стаж, розмір заробітку, інвалідність тощо; незаконне отримання пільг матеріального характеру; незаконне отримання житла або права на нього з муніципального житлового фонду шляхом використання підроблених документів.

Сліди шахрайства. При вчиненні шахрайств даної класифікаційної групи залишаються сліди у вигляді підроблених документів. Для досягнення злочинної мети шахраї можуть підроблювати трудові книжки; довідки про розмір заробітної платні з останнього місця роботи; довідки про інвалідність, наявність хвороби, яка отримана внаслідок роботи на відповідному виробництві тощо.

Особа шахрая. У більшості випадків, шахраї, які намагаються отримати майно з державних чи громадських фондів вказаними способами, є представниками малозабезпеченого шару суспільства. Це, як правило, літні люди, пенсіонери, безробітні, малозабезпечені громадяни, які йдуть на вчинення злочину заради отримання засобів для існування. Шахраї часто діють у співучасті зі працівниками соціального забезпечення або з співробітниками бухгалтерії, відділу кадрів, керівництвом за останнім місцем роботи, лікарями ЛТЕК.

71.Криміналістична характеристика шахрайського заволодіння особистим майном громадян

Місце, обстановка і час вчинення злочину. Місцем вчинення шахрайства даної групи є місця, де люди спільно мешкають, працюють чи відпочивають вулиці, магазини, ринки, вокзали, громадський транспорт, підземні переходи, метро, міста відпочинку.

Особливості предмета посягання. Предметом шахрайств даної групи переважно виступають гроші. Але майном, що викрадається у такий спосіб, може бути й побутова техніка, велосипеди, худоба, продукти харчування, коштовна відео-, радіо-, побутова апаратура (переносна), комп'ютерна техніка, мобільні телефони, ювелірні вироби і навіть автомобілі та нерухомість.

Способи вчинення шахрайств: позичання грошей без наміру повернути борг; вступ у фіктивні шлюбні відносини («шлюбна афера») з метою отримання права володіти і користуватися майном дружини (чоловіка) з наступним заволодінням цим майном; привласнення грошей або цінностей особою, якій вони вручаються для передачі як хабара; привласнення побутової техніки громадян, що була передана для тимчасового користування обманне

заволодіння грошима громадян шляхом їх обігравання в азартні ігри (карти, «наперстки», «лототрони»); обманне заволодіння грошима громадян при обміні валюти «за більш високим курсом»; обманне заволодіння грошима громадян під виглядом ворожіння чи знахарства; обманне заволодіння грошовими коштами громадян у вигляді передоплати за фотографування їх на вулиці з умовою надіслання фотокарток на домашню адресу; обманне заволодіння коштовними речами шляхом підкидання гаманця перехожому з організацією його участі у розділенні «знахідки».

Сліди шахрайства. Основою вчинення шахрайств у побутовій сфері є вміння злочинця апелювати до почуттів близьких людей і використовувати їх у своїх корисливих інтересах. Тому сліди такі злочини залишають, перш за все, у пам'яті потерпілого та його оточення. Матеріальними слідами такого шахрайства виступають предмети, використані шахраєм для введення потерпілого в оману. Такими можуть бути мічені карти, грошова «лялька», продане потерпілому зілля, предмети біжутерії, «продані» шахраєм як вироби з дорогоцінних металів, підроблені грошові купюри, антураж при проведенні лотереї, до якого належать столи, ігровий барабан, білети, коробки від вдаваних призів тощо. Слідами-джерелами доказів можуть бути засоби, за допомогою яких жебрак створював уяву про свої фізичні вади, інвалідність (спеціально пристосовані протези, інвалідні візки, накладні муляжі ран тощо), спеціальний одяг та інші предмети.

Більшість **злочинців, що вчиняють шахрайства у побутовій сфері**, мають постійне місце роботи, знайомства з впливовими людьми, респектабельний зовнішній вигляд, відповідні обраному амплуа знання та обізнаність у пристойних манерах поведінки. Заняття побутовим шахрайством суттєво впливає і трансформує психіку людини, перетворює її на розважливого егоїста, хитрість якого, черствість та злопам'ятність переважає над сумлінням.

Особи що вчиняють шахрайство у сфері задоволення повсякденних потреб людини вже перебували в місцях позбавлення волі, де й набули або вдосконалили навички «шулера», «катали» або «крутячого». Як правило, вони є безробітними, не мають системної освіти, хоча іноді проявляють ерудицію в деяких галузях знань, мають широкий кругозір, начитані, позбавлені комплексів, у розмові можуть підтримувати будь-яку тему. Вони мають уявлення про закони як набір технічних правил, що позбавлені для них морального значення. Обманюючи людей, шахраї дотримуються особистої установки «про необхідність ділитися заробленим» і мають своє уявлення про справедливість. Такі шахраї добрі психологи, легко вступають у контакт, можуть з натовпу вибирати людей, схильних до отримання легкої наживи.

Потенційними жертвами шахрайства у побутовій сфері є люди з їх оточення, що мають завищене почуття дружньої шани, обов'язку взаємодопомоги, безмежної довіри близьким та керуються в своєму житті альтруїстичними переконаннями.

Потерпілими від «вуличних» шахрайств найчастіше стають довірливі люди або такі, що схильні до азартних ігор. Від обману жодна людина не застрахована, адже все залежить від її фізичного, емоційного, психічного стану,

від конкретної ситуації та «професіоналізму» шахрая, що з'являється на її шляху. Шахраї використовують у схемах обману такі риси своїх жертв, як віра у забобони, наївність, жадібність, схильність до авантюризму.

72. Розслідування шахрайства

Найбільш загальні типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування шахрайства такі: 1) є дані про подію злочину і особу злочинця; 2) злочинець затриманий відразу після вчинення злочину; 3) є дані про подію злочину, спосіб його вчинення, особа злочинця невідома; 4) є дані про подію злочину, але механізм вчинення шахрайства і особа злочинця невідомі.

На початковому етапі розслідування шахрайства дії слідчого визначаються залежно від характеру даних, які в нього є. У процесі розслідування мають бути доведені такі обставини: подія шахрайства (час, місце, спосіб вчинення злочину та ін.); винність конкретної особи у шахрайстві і мотиви вчинення злочину; обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності підозрюваного; характер і розміри шкоди, заподіяної шахрайством; обставини, що сприяли вчиненню шахрайства.

При **допиті свідків** необхідно з'ясувати обставини передачі майна, ознаки зовнішності злочинців, їх одяг, прикмети. Слід визначити, коли їх бачили, про що розмовляли; які дії вказували на те, що злочинці переслідували шахрайські цілі та ін.

При **допиті потерпілого** необхідно з'ясувати: коли і за яких умов шахрай вчинив обман чи зловживання довір'ям і заволодів майном; чому потерпілий опинився в цьому місці; чи був він один або з ким-небудь з числа своїх знайомих; чи були будь-які особи разом з шахраєм; як вони поводитися; який спосіб шахрайства був застосований злочинцем; які предмети чи документи передано шахраю; хто мав відомості про наявність у потерпілого майна; коли і на підставі чого він запідозрив, що став жертвою злочину; які індивідуальні особливості майна, переданого злочинцем; в якому напрямі і за яких обставин злочинці втекли та ін. Цей перелік є приблизним і не охоплює усіх питань, що з'ясовуються при допиті потерпілого під час розслідування різних форм і видів шахрайства.

Огляд місця події проводиться у тих випадках, коли передбачається можливість виявлення слідів злочину, відоме місце, де було вчинене шахрайство.

Огляд предметів і документів (записок, візиток, грошових чи речових «ляльок», доручень, договорів та ін.), отриманих потерпілим від шахраїв, проводиться негайно при їх виявленні. Під час такого огляду здійснюється індивідуалізація виявлених предметів, встановлення ознак підроблення документів, визначаються дані, що можуть бути використані для розшуку шахрая. У разі необхідності проводиться виїмка документів чи предметів.

Затримання підозрюваного має бути старанно підготовленим і несподіваним. Його необхідно проводити таким чином, щоб шахрай не зміг

непомітно викинути чи знищити ті чи інші предмети, речі, документи. Після затримання шахрая проводиться особистий обшук затриманого, а потім обшуки за місцем його проживання та місцем роботи. У процесі обшуку здійснюються пошуки майна, отриманого шляхом обману, різного роду документів (у тому числі підроблених), інших предметів.

Допит підозрюваного повинен проводитись без зволікань. При цьому доцільно використовувати ефект раптовості. Перший допит підозрюваного має певною мірою розвідувальний характер, спрямований на з'ясування позиції допитуваного, його аргументів, отримання інформації про подію, що відбулася.

73.Криміналістична характеристика грабежів і розбоїв

Грабіж - відкрите викрадення чужого майна, учинене без застосування насильства чи з поєднанням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого. *Розбій* - напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.

Обстановка (місце, час, умови) вчинення.

Типовими місцями грабежів, розбоїв, які можуть здійснюватись як у приміщеннях, так і на відкритій місцевості, слугують квартири, домоволодіння, магазини, банки, різні підприємства й установи, вокзали, під'їзди й двори будинків, вулиці, сквери, лісопаркові зони, зупинки транспорту, залізничні потяги, автомобілі та ін. Вибір місця залежить від предмета, способу посягання, часу доби, можливості швидко зникнути тощо.

Час і місце вчинення злочину тісно пов'язані між собою. На вулиці грабежі, розбої, вимагання переважно відбуваються в темний час доби, коли малолюдно, обмежені освітлення та видимість. Додатково злочинець може враховувати вплив кліматичних факторів (снігопаду, дощу, туману).

Щодо **предмета злочинного посягання**, то більшість грабежів і розбійних нападів скоюють з метою заволодіння чужим майном (предметами одягу - шарфи, шапки тощо, продуктами харчування, невеликими сумами грошей). Однак в окремих випадках згадані злочинні діяння можуть учинятися з метою заволодіння чужим майном у великих чи особливо великих розмірах. Предметом злочинного посягання може бути також майно комерційних, державних організацій - пункти обміну валюти, місця торгівлі, аптеки тощо.

Способи вчинення грабежів та розбоїв:

- напад на осіб з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, із застосуванням насильства чи з використанням обману;
- напад на відкритій місцевості, у під'їздах будинків, дворах із застосуванням чи погрозою застосування насильства;
- напад на відкритій місцевості або в приміщеннях без застосування насильства - несподіване вибивання з рук потерпілого його майна;
- напад на осіб у вагонах поїздів, на водному та іншому транспорті;

- напад на продавців, касирів, працівників банків, фінансових та інших установ у відповідних приміщеннях;
- напад на осіб - водіїв таксі.

При вчиненні грабежів і розбоїв на місцях події зазвичай залишається мало слідів злочину та інших речових доказів. Очевидці, як правило, не можуть спостерігати всю картину грабежу чи розбійного нападу; у своїх свідченнях вони розповідають лише про окремих елементах події. Нерідко свідків-очевидців у такого роду провадженнях взагалі не буває. Що ж стосується потерпілих, то деякі з них в силу нервового потрясіння, викликаного злочином, сприймають картину події у спотвореному вигляді.

Особа потерпілого. Жертвою грабежу, розбою і вимагання може стати будь-яка особа, яка опинилася у певному місці. Але можна виділити наступні групи ризику: 1) особи в стані сп'яніння; 2) жінки в дорогому одязі й прикрасах; 3) водії-таксисти або «далекобійники»; 4) повії та їх клієнти; 5) літні, хворі люди; 6) підлітки; 7) особи, що переганяють автотранспорт; 8) обслуговуючий персонал нічних магазинів, кіосків, автозаправних станцій; 9) підприємці; 10) представники заможних шарів суспільства.

Особи, які вчиняють грабежі й розбійні напади, в більшості - ніде не працюють, зловживають спиртними напоями, уживають наркотичні засоби і мають вік від 17 до 40 років. Серед указаних осіб значний відсоток становлять раніше судимі, зокрема за інші злочини. Вони характеризуються низьким рівнем у виробничому суспільному, духовному житті та мають низький освітній рівень. Найчастіше ці злочини вчиняються групами осіб. До складу організованих груп, котрі займаються грабежами, розбоями, вимаганнями, нерідко входять колишні спортсмени, військовослужбовці, співробітники правоохоронних органів і спеціальних служб; їх часто очолюють раніше засуджені особи, рецидивісти.

74. Розслідування грабежів і розбоїв

Приводами для початку кримінального провадження є: заяви потерпілих, повідомлення співробітників або службових осіб організацій про факти відкритого заволодіння майном, що належить організаціям, або про напади на їх працівників з метою заволодіння майном; повідомлення медичних установ про надання допомоги особам, які постраждали в результаті нападів на них.

Типовими версіями є: а) злочин мав місце і скоєно за обставин, описаних потерпілим; б) злочин скоєно за інших обставин (потерпілий у зв'язку з перенесеним потрясінням сумнівно помиляється або навмисно приховує свою негативну поведінку); в) інсценування злочину.

Виділяють наступні **слідчі ситуації**:

Ситуація 1. Підозрюваного затримано у момент вчинення злочину або відразу ж після його вчинення. Доцільна наступна програма дій: огляд місця події (якщо він не проводився); допит потерпілого; огляд його одягу (для виявлення ушкоджень та/або мікрооб'єктів); освідчування потерпілого (якщо

мало місце фізичне насильство); особистий обшук; освідування підозрюваного (якщо мав місце активний опір з боку потерпілого); допити свідків-очевидців; впізнання підозрюваного; огляд предметів злочинного посягання та знарядь для його вчинення; їх впізнання потерпілим (свідками); обшук за місцем проживання (роботи) підозрюваного; виїмка й огляд його одягу; допит підозрюваного; вилучення необхідних зразків для порівняльного дослідження; призначення судово-медичної та інших видів експертиз; проведення інших дій залежно від отриманих результатів. Крім того, організується збір відомостей, що характеризують особистість підозрюваної особи (осіб); з метою правильної кримінально-правової кваліфікації її дій проводиться перевірка її причетності до скоєння аналогічних або інших видів злочинів, з'ясовується наявність попередніх судимостей, для чого використовуються криміналістичні обліки.

Ситуація 2. Грабіж або розбій вчинений відомою особою, яку затримати не вдалося. Доцільна наступна програма дій: огляд місця події; допити потерпілого й свідків; очні ставки між ними (за необхідності усунення суперечностей у показаннях); освідування потерпілого; вилучення зразків і призначення необхідних експертиз (у тому числі для одержання інформації щодо злочинця). Проведення інших слідчих (розшукових) дій котрі орієнтовані на встановлення осіб з числа оточення злочинця, місць його можливої появи й укриття. Крім того, проводиться розшук викраденого майна, його огляд і впізнання у випадку виявлення. Після затримання підозрюваного з його участю виконуються всі дії із числа зазначених вище, що пропонується використовувати для вирішення першої ситуації.

Ситуація 3. Грабіж або розбій вчинений особою, інформація щодо якої є обмеженою у даній ситуації оперативно-розшукові заходи й слідчі (розшукові) дії направлені на збирання будь-якої криміналістично значущої інформації для висунення версій щодо особи злочинця, а також на пошук викраденого майна. З цією метою вивчаються як архівні, так і матеріалів що перебувають у провадженні, за фактами злочинів, учинених аналогічним способом. За допомогою потерпілого й очевидців складаються композиційні портрети злочинців, їм пред'являють фото-, відеозображення осіб, що раніше вчиняли корисливо-насильницькі злочини. Якщо при нападі на неї жертва активно захищалася й заподіяла тілесні ушкодження злочинцю, проводиться перевірка травмопунктів, інших медичних установ, куди той міг звертатися по допомогу. Ведеться пошук можливих очевидців події із числа осіб, що живуть (працюють) неподалік від місця події або періодично бувають там (гуляють, йдуть на роботу). З цією ж метою залучають засоби масової інформації. Перевіряються місця можливого збуту викраденого майна.

На наступному етапі розслідування грабежів, розбоїв складаються такі типові слідчі ситуації:

Підозрюваний визнає вину і пояснює обставини вчинення злочину. Така ситуація є найбільш сприятливою для наступного розслідування, оскільки мається на увазі, що було повідомлено про підозру на підставі комплексу доказів, достатніх для прийняття такого процесуального рішення; встановлено

свідків злочину; у показаннях підозрюваних, потерпілого, свідків відсутні істотні суперечності або вони усунуті в ході проведеного розслідування.

Підозрюваний визнає вину в певній частині, але заперечує окремі обставини, зокрема наявність співучасників.. Наявні в матеріалах кримінального провадження окремі дані про передбачувану співучасть інших осіб вимагають ретельної перевірки з метою їх підтвердження або спростування. Залежно від джерел таких даних можливе проведення слідчих експериментів з підозрюваними, потерпілим, свідками; одночасного допиту між різними учасниками розслідування для усунення істотних суперечностей у їх показаннях; призначення додаткових експертиз. Необхідно доручити оперативним співробітникам перевірити коло знайомих підозрюваного на причетність до злочину, провести роботу з встановлення свідків, яким відомо про розслідувану подію.

Підозрюваний не визнає вину, зокрема епізоди злочинної діяльності та наявність співучасників. Дана ситуація є найбільш складною, оскільки вимагає здійснення значного обсягу роботи, спрямованої на встановлення співучасників злочину, обставин вчинення епізодів злочинної діяльності. Це зумовлює необхідність пошуку криміналістично значущої інформації щодо кожного з епізодів, проведення (для встановлення обставин їх скоєння) усього комплексу слідчих(розшукових) дій і оперативних заходів, характерних для початкового етапу розслідування.

При **огляді місця події** можна виявити місця, з яких злочинці спостерігали за потерпілим, або відслідковували шлях його пересування. При цьому необхідно приділити особливу увагу пошуку й належному оформленню та фіксації слідів ніг, недопалків, сірників, пачок від цигарок, слідів транспортних засобів, мікрочастинок та ін. Причому за допомогою слідів ніг, транспортних засобів тощо можна встановити шляхи пересування злочинців до місця злочину, їх кількість, а також шляхи пересування за потерпілим. Тим самим можна у певній частині підтвердити факти, викладені в заяві потерпілого. Якщо злочин вчинено у приміщенні, слідчий має використати під час огляду технічні засоби, що є в слідчій валізі, освітлювальні прилади, доклавши максимум зусиль, щоб відшукати сліди рук, ніг, мікрочастинок, слідів знарядь злому замків, слідів крові, куль, гільз тощо. Під час огляду, оцінивши наявну інформацію з показань потерпілих і свідків, слідчий може змодельовати подію, що сталася, і тим самим визначити завдання оперативним працівникам щодо розшуку і затримання злочинців по «гарячих слідах». Слід звернути особливу увагу на ті місця, де могли б перебувати сторонні особи — очевидці злочину (житлові приміщення, будівельні майданчики та ін.). Якщо злочинці використали автомашини або інші технічні засоби, то під час огляду треба встановити місця їх стоянки, виявити і зафіксувати сліди (протектора, інструментів, супутні сліди — мастила, пального тощо).

При **допиті потерпілого** треба враховувати, що особа може спотворити інформацію про подію злочину внаслідок об'єктивних (сильне душевне хвилювання, психічна травма) або суб'єктивних (страх помсти, бажання перебільшити заподіяний збиток і т.п.) причин. У ході допиту необхідно

з'ясувати всі обставини злочину, деталі застосування погроз або вчинення насильницьких дій, кількість і прикмети злочинців, імена та прізвиська, що пролунали, наявність і вид зброї, характер, кількість і ознаки предметів посягання, можливість їх впізнання потерпілим.

Допит свідків-очевидців дозволяє встановити, чи знайомий свідок з потерпілим, підозрюваним і в яких стосунках з ними перебуває; як опинився на місці злочину, що й кого спостерігав і чи зможе впізнати; деталізувати дії потерпілого, злочинця й самого допитуваного.

Обшук за місцем проживання (рідше роботи) може проводитись не лише у підозрюваного, а й у його родичів, знайомих за наявності відповідних підстав. Метою зазначеної слідчої дії є виявлення та вилучення викраденого (предметів злочинного посягання); знарядь вчинення злочину; матеріалів та інструментів, використаних для їх виготовлення; засобів маскування; одягу та взуття, що були на злочинці під час вчинення діяння; записних книжок, листів, фотокарток та інших документів, за допомогою яких можливо встановити зв'язки підозрюваного; грошей та цінностей, отриманих злочинним шляхом; квитанцій (з камер схову вокзалів, ломбардів); предметів, вилучених з обігу, тощо.

Освідування проводиться при необхідності виявлення на тілі особи (підозрюваного, потерпілого) прикмет, слідів, що мають відношення до злочину. Метою цієї слідчої дії може бути необхідність виявлення на тілі особи особливих прикмет (татувань, родинних плям, шрамів тощо), тілесних ушкоджень як результатів боротьби між жертвою та нападником, на наявність яких вказує інша допитана особа. Крім того, на тілі освідуваного можуть бути виявлені сліди, утворені внаслідок його контакту з предметами обстановки на місці вчинення злочину (синці, подряпини, нашарування фарби, крові, мастила тощо).

75.Криміналістична характеристика вимагання

Вимагання передбачає вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав або законних інтересів усіх осіб, пошкодження або знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому відомі чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберігати у таємниці.

У криміналістичній характеристиці вимагань **місцем** учинення злочинного діяння виступають: місце, де висловлювалися та здійснювалися погрози (для організованих злочинних груп характерний вивіз потерпілих у спеціально підготовлені для цього місця — за місто, у підвали окремо розташованих будинків тощо); місце, де відбулося викрадення потерпілих (якщо таке мало місце) і де вони утримувалися; місце передачі грошей (найчастіше воно збігається з місцем роботи потерпілого — ринки, магазини, різноманітні торговельні майданчики, офіси приватних фірм, у таксистів і осіб, які займаються перевезенням вантажів, гроші вимагали в автомашині); місце

повернення викрадених людей; місце знищення майна потерпілих; місце затримання вимагачів.

Безпосереднім **предметом** вимагання в більшості випадків є:

а) кошти, дорогоцінності, інші цінні предмети;
б) право на майно, що закріплене у відповідних документах (видача генерального доручення на право керування автомашиною потерпілого; передача цінних паперів — векселів, сертифікатів, акцій, депозитних рахунків тощо — із передатним записом на користь вимагачів; видача розписки про відмову від права на майно; передача вимагачам права на орендоване потерпілим приміщення);

в) різноманітні документи — ліцензії на здійснення експортно-імпортних операцій, акти щодо відведення земель та оцінки вартості приватизованих об'єктів тощо.

Вимагачів можна поділити на дві групи:

1) явно кримінальні елементи — особи, які вчиняють вимагання у вигляді промислу і розглядають даний вид злочинної діяльності як засіб існування (насамперед, це члени організованих злочинних угруповань);

2) зовнішньо законослухняні громадяни — працівники комерційних та охоронних структур, банків, акціонерних товариств (вартові, експедитори, а інколи й керівники вказаних структур); студенти вищих навчальних закладів, учні технікумів, коледжів та училищ; робітники підприємств; представники спортивних товариств (тренери, інструктори); працівники правоохоронних органів.

Здебільшого вимагачами є представники чоловічої статі (99 %) віком: до 18 років — 10 %; 18—25 років — 28 %; 26—30 років — 25 %; 31—35 років — 32 %; 41—50 років — 5 %. Серед них 75 % раніше засуджених в основному за корисливо-насильницькі злочини.

Жертви вимагання також можуть бути поділені на дві групи. До першої групи належать законослухняні громадяни — це, як правило, особи, які займаються підприємницькою діяльністю (керівники комерційних структур, приватні підприємці, а також особи, які займаються вирощуванням на продаж собак дорогих порід, будівельники елітного житла та ін.) або державні службовці, функціональні обов'язки яких стосуються розподілу квот і видачі ліцензій на здійснення певних видів підприємницької діяльності або експортно-імпортних операцій, виділення земельних ділянок, надання приміщень в оренду, організації приватизаційних аукціонів тощо. До другої групи належать особи, діяльність яких має протиправний характер: організатори фінансових «пірамід», посередники з «відмивання» коштів, хабарники, учасники незаконних і сумнівних угод та ін. Нерідко вимагання стає засобом вирішення конфліктів між злочинними угрупованнями щодо поділу сфер впливу.

Серед потерпілих за віковим складом найбільший відсоток становлять особи зрілого віку (30—45 років — 64%), понад 45 % жертви були знайомі із вимагачами, раніше мали з ними спільний бізнес.

Найбільш поширеними **способами** вимагання є:

- 1) пряма передача коштів, цінних паперів на пред'явника або майна потерпілого;
- 2) переведення коштів на визначений вимагачами рахунок у банку;
- 3) переоформлення на ім'я зазначених вимагачами осіб і передача їм документів, що дають право на майно: доручень на керування автомобілем із правом його продажу, заповітів, дарчих, договорів купівлі-продажу, генеральних доручень на право вчинення угод із нерухомістю тощо;
- 4) оформлення на користь вимагачів строкових розписок або анулювання боргових розписок, отриманих потерпілим від третіх осіб;
- 5) переадресування на ім'я зазначених вимагачами осіб цінних паперів, наприклад векселів (індосамент);
- 6) оплата нав'язаних послуг, виконуваних організаціями, контрольованими вимагачами, у сумі, що явно перевищує обсяг виконаних робіт;
- 7) вимога на постачання сировини, матеріалів або встановлення каналів збуту готової продукції, виробленої потерпілими, на умовах вимагачів;
- 8) прийняття на роботу зазначених вимагачами осіб за умови одержання ними заробітної платні без виконання роботи;
- 9) здача в оренду приміщення за невисоку плату;
- 10) залучення жертви до азартної гри; згода на фінансування її ризикованої угоди з наступними, явно нездійсненими для боржника умовами повернення боргу.

76.Розслідування вимагання

На початковому етапі розслідування вимагання можуть складатися такі типові слідчі ситуації:

1) до правоохоронних органів надійшла інформація про те, що вимагачами сформульовані певні вимоги до потерпілого, висловлені на його адресу погрози або вже початі дії насильницького характеру чи потерпілим дана згода на передачу предмета вимагання, обговорені час і місце передачі;

У цій ситуації припускає вжиття перевірочних заходів, спрямованих на підтвердження факту вимагання і детальну підготовку до затримання вимагачів «на гарячому». План таких дій передбачає вивчення особи потерпілого і характеру його діяльності (якщо вимагачі відомі, то також вивчення їхніх осіб і зв'язків), з'ясування можливих засобів для фіксації злочинних дій вимагачів (відео- і фотозйомка, звукозапис, прослуховування телефонних розмов потерпілого із вимагачами, використання хімічних маркерів та ін.), документування цих дій.

2) потерпілий погоджується на вимоги вимагачів і передає їм предмет вимагання, після чого звертається із заявою до правоохоронних органів;

У другій слідчій ситуації доцільно: детально опитати потерпілого, а також свідків-очевидців, якщо вони є, про прикмети зовнішності вимагачів, сутність їхніх вимог, висловлених погроз; скласти фотороботи гаданих злочинців або здійснити їхнє впізнання за фотознімками; організувати збір даних про

підозрюваних (оперативні розробки, дані про судимість, копії вироків, повідомлення з психоневрологічних диспансерів тощо); організувати патрулювання з потерпілим або свідками-очевидцями у тих місцях, де вірогідніше перебувають вимагачі.

У разі виявлення вимагачів проводиться їхнє затримання та особистий обшук. При цьому особлива увага приділяється пошуку у злочинців речей, що належать потерпілому, документів, записних книжок, а також наркотиків, зброї тощо.

3) вимагання має довготерміновий характер, здійснюється організованими злочинними групами, проте жертва не звертається до правоохоронних органів, а про факт вимагання стає відомо з інших, у тому числі оперативних, джерел;

Третя слідча ситуація вважається найскладнішою як в інформаційному, так і в організаційному плані, оскільки йдеться про дії організованої групи вимагачів, відсутність заяв потерпілих або відмову останніх підтвердити факт вимагання через страх перед злочинцями або небажання розголошення власних протиправних або аморальних вчинків. У даній слідчій ситуації необхідно передбачити такі дії та оперативно-розшукові заходи, які б стимулювали потерпілого до офіційного повідомлення про факт вимагання та дії, що спрямовані на виявлення предмета вимагання, знарядь і засобів злочину.

4) отримана інформація свідчить про утримання вимагачами заручників або викрадення ними людей.

У четвертій слідчій ситуації основна увага слідчих органів має бути спрямована на визначення місця перебування заручників і планування операції щодо їхнього звільнення.

Огляд місця події. При розслідуванні фактів вимагання місцем події може бути: місце пред'явлення вимагачами своїх вимог потерпілому (завданням огляду є виявлення та вилучення залишених злочинцями слідів, аби одержати доказову інформацію, якою підтверджується факт знаходження вимагачів у цьому приміщенні; підтвердження показань підозрюваних); місце затримання вимагачів «на гарячому» (завданням огляду є виявлення викинутих або загублених вимагачами предметів, аби надалі довести факт їхньої приналежності злочинцям або тимчасового перебування злочинців у цьому приміщенні); місце утримання заручників або викраденої особи (виявити сліди перебування інших злочинців, крім осіб, затриманих при звільненні потерпілих, предмети, що використовувалися для захоплення, утримання і катування потерпілих, зброю, наркотики, вибухові пристрої, відео- або аудіоапаратуру із записом звернення до родичів заручника про надання викупу); місце перебування спільників вимагачів, які здійснювали спостереження за передачею предмета вимагання.

Під час здійснення **обшуку** слід шукати: отримані від потерпілого дорогоцінності, аудіо- і відеоапаратуру, антикварні речі, ікони, картини, цінні папери на пред'явника; документи, що надають вимагачам будь-які блага і складені потерпілим під погрозою (доручення, акти дарування, боргові розписки, письмові відмови потерпілого від одержання боргу, договори про право на оренду, постачання товарів тощо); документи, що підтверджують

одержання від потерпілого об'єкта вимагання; цінні папери, приватизаційні посвідчення на нерухомість; зброю, боєприпаси, вибухові пристрої, електрошокову апаратуру, наручники; засоби маскування зовнішності; фальшиві документи, що дають право на здійснення владних повноважень; чисті бланки документів суворої звітності, печатки, штампи, бланки сторонніх організацій; записні й телефонні книжки, блокноти, перекидні календарі, листи та інші джерела, що можуть бути доказами щодо стосунків між вимагачами та потерпілим; звуко- і відеозаписуючу апаратуру.

При **допиті вимагачів** слід з'ясувати: коли виник намір учинити вимагання і хто був його ініціатором, чим керувалися у виборі жертви, в яких відносинах були з нею; якою інформацією керувалися злочинці, замишляючи вимагання, від кого була отримана ця інформація; хто, де, коли та які вимоги висував, яка сума вимагалася; якщо предметом вимагання було право на майно, то кому конкретно воно мало бути передане, яким чином; якщо предметом вимагання було вчинення жертвою певних дій, то у чому вони полягали; яким чином планувалось здійснити вимагання — одноразово або тривало; чи передбачалося в останньому випадку систематично підвищувати свої вимоги, посилювати примусові заходи; у чому полягали погрози вимагачів, ким, коли та за яких умов були викладені; чи застосовувалася зброя і яка саме, у кого була придбана, коли; чи було відомо іншим членам групи про наявність зброї в окремих її членів, які були наслідки її використання; яким чином погрози доводилися до відома жертви; чи одержували раніше вимагачі від потерпілого яке-небудь майно, гроші, документи, де вони знаходяться у даний час, скільки фактів вимагання в минулому мало місце; якщо планувалось захоплення жертви або інших заручників, то чи було воно здійснене; хто був захоплений; коли і звідки де знаходиться місце утримання заручників або викрадених людей; в яких умовах вони утримувалися, хто їх охороняв; чи застосовувалися катування до захоплених осіб, які саме, хто їх виконував; чи провадився аудіо- чи відеозапис вимог про викуп заручників або викрадених, де, коли і на якій апаратурі, хто саме наговорював текст, де зараз знаходиться використана техніка та інш.

При розслідуванні вимагання можуть **призначатися такі судові експертизи**: судово-медична — в основному для визначення наявності, ступеня тяжкості, а також давнини і механізму утворення тілесних ушкоджень у потерпілих; судово-товарознавча — для оцінки реальної вартості викраденого або знищеного майна потерпілих, а також для встановлення приналежності речі до однієї партії, сорту, виготовлення її певним підприємством; судово-почеркознавча — для ідентифікації виконавця рукопису тексту, отриманого потерпілими або їхніми родичами у процесі реалізації вимагання; криміналістична мікрооб'єктів, виявлених на одязі потерпілого і вимагачів для встановлення факту контактної взаємодії одягу заручника або викраденого з одягом злочинця; судово-технічна документів — для встановлення тотожності матеріалів і технічних засобів, використаних вимагачами для виготовлення рукописних текстів, направлених потерпілому, а також для ідентифікації виконавця машинописного тексту, виготовленого з тією самою метою; судово-балістична і криміналістична холодної зброї; вибухотехнічна. Характерними

для розслідування даної категорії злочинів є фоноскопична – для ідентифікації особи, усне мовлення якої записане на фонограмі; ідентифікації вилученої у вимагачів звукозаписної апаратури; і відеофоноскопична експертизи.

77.Криміналістична характеристика хуліганства

Хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом та може бути пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії та може бути вчинено із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень.

Можна виділити кілька основних **способів**: нецензурна лайка; написання нецензурних, непристойних слів і виразів; фізичне насильство або погроза насильством; знищення або пошкодження майна; інші дії, що являють собою порушення громадського порядку і виражали явну неповагу до суспільства.

Хуліганство вчиняється в різних **місцях**: у парках, ресторанах, магазинах, квартирах, на вулицях, стадіонах. Хуліганські дії можуть вчинятися в будь-який **час** доби, проте найчастіше у період дозвілля (з 18 до 24 годин).

При вчиненні хуліганства нерідко залишаються матеріальні **сліди** злочину. Крім того, велике значення для розслідування мають ідеальні сліди, що залишаються у свідомості людей. Матеріальні сліди в основному вдається виявити в ході огляду місця події. Найбільш типовими з них є сліди ніг, рук, вм'ятини, вибоїни і порізи від дії холодної зброї або замінюють його предметів, ушкоджене або знищене майно, плями крові, а також виділення людського організму.

Найчастіше за все **вчиняють хуліганство** особи чоловічої статі у віці від 16 до 27 років із числа робітників, які навчаються або працюють, що мають середню або неповну середню освіту, в переважній своїй більшості неодружені. При вчиненні хуліганства групою осіб типова група хуліганів частіше усього складається з двох-трьох правопорушників, які об'єдналися випадково (ситуативно). У групі є лідер, звичайно раніше засуджений. У момент вчинення хуліганства усі його учасники частіше всього знаходяться в нетверезому стані. Група формується на ґрунті спільного проведення часу або проживання її учасників.

Застосування різних знарядь і засобів при вчиненні хуліганства зазвичай носить випадковий характер, хоча іноді хулігани готують їх заздалегідь. З холодної зброї та предметів, що його замінюють, найбільш характерне використання ножів, кастетів, велосипедних ланцюгів, ланцюгів з гирями (кистень), різних кустарних виробів у вигляді телескопічних кийків і ін. З випадкових предметів найбільш часто зустрічаються порожні або заповнені чим-небудь пляшки, пляшки з відбитим дном, палиці, ремені з пряжками,

камені тощо - все, що може опинитися на місці вчинення злочину. При груповому хуліганстві знаряддя вчинення злочину зазвичай застосовують найбільш активні члени групи, ініціатори вчинення злочину.

78.Розслідування хуліганства

На початковому етапі розслідування хуліганства зазвичай виникають такі *типові ситуації*:

- 1) хуліган пійманий на місці вчинення злочину, відомий потерпілий, є очевидці і явні сліди злочину;
- 2) хуліган з місця пригоди зник, але відомі ознаки його зовнішності й інші прикмети;
- 3) хуліганські дії вчинені, але невідомий хуліган.

У першій ситуації алгоритм дій слідчого: затримання підозрюваного і його особистий обшук, огляд місця події; допит підозрюваного; допит потерпілого; огляд одягу потерпілого і підозрюваного; допит свідків; обшук за місцем проживання підозрюваного, а при необхідності - і за місцем роботи; призначення судово-балістичної експертизи та судової експертизи холодної зброї. В залежності від отриманих результатів перелік слідчих дій може бути доповнено, наприклад, пред'явленням для впізнання (осіб або предметів), перевіркою показань на місці, призначенням інших експертиз.

У другій ситуації на початковому етапі розслідування хуліганства зазвичай проводять такі слідчі дії: допит потерпілого; огляд його одягу; огляд місця події, допит свідків. Головна мета слідчого - збір інформації, спрямованої на встановлення особи хулігана, та з'ясування обставин, пов'язаних із вчиненням злочину.

Третя ситуація початкового етапу розслідування хуліганства відрізняється від попередньої дефіцитом інформації як про обставини злочину, так і про особу злочинця. Якщо інформація про хуліганство надійшла відразу після його вчинення, то необхідно оглянути місце події, опитати потерпілого, свідків-очевидців. Зазвичай в таких випадках спочатку проводять: допити заявника і потерпілого, огляд одягу та огляд потерпілого, допити свідків, призначення судових експертиз.

Якщо ознаки злочину очевидні, для розкриття хуліганства використовуються наряди патрульно-постової служби, а також дільничні інспектори, які обслуговують дану територію. Разом з ними співробітники карного розшуку, які прибули на місце, приймають необхідні заходи щодо встановлення та затримання хуліганів, блокують район події, організовують його обстеження. Якщо відомі прикмети зовнішності хулігана, організовуються його переслідування «по гарячих слідах», пошук у місцях можливого перебування (найближчі місця скупчення людей, зупинки міського транспорту). В подальшому потрібно вжити заходів до складання суб'єктивних портретів і розшукових орієнтувань підозрюваного.

Якщо злочинець невідомий, проводиться комплекс оперативно-розшукових заходів, що включає в себе: опитування потерпілих та свідків; обстеження території, прилеглої до місця події, з метою виявлення предметів, можливо, кинутих або загублених злочинцем; подвірний і поквартальний обхід; вивчення маршруту руху злочинця або потерпілого для встановлення свідків. Підлягають вивченню зупинені та закриті кримінальні провадження за фактами вчинення хуліганства для виявлення схожих за рисами зовнішності учасників хуліганських дій.

79.Криміналістична характеристика дорожньо-транспортних пригод

Дорожньо-транспортна пригода – це порушення нормальної роботи транспорту при його пересуванні по дорогах, що викликає різні шкідливі наслідки.

За механізмом дорожньо-транспортних пригод розрізняють такі їх види: наїзд транспортного засобу на пішохода, велосипедиста, тварину; зіткнення транспортних засобів між собою; перекидання транспортних засобів; наїзд транспортного засобу на перешкоду; випадання пасажирів з транспортного засобу.

За причиною виникнення розрізняють такі їх види: *ДТП, що виникли з вини водіїв*, які керували транспортним засобом; *ДТП, що виникли унаслідок неправильних дій пішоходів*; *ДТП, що сталися в результаті порушень, які допустили особи, що є відповідальними за технічний стан та експлуатацію транспортних засобів*

Механізм ДТП – це система тимчасових, динамічних та інших зв'язків окремих етапів, обставин і чинників, що формують сліди на взаємодіючих об'єктах під час розвитку дорожньо-транспортної пригоди. Він складається з процесу взаємодії наступних елементів:

- водія (його кваліфікація, досвід роботи, стан здоров'я, термін перебування за кермом і т. ін.);
- автомобіля (його технічний стан);
- дороги (стан дорожнього покриття, рельєф, наявність або відсутність дорожніх знаків і т. ін.);
- навколишнього середовища (перешкоди, в тому числі інший транспортний засіб, людина, погодні умови, оглядовість траси і т. ін.).

Важливе криміналістичне значення мають дані, що характеризують **обстановку** злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху (місце, час та інші обставини). Дорожня обстановка становить складну сукупність умов, при яких відбувається рух на певній ділянці дороги чи вулиці. Вона включає в себе як статичні, так і динамічні елементи.

До статичних елементів дорожньої обстановки належать планування доріг і вулиць, їх технічні характеристики, профіль, ширина проїжджої частини, тип і стан дорожнього покриття, наявність засобів автоматичного і іншого регулювання дорожнього руху, огорож, розмітки, дорожніх знаків, зупинок

міського транспорту, освітлення проїжджої частини в темний час доби, будови, споруди і зелені насадження, розміщені поруч з дорогою, тощо.

До динамічних елементів дорожньої обстановки відносяться: інтенсивність і швидкість руху машин і пішоходів, переміщення інших об'єктів по дорожньому полотну, поведінка пішоходів і водіїв транспорту, зміна сигналів регулювання руху, маневри руху автомашин, оглядовість, видимість та ін.

Час (року, доби) також може бути передумовою формування аварійної дорожньої обстановки. Досить часто злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху відбуваються в години «пік» (коли рух найбільш інтенсивний), при несприятливих погодних умовах (ожеледь, дощ, туман), у темний час доби.

Сліди, типові для даного виду злочинів: сліди гальмування коліс, крові, волочіння потерпілого, його речі, відбитки бампера або протектора на одязі потерпілого, ушкодження і травми, одержані водієм, пасажирями, пішоходами, частки фарби, скло фар, лобового скла та бокових дзеркал, плями мастила, палива, антифризу, відламані деталі транспортних засобів, частини вантажу, що перевозиться, сліди пошкоджень на самих транспортних засобах, а також зміни, які виникли внаслідок їх неякісного ремонту, пошкодження наземних споруд, волокна тканини, волосся, сліди рук тощо.

Дані про **особу злочинця** також мають важливе значення для визначення багатьох обставин дорожньо-транспортної події. При вивченні особи водія встановлюється його вік, фахова підготовка, наявність чи відсутність практичних навиків, стаж роботи, стан здоров'я, наявність фізичних вад або захворювань, тривалість і характер роботи до моменту події. Зокрема, велика кількість дорожньо-транспортних подій учиняються особами зі стажем водіння до п'яти років, оскільки вони ще не володіють достатніми навиками управління транспортом і у той же час виявляють зайву самовпевненість.

Інколи дії порушників правил безпеки дорожнього руху детерміновані особливостями їх фізичного і психологічного стану. Тому виникає необхідність дослідити поведінку водія на роботі і в побуті, з'ясувати, чи не порушував він раніше правил дорожнього руху, його стосунки з потерпілим. Знаходження водія у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння призводить до уповільнення реакцій, неадекватного сприйняття і оцінки дорожньої обстановки, послаблює увагу тощо.

В зв'язку з тим, що дії **потерпілого** є важливим елементом механізму дорожньо-транспортної події, а деякі з них порушують правила дорожнього руху, необхідно враховувати стан його здоров'я, вік, фізичні і психічні характеристики, наявність захворювань зору, слуху, з'ясувати, чи не перебував потерпілий у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

80. Розслідування дорожньо-транспортних пригод

Ситуація 1. Кримінальне провадження розпочато при наявності потерпілого, водія і автомобіля на місці ДТП. Найчастіше дана ситуація

пов'язана із заподіянням потерпілому легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Основне тактичне завдання полягає у дослідженні обстановки місця події, встановленні причин дорожньо-транспортної події, збиранні доказів, що підтверджують провину його учасників. Для розв'язання завдань проводяться невідкладні слідчі (розшукові) дії: огляд місця події; освідування і судово-медична експертиза водія та потерпілого; допити потерпілого, свідків, підозрюваного; призначення судові експертизи (дактилоскопічної, трасологічної, транспортної, ін.).

Ситуація 2. Кримінальне провадження розпочато при наявності потерпілого і автомобіля, водій якого зник з місця ДТП. Дана ситуація, як правило, характеризується серйозними шкідливими наслідками – заподіянням потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті, та характерна для випадків порушення правил дорожнього руху водієм автомобіля, у тому числі, при викраденні автомобіля. В цій ситуації оглядається місце події та транспортний засіб (звертаючи особливу увагу на ті вузли та деталі автомобіля, де повинні були залишитись сліди рук, крові, волокна одягу водія), встановлюються і допитуються свідки, які бачили водія в момент аварії і коли він залишав місце події, а також потерпілий і власник транспортного засобу, призначається судово-медична експертиза, вилучаються та досліджуються матеріали відеозаписів камер зовнішнього відеоспостереження з поруч розташованих будівель, закладів, що зафіксували ДТП, складається доручення відповідним оперативним підрозділам про розшук водія, що зник, тощо.

Ситуація 3. Кримінальне провадження розпочато при наявності на місці ДТП потерпілого та відсутності транспортного засобу і водія. Дана ситуація є характерною при настанні тяжких шкідливих наслідків ДТП або при знаходженні водія в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння в момент ДТП. У цій ситуації слідчому необхідно провести огляд місця події, встановити і допитати свідків, організувати загороджувальні заходи на шляху можливого пересування транспорту, призначити судово-медичну експертизу потерпілого та дати доручення відповідним оперативним підрозділам (ДАІ, кримінальному розшуку) про провадження гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення транспортного засобу і водія (перевіряються автопідприємства, автосервіси, гаражі, автостоянки, у тому числі, неофіційні, здійснюється обхід дворів приватних та житлових будинків, підприємств та закладів, розміщених у районі події, для встановлення свідків, вилучення матеріалів відеозаписів тощо). Використовуються можливості місцевої преси, радіо, телебачення. Транспорт оглядається за місцем його виявлення.

Ситуація 4. Кримінальне провадження розпочато при надходженні повідомлення від головного лікаря медичного закладу про доставляння потерпілого водієм автомобіля-учасником ДТП. Така ситуація може мати місце у випадку, коли водій з метою надання своєчасної медичної допомоги потерпілому доставляє його в лікувальний заклад. Алгоритм дій слідчого полягає в огляді місця події, допитах очевидців та осіб, що брали участь у

ліквідації наслідків події, призначенні судово-медичної, автотехнічної експертизи, ін.

Огляд місця події дозволяє встановити такі дані: а) умови і точне місце злочинного порушення правил безпеки дорожнього руху; б) час його вчинення; в) вид дорожньо-транспортної події; г) механізм ДТП; ґ) предмети і сліди, що залишилися на місці події; д) орієнтовну швидкість руху транспорту і пішоходу; е) учасників події; є) заходи, вжиті водієм транспорту і пішоходом для запобігання події; ж) технічний стан транспортних засобів; з) причини дорожньо-транспортної події; і) ознаки, що вказують на напрямок руху транспорту, що зник; к) відомості про очевидців, інших свідків. Основними об'єктами огляду місця дорожньо-транспортної події є: ділянка вулиці чи дороги, де сталася аварія (з прилеглою територією); труп; транспортні засоби, що брали участь у дорожньо-транспортній події. важливо виявити і зафіксувати (виміром, описом, фотозйомкою) сліди гальмування, бо за їх довжиною вираховуються швидкість руху машини в момент аварії (як правило, чим довший гальмовий шлях, тим більшою була швидкість руху), повний гальмівний шлях, встановлюється технічна можливість уникнення наїзду на перешкоду і стан гальмової системи транспортного засобу.

Про хід та результати **огляду транспортного засобу** слідчий складає окремий протокол. Положення транспортного засобу на місці події фіксується шляхом вимірювання відстані від переднього і заднього правих коліс до узбіччя (тротуару) і від передньої (або задньої) осі до нерухомого орієнтиру (лінії «стоп», пішохідного переходу, дорожнього знаку та ін.). Огляд транспорту починають з тієї його частини, що, судячи з обставин події, контактувала з перешкодою, або на якій залишились помітні пошкодження. При огляді зовнішньої поверхні машини слід звертати увагу на відсутність окремих деталей, наявність характерних пошкоджень, плям крові, мозкової речовини, шматочків шкіри, волосся, слідів нашарування фарби, специфічного ґрунту, волокон і частин тканини одягу, відбитків структури цієї тканини, слідів рук, сторонніх предметів тощо. При огляді транспортного засобу обов'язково фіксуються положення коліс щодо кузова, стан протекторів шин, характер вантажу, що перевозився, його вага, розміщення і спосіб кріплення.

Слідчий експеримент є достатньо поширеною слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху. Вона найчастіше проводиться з метою встановлення:

1) можливості сприйняття будь-якого факту або явища (наприклад, чи міг водій у конкретних умовах місця і часу бачити перешкоду; чи могли учасники ДТП чути звукові сигнали, шум транспорту; яка видимість і оглядовість з місця водія; чи міг свідок з певної відстані впізнати особу, яка перебувала за кермом);

2) можливості здійснення певної дії в даних обставинах (розвороту, повороту транспорту на конкретній ділянці дороги; гальмування автомобіля; наявності чи відсутності у водія професійних навиків, необхідних для управління і обслуговування транспорту);

3) можливості існування якого-небудь явища (наприклад, раптового виникнення несправності певної системи чи деталі транспортного засобу в

даних умовах; заносу транспорту; самовільного скочування транспортного засобу з ухилу; осліплення водія світлом фар);

4) окремих елементів механізму злочинного порушення правил безпеки дорожнього руху (наприклад, можливості утворення слідів на дорожньому полотні при певному розташуванні учасників події).

Особливу увагу при проведенні слідчого експерименту з рухомих транспортом слід звертати на забезпечення безпеки його учасників і оточуючих осіб. Тому до проведення слідчого експерименту слідчий визначає: мету; допустимість експерименту у конкретних дорожніх умовах; відсутність у транспортного засобу несправностей, що загрожують безпеці руху; зміст дослідів; порядок їх проведення; заходи щодо забезпечення безпеки осіб, які приймають участь у відтворенні обстановки та обставин події; необхідні науково-технічні засоби. До участі в експерименті завжди доцільно залучати експерта-автотехніка, а в деяких випадках і інших спеціалістів (судового медика, криміналіста).

81.Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин й прекурсорів

Злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, утворюють окрему групу, яка має специфічну криміналістичну характеристику, що й обумовлює особливості їх розслідування.

Предметом вказаної категорії злочинів є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори.

Наркотичні засоби законодавець визначає як включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. Такими речовинами визнаються ті, що мають здатність впливати на центральну нервову систему, призводять до стану особливого сп'яніння, до звикання і наркотичної залежності (*медична ознака*), перелік яких закріплений у спеціальних нормативних актах (*юридична ознака*), а зловживання ними ставить під загрозу народне здоров'я (*соціальна ознака*).

Психотропні речовини – це включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему або викликати порушення сприйняття, емоцій, мислення, поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними (наприклад, сибазон, феназепам та ін.).

Прекурсори визначаються як речовини та їх солі, що використовуються під час виробництва, виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку. Так, ефедрин є прекурсором, із якого, а ацетон – за допомогою якого виготовляють певні наркотики.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють.

Способи вчинення злочинів даної категорії:

Незаконне виготовлення наркотиків може здійснюватися за місцем проживання, на дачі, у гаражі, на вулиці у безлюдному місці тощо (кустарне виробництво), в хімічних лабораторіях.

Незаконне зберігання наркотиків може здійснюється у житлі, підсобних приміщеннях, на підприємствах, в організаціях, установах. У багатьох випадках вживаються заходи конспірації: з ампул стирають написи, пакунки і пакети ховають, наприклад, у ячейки камер зберігання багажу на вокзалах.

Незаконне перевезення наркотиків може здійснюватися морським і залізничним транспортом, авто- та авіатранспортом. При перевезенні використовується маскування наркотиків. Відомі випадки перевезення наркотиків на тілі та у порожнинах тіла людини, у тому числі у шлунку.

Незаконне пересилання наркотиків здійснюється у посылках, бандеролях, листах (поміщаються під марками на конвертах, просочують носові хустинки, папір, вату тощо).

Незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів може бути як безоплатним, так і пов'язаним з оплатою. Способи придбання наркотиків можуть бути такі: скупка; збирання наркотиків та психотроповмісних культур; незаконна сівба і обробка зазначених культур; отримання як дарунка; обмін; викрадення на переробних (фармацевтичних) підприємствах, у медичних закладах; отримання у рахунок погашення боргу або отримання у позичку; викрадення наркотичних лікарських препаратів у хворого або придбання останніх за підробленими рецептами тощо.

Незаконний збут наркотиків пов'язаний зі способами придбання, які є вельми різноманітними, що зумовлено з ризиком збувача і покупця бути затриманими правоохоронними органами, а тому вони постійно удосконалюються. Можуть бути виділені відкриті способи збуту (передача наркотику і грошей) і замасковані (під виглядом передачі речей: газети, книжки, іграшки тощо). Нерідко використовується «безконтактний» спосіб, під час якого і гроші за «товар», і сам наркотик закладаються в обумовлені місця.

Місце збуту наркотиків - стандартні місця розваг, зосередження шкільної, студентської та так званої альтернативної молоді (дискотеки, райони прилягання до них, нічні клуби, кав'ярні, більйардні, бари, клуби та ін.). Також наркотики збуваються біля аптек, кінотеатрів, закусочних, у дворах приватних домоволодінь, на ринках, у парках, на вокзалах, у кублах розпусти і вживання наркотиків, у медичних закладах, на квартирах наркоманів, у місцях позбавлення волі та ін.

Що стосується **часу** вчинення злочину, то цей елемент можна розглядати з позиції пори року і часу доби. Пору року (сезонність) пов'язаний з періодом визрівання наркотиковмісних рослин, надходженням наркотиків на наркоринок

тощо. Час доби, з одного боку, пов'язаний з часом роботи місць розваг (вечірній та нічний час).

При незаконному виготовленні, зберіганні наркотичних засобів, схиленні до їх вживання **місцем знаходження слідів** злочину найчастіше бувають приміщення: квартира, кімната у комунальній квартирі, кухня, коридор, сарай, гараж, лазня, погріб, горище та інші підсобні приміщення. У них можуть знаходитися наступні види слідів злочину-джерел доказів: речовини, які є предметом злочину; предмети, які використовувалися для виготовлення наркотичних засобів; пристосування для вживання наркотиків та психотропів; відходи виготовлення наркотичних засобів або їх вживання; спеціалізована література з галузі хімії, фізики, фармації або чорнові записи аналогічного спрямування; цінні речі і гроші, які служили платою за наркотичні засоби або за відвідування місць для незаконного їх вживання; поштово-телеграфна кореспонденція, записні і телефонні книжки та інші документи.

При **незаконному посіві** або вирощуванні заборонених до культивування культур, сліди-джерела доказів, як правило, знаходяться на ділянках відкритої місцевості – у полі, городі, парнику, ділянці посіву серед сільськогосподарських культур, на занедбаних берегах ярів, річок, каналів, на землях, що пустують. Слідами є: а) культивовані наркотиковмісні рослини, їх стебла, листя, суцвіття, пилок; б) ознаки догляду за посівами наркотиковмісних рослин; в) наявність сторонніх рослин, які маскують наркотиковмісні культури; г) стан виявлених наркотиковмісних культур на момент огляду; д) сліди ніг людини, тварин, транспортних засобів; е) залишені злочинцем предмети; є) ознаки зберігання наркотичного засобу.

При **незаконному переміщенні** наркотичних засобів сліди злочину локалізуються: у місцях їх переховування в автомобілі, поїздах, аеро- та морському транспорті; в особистих речах злочинця, та місцях, що використовуються при фізичному способі приховання «товару».

При **пересиланні** поштою наркотичних засобів сліди треба шукати у приміщеннях відділень зв'язку у вигляді: документації на відправлення, одержання посилок, бандеролей, листів, телеграм; засобів нестандартної упаковки посилок, бандеролей; характерних слідів пакувальних матеріалів. За місцем проживання відправника і отримувача можуть знаходитися матеріали листування, пакувальні матеріали, наркотичні засоби тощо.

Особа злочинця. Узагальнення слідчої практики доводить, що злочини даної категорії вчиняють, як правило, особи чоловічої статі у віці 18–30 років. Для них характерна відсутність сімейних зв'язків. Серед них можна виділити: а) осіб, що виготовляють наркосировину або наркотики; б) осіб, які вживають наркотики систематично (наркомани); в) викрадачів наркотиків (осіб, які мають доступ до них через службове становище); г) осіб, які займаються оптовою скупкою і збутом наркотиків (наркобізнесом); д) осіб, які епізодично вживають наркотики (зазвичай неповнолітні або особи молодого віку); е) осіб, що не є наркоманами і не займаються наркобізнесом, але через певні обставини один раз скоїли злочин, пов'язаний з незаконним обігом наркотиків; є) службових

осіб органів державної влади і самоврядування, які виконують функцію «прикриття» злочинів.

82. Розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин й прекурсорів

На початковому етапі розслідування виділяють наступні типові слідчі ситуації:

1. *Кримінальне провадження розпочато у зв'язку із затриманням підозрюваного під час або відразу після вчинення ним протиправних дій з наркотиками.* У цій ситуації висувуються і перевіряються такі версії: а) виявлені наркотичні засоби придбано підозрюваним у невідомого йому збувальника наркотиків; б) підозрюваний – постійний клієнт збувальника; в) підозрюваний виготовляє наркотики для себе із придбаної, добутої або самостійно вирощеної ним наркосировини; г) затримана особа є членом злочинного угруповання, що займається наркобізнесом; д) виявлені у підозрюваного наркотичні лікарські засоби викрадено з лікувального закладу, аптеки, іншої медичної установи ним самим або іншою особою.

Для ситуації типовими є такі слідчі (розшукові) дії: а) затримання, особистий обшук та допит підозрюваного; б) огляд місця затримання; місцевості, де вирощувалось наркотиковмісна культура; приміщень, де зберігались наркотики, сировина для їх виготовлення тощо; в) огляд наркотиковмісних засобів, документів, предметів, одягу затриманого; г) наркологічна експертиза підозрюваного з метою встановлення стану наркотичного сп'яніння; д) судово-медична експертиза підозрюваного з метою встановлення наявності тілесних ушкоджень, обумовлених вживанням наркотиків, ін.; е) криміналістична експертиза наркотичних засобів, а також судово-медична, психіатрична та інші експертизи, в яких виникає потреба; є) обшук за місцем проживання, роботи підозрюваного; ж) допит свідків; з) доручення з метою встановлення всіх злочинних зв'язків, місць зберігання, каналів збуту тощо.

2. *Кримінальне провадження розпочато у зв'язку із повідомленням про викрадення наркотиковмісних препаратів з приміщення аптеки (хімфарм підприємства, медичної установи).* Типовими є версії, які висувуються за такими питаннями і обставинами: чи було викрадення, хто його вчинив; про спосіб, час і систему вчинення розкрадань; кількість викрадених наркотиків і місце їх схову; канали і шляхи збуту; наявність злочинних формувань при розкраданні; обставини, що сприяли викраденню; мета викрадення.

Під час розслідування розглядуваних злочинів у зазначеній ситуації здійснюються такі слідчі (розшукові) дії: а) огляд місця події; б) допити працівників об'єкта, звідки викрадено наркотики; в) доручення про проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на перевірку запідозрених у викраденні осіб, а також раніше засуджених за незаконний обіг наркотиків, наркоманів, токсикоманів і місць, де вони можуть перебувати, на

виявлення кубел або місць, де проживають особи, що займаються наркобізнесом тощо; г) призначення судових експертиз за результатами огляду місця події (криміналістичних, фармацевтичної, аграрної, комп'ютерно-технічної та ін.); е) допити свідків серед осіб, що знаходилися неподалік від місця події; є) використання оперативно-розшукових і криміналістичних обліків органів внутрішніх справ; ж) проведення негласних слідчих (розшукових) дій для виявлення фактів збуту наркотиків; з) здійснення перевірок за фактами доставляння в лікарні і медичні установи осіб з ознаками наркотичного сп'яніння чи отруєння (направлення подібних орієнтувань в інші органи внутрішніх справ); і) вивчення матеріалів аналогічних кримінальних проваджень тощо.

Після затримання підозрюваного проводиться **слідчий огляд**: 1) місця затримання; 2) місця зростання або незаконного вирощування диких наркотико-або психотроповмісних рослин чи плантацій цих культур, на яких злочинці можуть збирати сировину (наприклад, пилок конопель); 3) місця виготовлення наркотичних засобів; 4) місця їх зберігання; 5) різноманітних упаковок, використовуваних для перевезення і пересилання наркотичних засобів, транспортних засобів, а за необхідності – відділень зв'язку, у яких знаходилась посилка (наприклад, коли посилка має розірвану упаковку); 6) місця збуту наркотиків; 7) місця їх вживання; 8) одягу підозрюваних, у якому вони, за наявними даними, зберігали наркотики; 9) медичних рецептів на одержання наркотиковмісних лікарських препаратів; 10) безпосередньо наркотичних засобів.

Обшук за місцем проживання і роботи підозрюваного є одним з основних способів встановлення місцезнаходження наркотичних засобів. У цьому випадку підлягають вилученню: 1) наркотичні засоби; 2) предмети, що призначені для їх вживання; 3) предмети зі слідами використання наркотиків; 4) незвичайні предмети, коли є припущення щодо їх наркотикомісткості; 5) документи, що свідчать про злочинну діяльність, тощо

Криміналістична **експертиза наркотичних засобів** призначається для вирішення таких питань: чи є на предметах, поданих на дослідження, сліди (мікрочастини) наркотичних засобів; якщо так – яких саме; чи є вилучена речовина (рослина) наркотичною, якщо так – до якого виду засобів вона належить; чи є подані речовини сировиною (проміжним продуктом) для виготовлення наркотичних засобів; чи одержані дані речовини за єдиною технологією та інш. Комплексна **медико-психіатрична** експертиза призначається для вирішення наступних питань: чи має ця особа ознаки недавнього вживання наркотику, якщо так – якого саме; як давно виникла наркотична залежність у цієї особи; чи перебувала ця особа у момент скоєння злочину у неосудному стані (гострий наркопсихоз, патологічний афект).

Агротехнічна експертиза призначається для одержання відповіді на такі питання: чи мають посіви наркотико- або психотроповмісних культур дикий чи культурний характер (з урахуванням розташування рослин, відстані між кущами, урожайності та ін.); яка приблизно величина очікуваного урожаю цих посівів.

83.Криміналістична характеристика злочинів у сфері комп'ютерної інформації

Комп'ютерні злочини – поняття криміналістичне, що об'єднує різноманітні кримінально карані діяння. У вузькому розумінні до комп'ютерних можна віднести злочини, які вказані в розділі XVI КК України (ст. ст. 361–363-1).

Комп'ютерні злочини можна класифікувати таким чином:

1) злочини, в яких комп'ютерні технології є безпосереднім за-собом вчинення злочину;

2) злочини, в яких комп'ютерні технології є допоміжним за-собом вчинення злочину. В цьому випадку вони застосовуються для виготовлення або підготовки іншого засобу вчинення злочину або предмета злочину.

Можна виділити наступні **способи вчинення злочинів**: несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерної системи ; створення, розповсюдження, збут шкідливих програмних чи технічних засобів ; несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом; несанкціоновані зміна, знищення, блокування, перехо-плення, копіювання комп'ютерної інформації; порушення правил експлуатації комп'ютерних систем або порядку чи правил захисту комп'ютерної інформації в них; масове розповсюдження повідомлень електрозв'язку.

Сліди комп'ютерного злочину являють собою зміни комп'ютер-ної інформації, що виникли в результаті вчинення злочину із за-стосуванням комп'ютерних технологій. Вони можуть бути поділені на: а) якісні – зміни змісту або атрибутів комп'ютерної інформації; б) кількісні – зміни кількості одиниць або розміру одиниць комп'ютерної інформації. Також сліди комп'ютерних злочинів можна розділити на: 1) локальні, що знаходяться на носіях комп'ютерної інформації, які використовувались при вчиненні злочину або були предметом посягання; 2) мережні, що знаходяться на серверах і комунікаційному обладнанні, які створюють канал зв'язку між засобом та предметом злочину.

Особу комп'ютерного злочинця можна характеризувати за різ-ними критеріями. Щодо організації, комп'ютери (система) якої зазнали злочинного втручання, злочинці поділяються на «внут-рішніх» – співробітники організації та «зовнішніх». До переліку «внутрішніх» злочинців входять: оператори, програмісти, експлуатаційники (інженери та техніки), користувачі. Слідча практика доводить, що основна загроза вчинення комп'ютерного злочину виходить саме від внутрішніх суб'єктів, якими вчиняється переважна більшість злочинів.

«Зовнішні» злочинці можуть бути розділені на три групи за-лежно від професійного рівня:

1) особи, які характеризуються поєднанням професіоналізму у галузі комп'ютерної техніки і програмування з елементами сво-єрідного фанатизму і винахідливості. Вони характеризуються від-сутністю чітко продуманого плану

підготовки до вчинення злочину, використанням універсальних широко розповсюджених технічних та програмних засобів, невжиттям заходів до приховування злочину;

2) особи, які страждають на новий вид психічних захворювань – інформаційні хвороби, комп'ютерні фобії. Злочини, які вчиняються злочинцями даної групи, в основному пов'язані зі злочинними діями, які направлені на пошкодження засобів комп'ютерної техніки або програмних засобів без наявності злочинного умислу.

3) професіонали, які характеризуються систематичним бага-тократним вчиненням комп'ютерних злочинів з обов'язковим виконанням дій, направлених на їх підготовку та приховування. Цим особам притаманні наступні риси: спеціалісти вищого класу, використовують сучасне спеціалізоване технічне обладнання та програмне забезпечення, мають високий рівень організації, взаємодії та кооперації і чітко налагоджений порядок обміну інфор-мацією, добре приховують свою діяльність.

84. Розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації

Типові слідчі ситуації у провадженнях даної категорії:

1. *Кримінальне провадження розпочато у зв'язку зі встановленням неправомірного доступу до комп'ютерної інформації в момент чи невдовзі після вчинення злочину, зафіксовані сліди, підозрюваний затриманий «на гарячому».* Основне тактичне завдання слідства – виявлення та фіксація доказів причетності до злочину конкретної особи. Алгоритм розслідування: особистий обшук затриманого; допит підозрюваного; проведення обшуків з метою виявлення слідів підготовки й реалізації його злочинних дій (у місці проживання підозрюваного, роботи, в інших місцях, де встановлена відповідна апаратура), допит потерпілого, свідків, призначення відповідних експертиз.

2. *Кримінальне провадження розпочато у зв'язку зі встановленням неправомірного доступу до комп'ютерної інформації невдовзі після вчинення злочину, зафіксовані сліди, що прямо вказують на злочинця, але він не затриманий.* Основне тактичне завдання слідства у цій ситуації полягає в зборі й процесуальній фіксації доказів. Алгоритм розслідування: огляд місця події (якщо це не було здійснено до відкриття кримінального провадження), допит свідків, потерпілого, витребування та огляд документів, призначення судових експертиз. Також слідчий доручає проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій з метою встановлення місця знаходження підозрюваного, місця, звідки відбувалось вторгнення в комп'ютерну систему тощо.

3. *Кримінальне провадження розпочато у зв'язку зі встановленням неправомірного доступу до комп'ютерної інформації невдовзі після вчинення злочину, відомі особи, що несуть за своїм службовим становищем за це відповідальність, але характер їхньої особистої провини та інші обставини доступу не встановлені.* Основне тактичне завдання слідства у цій ситуації полягає зборі й фіксації слідів злочину, встановлення мотивів його вчинення,

кола всіх співучасників. Алгоритм розслідування: огляд місця події; допит потерпілого; витребування та огляд відповідної технічної документації, а також записів камер відео спостереження (якщо приміщення ними обладнане); призначення відповідних експертиз; допит свідків; доручення слідчого відповідним оперативним підрозділам про проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій з метою вивчення особистостей, способу життя, інших даних про осіб, запідозрених у вчиненні злочину, встановлення мотивів їхніх дій, витребування необхідної інформації від операторів стільникового (мобільного) зв'язку, ін.

4. *Кримінальне провадження розпочато у зв'язку зі встановленням неправомірного доступу до комп'ютерної інформації через тривалий час після вчинення злочину, виявленням певних слідів, та за відсутності відомостей про особу (осіб), що його вчинили.* Типовою версією буде така: злочин вчинено особою (фірмою, організацією) з певного кола, що зацікавлене в одержанні даної інформації. Основне тактичне завдання слідства у цій ситуації полягає у виявленні, дослідженні слідів злочину та встановленні осіб, причетних до його вчинення. Алгоритм розслідування: огляд місця події; допит потерпілого і свідків; витребування та огляд відповідних документів, матеріалів; призначення судових експертиз; доручення в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України щодо встановлення осіб, причетних до вчинення злочину, виявлення слідів злочину тощо.

Слідчий огляд, обшук, тимчасове вилучення, об'єктом яких є комп'ютерна техніка, електронні носії інформації та інформаційний масив, що знаходиться в них. При підготовці до проведення зазначених слідчих дій слідчому доцільно: 1) отримати консультацію та залучити до участі фахівця в галузі комп'ютерної техніки чи(і) інформаційних технологій; 2) запросити в якості понятих осіб, обізнаних в комп'ютерній техніці; 3) за необхідності підготувати відповідну комп'ютерну техніку для зчитування та збереження вилученої інформації; 4) підготувати достатню кількість пакувального матеріалу, спеціальних контейнерів для належного вилучення і транспортування відповідних об'єктів під час слідчої дії; 5) визначити засоби та сили, необхідні для блокування приміщення, відключення електроживлення, забезпечення охорони місця проведення слідчої дії тощо; 6) визначити яка комп'ютерна техніка й інформація мають бути оглянуті та вилучені з метою подальших досліджень. Прибувши на місце проведення слідчого огляду, обшуку, тимчасового вилучення необхідно: 1) видалити сторонніх осіб із зони доступу до обладнання; 2) забезпечити неможливість їх втручання до системи через лінії зв'язку (зокрема через модеми); 3) не дозволяти особам, присутнім при проведенні огляду чи обшуку, нічого змінювати у роботі системи; 4) визначити чи ввімкнений комп'ютер, в якому режимі він перебуває (очікування, виконання програми, ін.) та чи є необхідність термінового призупинення дії цих процесів (наприклад, в ситуації виконання програми знищення чи шифрування інформації), чи є він складовою комп'ютерної системи або мережі; 5) вивчити відображення на екрані комп'ютера; 6) встановити, чи не міститься на комп'ютері інформація, яка б сприяла більш

плідному та цілеспрямованому огляду (шифри, паролі, коди доступів тощо); 7) визначити складові комп'ютеру, їх загальні ознаки (марка, модель, серійний номер, ін.), наявність перефільованого устаткування або спеціальних технічних пристроїв негласного отримання та знищення комп'ютерної інформації; 8) визначити наявність (або відсутність) фізичних пошкоджень комп'ютерної техніки чи(і) носіїв інформації, а також слідів людини, яка з ними працювала (відбитків пальців рук, мікрОВОЛОКОН, волосся тощо); 9) визначити подальші дії з метою дослідження, вилучення комп'ютерної техніки, носіїв електронної інформації чи(і) інформації, що знаходиться в них. В протоколі огляду місця події слід зафіксувати: а) програму, яка виконувалася комп'ютером на момент проведення (чи до проведення) слідчої дії (для цього необхідно вивчити зображення, яке містилося на екрані монітора комп'ютера, всі функціонуючі при цьому периферійні пристрої та результати їх діяльності); б) результат дії виявленої програми; в) всі маніпуляції з засобами комп'ютерної техніки (у тому числі натискання на кнопки клавіатури), здійснені в процесі проведення слідчої дії та їх результат; г) всі вилучені речі, предмети та документи; д) проведення фото- чи відеозапису слідчої (розшукової) дії

При розслідуванні комп'ютерних злочинів **призначається судова комп'ютерно-технічна експертиза**, що належить до класу інженерно-технічних. Комп'ютерно-технічна експертиза має такі види: 1) експертиза комп'ютерних засобів; 2) експертиза програмного забезпечення; 3) експертиза даних.

85.Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї та боєприпасів

Способів вчинення злочину: зберігання, носіння, придбання, виготовлення, ремонт, передача та збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу (тобто - незаконно). Щодо холодної зброї, то типовими способами вчинення злочину є носіння, виготовлення, ремонт та збут без передбаченого законом дозволу. Слід зауважити, що недоліком є те, що законодавець не передбачив кримінальної відповідальності за придбання холодної зброї.

Під **незаконним зберіганням** вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв розуміються умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії будь-яким із зазначених предметів, що знаходиться не при особі, а в обраному нею місці.

Незаконне носіння вогнепальної чи холодної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв є умисними, вчиненими без передбаченого законом дозволу діями по їх переміщенню, транспортуванню особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо).

Незаконним придбанням вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід вважати умисні дії, пов'язані з їх набуттям (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку - в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунка, на відшкодування боргу тощо.

Під *незаконним виготовленням* холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв потрібно розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії з їх створення чи перероблення, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей (наприклад, перероблення ракетниці, стартового, будівельного, газового пістолетів, інших пристроїв, пристосованих для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, у зброю, придатну до стрільби бойовими патронами; мисливської (у тому числі гладкоствольної) рушниці - в обріз; виготовлення вибухових речовин, вибухових пристроїв чи боеприпасів з використанням будь-яких компонентів, які самі по собі не є вибухівкою, але внаслідок цих дій набувають здатності до вибуху, тощо.

Ремонт холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових пристроїв - це таке відновлення характерних властивостей зазначених предметів шляхом заміни або реставрації зношених чи непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, унаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Під *незаконною передачею* вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід розуміти надання цих предметів іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу.

Незаконний збут холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв полягає в умисній передачі їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо.

Місце вчинення злочину. Залежно від об'єктів злочину цієї категорії можуть учинятися: на підприємствах-виробниках предметів озброєння, у військових підрозділах, правоохоронних органах, мисливських колективах, спортивних товариствах, фінансових і комерційних структурах, навчальних закладах, на приватних охоронних і детективних підприємствах, а також на підприємствах, що мають вогнепальну зброю і боеприпаси для проведення виробничих, рятувальних, дослідницьких робіт, навчання й охорони.

Предметом злочинного посягання є вогнепальна зброя, до якої входять усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, призначені для

механічного ураження живої цілі на відстані, а також знищення чи ушкодження навколишнього середовища, для здійснення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згорянні вибухової речовини - пороху чи інших спеціальних горючих сумішей. Бойовими припасами визнаються: патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби у зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. До вибухових речовин належать: порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню. Під вибуховими пристроями слід розуміти: саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори - спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду - шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин. До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що спричиняють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект.

Особа злочинця. Більшість таких злочинів, як правило, вчинюється чоловіками (98,8%). Практика свідчить про те, що 70% усіх злочинів даного виду вчиняється особами віком 25-50 р. На момент вчинення злочину 74% злочинців ніде не працювали та не навчалися, майже 48% були раніше судимими. Властивості вогнепальної зброї як предмета злочинного посягання впливають на виникнення у певної категорії громадян злочинного інтересу до цих виробів. До таких злочинців, насамперед, слід віднести: 1) раніше судимих за тяжкі злочини проти особи і власності, які озброюються для вчинення розбоїв; 2) злочинні угруповання, що викрадають вогнепальну зброю, вибухові речовини з метою продажу як на території країни, так і для контрабандного вивозу за кордон; 3) особи, які мають на меті помститися з мотивів ревності, ворожості до окремих громадян, у тому числі до представників правоохоронних органів, інших владних структур; 4) особи з числа хуліганів, намір яких спрямований на злісне порушення громадського порядку із застосуванням вогнепальної зброї; 5) громадян, що заволодівають вогнепальною зброєю для вчинення розправи над особами, які належать до іншої національності, релігії, політичної партії тощо; 6) громадян, які вчинюють розкрадання вогнепальної зброї, бойових припасів з метою їх колекціонування, використання під час полювання, риболовлі; 7) громадян, які заволодівають вогнепальною зброєю для самогубства; 8) особи з психічними відхиленнями.

Типові сліди злочину. Для такого виду злочинів, крім традиційних слідів, таких як сліди рук, ніг, транспортних засобів, знарядь злочину, слідів застосування вогнепальної зброї, можуть належати сліди змащення зброї, окремі екземпляри боєприпасів, деталей і вузлів викраденої вогнепальної зброї і вибухових пристроїв, ємності для зберігання і перевезення зброї і боєприпасів,

а також їх частини, пакувальні матеріали, частинки вибухових речовин тощо. Сліди можуть бути залишені злочинцями не тільки на місці злочину, а й за його межами, недалеко від нього, де зручно позбутися непотрібних предметів, захоплених під час вчинення злочину (наприклад, упаковки). На викинутих об'єктах можуть залишитися сліди пальців рук підозрюваних, їх волосся, інші біологічні об'єкти. Вид і локалізація слідів, залишених учасниками розкрадання, залежать від способу вчинення злочину і є його виявом. Так, якщо при вчиненні розкрадань предметів озброєння шляхом крадіжок, грабежів і розбійних нападів залишаються вищезазначені сліди, то у разі вчинення розкрадання шляхом зловживання своїм службовим становищем слідами можуть бути подробиці в товарно-транспортних накладних, картках складського обліку, фіктивні договори і гарантійні листи, доручення, платіжні доручення тощо. Традиційними для такого виду злочинів є ідеальні сліди, про які можемо дізнатися в процесі допиту свідків, потерпілих, підозрюваних.

86. Розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї та боєприпасів

Типовими *слідчими ситуаціями* на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, є: у правоохоронні органи надійшла інформація про виявлені нестачі зброї (особа підозрюваного відома чи невідома); працівниками міліції була затримана особа, яка порушує правила поводження зі зброєю, особа відома і затримана (особа відома і затримана; особа відома, але зникла; особа невідома і зникла); надійшло повідомлення з лікарні про те, що туди з вогнепальним (ножовим) пораненням потрапив пацієнт (особа підозрюваного відома чи не відома); у правоохоронні органи надійшло повідомлення про виявлення зброї, вибухових речовин чи вибухового пристрою; у правоохоронні органи надійшло повідомлення від громадян про те, що якась конкретна особа порушує правила поводження зі зброєю (наприклад, носить зброю чи показує її та висловлює погрози її застосувати); з оперативних джерел стало відомо, що якась конкретна особа порушує правила поводження зі зброєю; факт незаконного поводження зі зброєю був виявлений в ході розслідування іншого злочину (особливо того, що пов'язаний із використанням зброї).

Під час розслідування таких злочинів *з'ясовуються такі обставини*: у чому виявляється діяння, пов'язане з заволодінням вогнепальною зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами: тільки в одній з перелічених у законі дій (виготовлення, придбання, носіння, зберігання або збут, а також розкрадання зазначених об'єктів) або їх сукупності; детальна характеристика кожної з цих дій: місце, час, інші обставини, за яких вони вчинені; чи мали вони разовий характер або вчинювалися неодноразово; кількість і характер зброї (вона є вогнепальною, гладкоствольною мисливською або холодною), боєприпасів і вибухових речовин; чи не здала особа, яка зберігала вогнепальну зброю, боєприпаси або вибухові речовини без відповідного дозволу,

добровільно; ким вчинені розкрадання, незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення або збут зброї, боєприпасів або вибухових речовин; чи не вчинене розкрадання зазначених об'єктів за попередньою змовою групою осіб, особливо небезпечним рецидивістом або особою, якій вогнепальна зброя, боєприпаси або вибухові речовини видані для службового користування; винність особи у вчиненні злочину, його мотиви, наявність пом'якшуючих обставин, а також інші обставини, що характеризують особу підозрюваного; характер збитку, заподіяного злочином, його розмір.

На початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним поводженням зі зброєю, проводяться такі невідкладні слідчі дії: огляд місця події; допит потерпілого, допит свідків; допит підозрюваного; обшук за місцем проживання та роботи підозрюваного; виїмка документів; огляд вилучених у ході проведення слідчих дій об'єктів (зброї та документів); призначення експертиз (судово-балістичної, вибухотехнічної, дактилоскопічної, почеркознавчої, документальної тощо).

Огляд місця події є невідкладною слідчою дією і специфіка його проведення залежить від того, де саме і у зв'язку з яким способом вчинення цього виду злочину він проводиться. Насамперед зауважимо на відмінностях у проведенні слідчих оглядів, пов'язаних із розкраданням вогнепальної зброї та незаконним її зберіганням. У першому випадку під час огляду місця події спочатку досліджується приміщення, де зброя зберігалася (розташування у будівлі, форма, розмір, наявність входів та виходів, обладнання приміщення сигналізацією), потім досліджуються місця, через які злочинці орієнтовно могли проникнути у приміщення, а потім детально досліджуються місця, де безпосередньо зброя зберігалася (шафи, сейфи). Вказуються місця, де було виявлено відсутність зброї. Під час такого огляду вживаються заходи щодо виявлення, фіксації та вилучення слідів нарядь зламу, відбитків пальців рук, слідів взуття, мікрочастинок. Доцільно проводити фотознімання, а також складати план-схему оглянутого приміщення з вказівкою схеми розміщення сигналізації у приміщенні. При проведенні огляду у місці, де зброя незаконно зберігалася, тактика його проведення є загальною, з певними особливостями. Так, обов'язково вказується місце виявлення зброї, її кількість, індивідуальні особливості. У випадках недбалого зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів, обов'язково вказується місце розташування сейфу, де повинна зберігатися зброя, спосіб його кріплення, доступ до нього.

При **затриманні особи** зі зброєю проводиться особистий огляд і складається протокол, у якому вказується точне місце виявлення зброї та індивідуальні особливості самої зброї.

Під час **допиту особи, затриманої зі зброєю**, слід з'ясувати такі питання з якого джерела вона отримала зброю (хто її продав чи передав); ким і де зброя була виготовлена (якщо виявлена зброя кустарного виробництва чи саморобна); де вона зберігала зброю; чи є у особи ще зброя або боєприпаси, де вони зберігаються; чи здійснювала затримана особа раніше злочини з використанням цієї зброї, коли саме, де і у який спосіб; чи належить затримана особа до

організованої злочинної групи, яку функцію вона там виконує, хто є її організатором і керівником.

Під час *допиту особи, яку було затримано за місцем виготовлення зброї*, крім вищеперелічених питань, у неї слід з'ясувати: з якого джерела, від кого конкретно було отримано комплектуючі для зброї (чи інші матеріали) і за яку ціну; хто конкретно займався виготовленням зброї; скільки одиниць зброї було виготовлено; кому конкретно збувалася зброя, за якою ціною, чи був посередник; що відомо про факти використання проданої зброї покупцями.

Під час *допиту особи, яка незаконно зберігала зброю*, слід з'ясувати: коли, де, у кого і за яких обставин зброя була придбана, за яку ціну; з якою метою купувалася зброя; чи передавалася зброя тимчасово комусь у користування, коли, на який термін, на яких умовах, чи була вчасно повернута; що відомо про використання цієї особою переданої зброї; чи використовувала сама особа цю зброю, коли, де, за яких обставин, з якою метою; чи не піддавалася зброя переробці, якій саме; чи не перебивалися на зброї номери, хто саме це робив, з якою метою. Якщо недбале зберігання вогнепальної зброї стало умовою вчинення злочину з тяжкими наслідками, то слід з'ясувати у особи, у чому саме виражалася недбале зберігання, хто про це знав, чи попереджувалася відповідальна за зберігання особа про необхідність вжиття заходів щодо належного зберігання і чи виконала вона їх.

У разі виявлення нестачі зброї у місцях її зберігання, під час *допиту відповідальної особи* з'ясовується: ким, коли і за яких обставин виявлено нестачу; якого саме майна та скільки одиниць не вистачає, в якому стані воно зберігалася і де саме; як організовувався облік і зберігання цього майна, в яких документах міститься про це інформація; хто мав доступ до цього майна, за якими документами, ким ці документи видавалися; чи допускалися відхилення від порядку зберігання майна, які саме, коли, ким, хто про це знав із керівництва, з якої причини; яких збитків було нанесено злочином.

Обшук може бути проведений за місцем роботи та проживання підозрюваної особи, а також у осіб, з якими вона має ділові чи дружні стосунки, у її родичів. Під час проведення обшуку основна увага звертається на пошук доказів, що свідчать про причетність підозрюваної особи до вчинення злочину (наприклад, самої зброї, її частин і механізмів, бойових припасів, вибухівки, чорнових записів, предметів упакування тощо). У разі виявлення таких доказів у протоколі обов'язково вказується місце її виявлення, кількість, ідентифікаційні ознаки. Доцільно під час проведення слідчої дії застосовувати фото- чи відеознімання. В разі підозри, що до вчинення злочину причетна група осіб, рекомендується проводити одночасні обшуки за місцем їх проживання та роботи.

87.Криміналістична характеристика злочинів, скоєних неповнолітніми

Неповнолітніми вчиняються самі різні злочини, починаючи від посягань на життя і здоров'я громадян і закінчуючи безпекою комп'ютерних систем. Однак,

незважаючи на різноманітність об'єктів злочинних посягань, а також їх суб'єктивної сторони, можна виділити ряд спільних рис, специфічних для злочинів, скоєних неповнолітніми.

Об'єктами злочинних посягань неповнолітніх зазвичай виступають власність, особистість і її право на життя, здоров'я, статеву недоторканість, а також громадська безпека, моральність та здоров'я населення. Вони скоюють крадіжки, грабежі, розбійні напади, викрадення автотransпортних засобів, вбивства, зґвалтування, заподіяння шкоди здоров'ю, хуліганство, вандалізм, придбання і зберігання наркотиків, зломи комп'ютерних систем, знищення або пошкодження пам'ятників. Неповнолітні нерідко винні в скоєнні групових злочинів.

Злочини неповнолітніх найчастіше характеризуються активними діями, спрямованими на досягнення злочинного результату. На **спосіб вчинення** конкретного посягання впливають такі фактори, як вік неповнолітнього, його розумовий і фізичний розвиток, недостатність життєвого досвіду, наявність і кількість співучасників, у тому числі дорослих, матеріальні можливості.

Для злочинів, скоєних неповнолітніми, попередня підготовка зазвичай невластива. Значна кількість посягань має ситуаційний характер, обумовлений готівкою обставинами - ненадійністю заборів в сховище, наявністю ключів у замку запалювання автомобіля, знаходженням потерпілого в стані алкогольного сп'яніння, відсутністю охорони на конкретному об'єкті і т.п. Відсутність попередньої підготовки суттєво впливає на вибір неповнолітніми знарядь вчинення злочину. Найчастіше ними виявляються носяться з собою предмети побуту або предмети, підібрані поблизу від місця події (складні ножі, ключі від дверей, пляшки, булжники, металева арматура, обрізки труб, цеглини і т.п.).

Механізм вчинення неповнолітніми злочинів у цілому не дуже специфічний. Проте у ряді випадків все ж є особливості, зумовлені віком суб'єкта посягання. Значне число злочинів неповнолітні скоюють групою. Це дозволяє компенсувати психологічну невпевненість у своїх силах, малий життєвий досвід, сприяє об'єднанню фізичних сил, необхідних для досягнення злочинного результату. Так, підлітки в групах здійснюють понад 50% крадіжок, більше 75% грабежів і близько 90% розбійних нападів.

Предметом посягання неповнолітніх нерідко виступають речі, що не мають значної матеріальної цінності, проте вважаються престижними в підлітковому середовищі. Це, наприклад лазерні диски, мобільні телефони, біжутерія, предмети одягу і взуття, спиртне і т.д. Викрадене майно неповнолітні нерідко приносять додому, а в подальшому використовують для задоволення особистих потреб, іноді дарують або передають на зберігання своїм одноліткам. При скоєнні групових злочинів в якості сховища викраденого часто обирається місце постійного проведення часу членів групи - підвали, горища та ін

Злочини часто **вчиняють неповнолітні**, котрі виховуються у неповних або неблагополучних сім'ях, мають батьків - алкоголіків, наркоманів, раніше судимих. Багато хто з цих підлітків перебувають на обліку в інспекції у справах неповнолітніх за появу в громадських місцях у стані алкогольного сп'яніння, дрібне хуліганство, інші адміністративні правопорушення. Вони залишені без

нагляду з боку батьків, не вчаться, бродяжать, жебракують, перебиваються випадковими заробітками, пріворовивають.

Переважає кількість злочинів неповнолітні вчиняють у другій половині дня і в темний час доби. основна кількість злочинів скоюється неповнолітніми безпосередньо в місці проживання, навчання або роботи або в прилеглих районах.

88. Особливості розслідування злочинів, скоєних неповнолітніми

При розслідуванні таких злочинів необхідно встановити такі обставини: вік неповнолітнього, число, місяць і рік народження; умови життя і виховання неповнолітнього, рівень психічного розвитку та інші особливості його особистості; вплив на неповнолітнього старших за віком осіб

На початковому етапі слідства необхідно перевірити наступні версії: наявність дорослих підбурювачів чи інших співучасників; втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, схиляння до пияцтва, вживання наркотиків; наявність фактів приховування злочинних дій підлітка з боку дорослих.

Слідчий повинен зібрати і вивчити велику кількість документів (довідок, характеристик тощо) з метою отримання інформації про особу неповнолітнього, умови його життя, навчання, про найближчому оточенні і його поведінці. При плануванні слідчих дій, рекомендується враховувати вікові особливості підлітків (швидку стомлюваність, невірноваженість, імпульсивність тощо).

Первісні слідчі дії: огляд місця події, в ході якого може бути отримана інформація про особистісні якості злочинця і його звички (пристрасть до куріння, наркотиків); затримання неповнолітнього злочинця за наявності обставин, передбачених кримінально-процесуальним законодавством; обшук за місцем проживання неповнолітнього; допит, при допиті неповнолітнього необхідно дотримувати всі вимоги, встановлені кримінально-процесуальним законодавством.

При виборі тактичних прийомів слідчий повинен враховувати психологічний стан підлітка. При допиті неповнолітнього підозрюваного та визнання нею своєї вини у вчиненому злочині слідчий повинен проводити допит також детально по всіх обставинах провадження, оскільки підлітки дуже часто беруть провину на себе по різних причинах. Виявити самообмова можливо з допомогою застосування тактичних прийомів емоційного впливу. У разі коли підозрюваний не визнає своєї провини, але у слідчого немає сумнівів в його невинності, можливе застосування таких тактичних прийомів: пред'явлення доказів, які викривають підлітка у брехні; психологічний ефект раптовості.

До подальших слідчих дій ставляться: допити свідків і очевидців, допит законних представників та інших осіб, відповідальних за виховання, одночасні

допити раніше допитаних осіб, призначення судових експертиз (судово-медична, судово-психіатрична, судово-психологічна).

89.Криміналістична характеристика злочинів, скоєних організованими злочинними групами

Організована злочинність — складне явище, чинник політичної і економічної нестабільності у суспільстві. Організовані злочинні формування модернізуються, змінюють свої види, виходять за межі національних кордонів однієї держави, набувають транскордонний і транснаціональний характер. Сьогодні в Україні можна говорити про наявність професійної злочинності, її зрощеність з ешелонами влади, суттєвого контролю над господарчими суб'єктами.

Судова статистика свідчить, що серед усіх щорічно реєстрованих в Україні злочинів понад 30 % групові, тобто вчинені групами.

Злочинні групи можуть розрізнятися за ступенем їх організованості, стійкості, складності ієрархічної структури. Найбільш небезпечними злочинними групами є організовані групи та злочинні організації, які є активним елементом організованої злочинної діяльності.

Злочин визнається вчиненням організованою групою, якщо в його приготуванні або вчиненні брало участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання для вчинення цього або іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Необхідно зазначити, що організована злочинна група характеризується стабільністю складу, жорсткою дисципліною, певними правилами поведінки. Ознаки організованості і стійкості злочинної групи можуть виявлятися: у стабільності її складу; труднощах для осіб, які бажають вийти з групи; швидкій заміні співучасників, які вибувають; систематичності зустрічей і контактів злочинців поміж собою; у наявності в групі певної структури (ієрархії); наявності суворого порядку, дисципліни, безумовного підкорення лідеру, системи заходів заохочення і покарання; постійно здійснюваній злочинній діяльності, розширення її масштабів і підвищення технічної оснащеності; наявності спільно використовуваної зброї, технічних засобів, автотранспорту; планування злочинної діяльності.

У структурі організованих груп можуть бути особи, які здійснюють функції: лідера; ідеологічного забезпечення; охорони лідера; бойовиків; забезпечення дисципліни; переслідування осіб, які намагаються припинити злочинну діяльність; реалізації викраденого; підтримання зв'язків із корумпованими представниками владних структур.

Організованими злочинними групами можуть вчинятися різні злочини. Залежно від сфери злочинної діяльності розрізняють злочинні групи: 1) з обмеженою сферою злочинної діяльності (наприклад, шахрайство з фінансовими ресурсами); 2) з універсальною злочинною діяльністю (кілька

видів злочинної діяльності, пов'язаних поміж собою). Злочинні групи можуть відрізнятися вузькою спеціалізацією і зосереджувати свою діяльність на якій-небудь сфері; діяльність інших може мати розповсюдженість у кількох галузях, характеризуватися універсальністю.

Існують організовані злочинні групи, що поділяються за етнічними, культурними та історичними зв'язками. Деякі з них відомі під своїми національними назвами («в'єтнамське земляцтво», «китайська дружба», «африканська єдність» та ін.). Злочинні групи можуть мати регіональний рівень, охоплювати більшість регіонів України, виходити за межі національних кордонів і набувати транснаціональний характер.

90. Особливості розслідування злочинів, скоєних організованими злочинними групами

Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, має певні особливості. Висунення версій про вчинення злочинів організованою групою може бути здійснене на самому початку розслідування. При чому, виявленню організованої групи здебільшого сприяють результати оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова інформація сприяє висуненню слідчих версій, плануванню розслідування, розробці тактики окремих слідчих дій або тактичних операцій.

Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, передбачає наявність взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими органами спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю. Така взаємодія може здійснюватися за різними напрямками: обмін інформацією, дача доручень оперативним працівникам, спільне проведення заходів, створення слідчо-оперативних груп та ін. Складність розслідування за даною категорією злочинів обумовлює необхідність спільної погодженої діяльності слідчих, оперативних працівників і спеціалістів у межах слідчо-оперативної групи.

Важливе значення на початковому етапі розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, належить **огляду місця події**. Аналіз окремих слідів на місці події, змін в обстановці під час вчинення злочину дозволяє висунути версію про вчинення злочину групою осіб (або організованою групою). Встановлення групового характеру злочину є діагностичним завданням огляду місця події, впливає на дії слідчого, визначає наступні оперативно-розшукові заходи і слідчі дії. Уже в процесі огляду місця події можуть бути встановлені ознаки, що свідчать про вчинення злочину організованою злочинною групою. До числа таких ознак можуть належати: зухвалість діяння, його продуманість за місцем і часом; складний спосіб учинення злочину, можливість його безпечного вчинення; наявність матеріальних наслідків, що свідчать про високу технічну оснащеність і озброєність виконавців; не випадковий вибір об'єкта злочинного посягання; наявність злочинного почерку та ін.

Отриманню інформації про організовану групу, її структуру, цілі, спрямованість, особливості злочинної діяльності сприяє **допит** різних за своїм процесуальним становищем осіб. Цілеспрямованість допиту членів організованих злочинних груп пов'язана з правильним визначенням предмета допиту. Предмет допиту організаторів (керівників) злочинної групи може охоплювати: 1) у кого виник задум організації злочинної групи; 2) яка злочинна діяльність передбачалась; 3) хто є учасником злочинної діяльності; 4) які способи застосовувались при вчиненні злочинів; 5) чи брав участь у вчиненні злочинів сам організатор, які його функції; 6) яка ієрархія у злочинній групі; 7) які заходи конспірації; 8) чи мали місце корумповані зв'язки, хто надавав допомогу в існуванні злочинної групи; 9) які способи втягнення у групи нових членів; 10) які канали отримання розвідувальної інформації; 11) у чому полягали дії групи захисту; 12) яким чином були отримані злочинні доходи; 13) як здійснювався розподіл незаконних доходів серед членів злочинної групи; 14) чи мали місце конфліктні стосунки в групі; 15) чи були конфлікти, протистояння з іншими угрупованнями. Під час допиту організатора можуть бути з'ясовані й інші обставини. Предмет допиту виконавця має свої особливості та охоплює такі обставини: 1) у вчиненні яких злочинів брав участь допитуваний; 2) у чому виявились його дії; 3) яким чином розподілялись ролі у злочинній групі; 4) чи здійснювалось планування злочинів; 5) яким чином приховувались злочини; 6) які стосунки у допитуваного з іншими учасниками групи; 7) як був втягнутий до злочинної групи; 8) чому вчинив злочин. До допиту члена організованої злочинної групи необхідна ретельна підготовка, яка охоплює складання письмового плану допиту. Члени організованих злочинних груп у багатьох випадках відмовляються від давання показань. Тому важливо виявити найбільш «слабку ланку» в структурі організованої групи, використовувати конфліктні стосунки між окремими членами угруповання. Доцільно також переконувати допитуваного у непотрібності його для угруповання, спробах перекласти відповідальність на нього, наявності відомостей, які можуть скомпрометувати його в очах інших членів групи. Члени організованої групи здебільшого визнають свою вину тільки тоді, коли у них не має іншого виходу.

Обшук при розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими групами, має специфіку. Це пов'язано перш за все з предметом пошуку. При розслідуванні даної категорії злочинів об'єктами пошуку достатньо часто є: вогнепальна і холодна зброя; вибухівка; предмети, що є вилученими із законного обігу; предмети, за виготовлення, зберігання та збут яких передбачена кримінальна відповідальність; предмети, що мають на собі сліди злочину; трупи або частини розчленованого трупа; речі й цінності, здобуті злочинним шляхом; різного роду документи та ін. У роботі правоохоронних органів відзначається поява нового об'єкта пошуку за даною категорією злочинів: особи, яких переховують у тих або інших місцях. Здійснення обшуків при розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими групами, пов'язано з реальною загрозою надання озброєного опору. Тому проведення обшуку може бути пов'язане з усуненням протидії і затриманням тих чи інших

осіб. Достатньо часто при проведенні обшуку під час розслідування злочинів даної категорії існує необхідність у проведенні пошукових дій одночасно у кількох осіб або в різних місцях (тактична операція «груповий обшук»). Для успішного проведення «групового обшуку» необхідно створити кілька слідчо-оперативних (пошукових) груп — залежно від кількості об'єктів, що підлягають обшуку.

Під час *пред'явлення для впізнання* при розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, доцільно використовувати узнавання за фотозображенням чи відеозображенням. Упізнання за відеозаписом передбачає пред'явлення (перегляд) відеоплівки, на якій учасник злочинного угруповання відзнятий у групі зі схожими особами в кількості не менше трьох осіб. З метою забезпечення особистої безпеки того, хто впізнає, пред'явлення для впізнання може бути проведено в умовах, коли він перебуває поза візуальним спостереженням того, кого впізнають.

Під час розслідування можуть бути призначені різні судові експертизи (судово-медична, судово-біологічна, судово-балістична, вибухотехнічна, трасологічна, судово-психологічна, фоноскопична та ін.).

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Нормативно-правові акти:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон від 13.04.2012 р.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
5. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
6. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
7. Про міліцію : закон України від 20.12.1990 № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
8. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
9. Про банки і банківську діяльність : закон України від 20.03.1991 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
10. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 № 3341-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : закон України від 28.11.2002 № 249-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2.
12. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними : закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.
13. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
14. Про екологічну експертизу : закон України від 09.02.1995 № 45/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8. – Ст. 54.
15. Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю : інструкція від 10.08.1994 спільний наказ МВС України, Служба безпеки України, Державний Комітет у справах охорони державного кордону України, Державний Митний Комітет України, Національна гвардія України, Міністерство оборони України, Міністерство Юстиції України № 4348/138/151/11-2-2870/172/148-407/2-90-442.
16. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та

призначення судових експертиз : наказ Міністерства Юстиції України від 08.10.1998 № 53/5.

17. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : наказ МОЗ України від 01.08.2000 № 188.
18. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: наказ МВС України від 10.09.2009 № 390.
19. Про порядок обліку випадків звернення до медичних установ і міськрайлінорганів внутрішніх справ громадян з тілесними ушкодженнями кримінального характеру : наказ Міністерства внутрішніх справ та Міністерства охорони здоров'я України від 14.05.1993 № 307/105.
20. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : затверджена наказом МВС України № 700 від 14.08.2012 року.
21. Інструкція «Про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю» : затверджена наказом МВС та СБУ № 317/235 від 10.06.2011 р.
22. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ : затверджена наказом МВС України № 686 від 09.08.2012 року.
23. Інструкція «Про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю» : затверджена наказом МВС та СБУ № 317/235 від 10.06.2011 р.
24. Наказ Генеральної прокуратури України, МВС, СБУ, ДПС, МФУ, МЮУ № N 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 року «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні.
25. Про затвердження Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України : наказ МВС України від 30.09.1999 № 682.
26. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України : наказ МВС України від 11.09.2001 № 785.
27. Про затвердження Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України : наказ МВС України від 23.08.2002 № 823/188.
28. Про затвердження Інструкції про порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання предметів, товарів і речовин, у тому числі заборонених до обігу у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності : наказ МВС України, СБУ України, ДПА України від 30.11.2001 № 1065дск/307дск/482дск.
29. Про затвердження інструкції з організації розшуку осіб органами внутрішніх справ України : наказ МВС України від 29.07.2002 № 765 дск.

30. Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770.
31. Про затвердження Положення про порядок здійснення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.1996 № 6.
32. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8.
33. Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 № 4.
34. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17.
35. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.04.1994 № 1.
36. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 4.
37. Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.12.1992 № 12.
38. Про судову практику у справах про хуліганство : постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.06.1991 № 3.
39. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14.

2. Підручники, довідники:

1. Альбом схем по криміналістике : учеб. пособие для вузов МВД СССР. – М.:МВШМ МВД СССР, 1989. – 204 с.
2. Аверьянова Т. В. Криміналістика : [учебник для вузов] /Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2006. – 992 с.Баев О.Я. Основы криминалистики: Курс лекций. - М., 2003.
3. Андреев И. С. Криміналістика : [учебное пособие] / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов. – Мн. : Выш. школа, 1997. – 344 с.
4. Белкин Р. С. Криміналістика : проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Белкин Р. С. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 240 с.
5. Белкин Р. С. Криміналістика : проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Белкин Р. С. – М. : Юрид. лит., 1988. – 304 с.
6. Белкин Р. С. Криміналістика : проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории / Белкин Р. С. – М. : Юрид. лит., 1987. – 272 с.
7. Белкин Р. С. Криміналістика. Краткая энциклопедия / Белкин Р. С. – М. : Изд-во Большая Рос. Энцикл., 1993. – 111 с.

8. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р. С. – М. : БЕК, 1997. – 342 с.
9. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997 –.– Т.1 : Общая теория криминалистики. – 1997. – 408 с.
10. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : в 3т. – М. : Акад. МВД СССР, 1978 –.– Т.2 : Частные криминалистические теории. – 1978. – 410 с.
11. Біленчук П.Д. Криміналістика : підручник для вищ. навч. закладів. – К.: Право. – 255 с.
12. Проведення судових експертиз: [довідник / П.Д. Біленчук, М.Н. Курко, С.М. Стахівський]. – К.: РВВ МВС України, 1995. – 64 с.
13. Гора І.В. Криміналістика: [навч. посіб. / І.В.Гора, А.В.Іщенко, В.А.Колесник]. – 4-те вид. : К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007 – 236 с.
14. Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / під ред. П.В. Коляди. – К.: МВС України, ГСУ, 2001. – 239 с.
15. Каткова Т.В., Кожевников Г.К. Судебные экспертизы: (Основания и процессуальный порядок назначения и производства, примерный перечень вопросов): учеб.пособие. – 2-е изд., доп. – Х.: Рубикон, 2000. – 192 с.
16. Криминалистика / [под редакцией д.ю.н. проф. В. А. Образцова]. – М. : Юрист, 1995. – 592 с.
17. Криміналістика: [навчальний посібник / В.С. Кузьмичов, Г.І. Прокопенко; за заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Мойсєєва]. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 366 с.
18. Криміналістика: [підручник / за ред. П.Д. Біленчука]. - 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка. – 2001. – 544 с.
19. Криміналістика: [підручник / за ред. проф. Шепітька В.Ю.]. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.
20. Криміналістика: [підручник/ під заг. ред. Скригонюк М.І.]. – К.: 2007. – 496 с.
21. Криміналістика: [підручник / за заг. ред. д.ю.н., професора А. Ф. Волобуєва]. – Х.: ХНУВС, 2011. – 666 с.
22. Настільна книга слідчого: Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / В.Я. Тацій, М.І. Панов, В.Ю. Шепітько та ін. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 715 с.
23. Організація розслідування окремих видів злочинів: [навчальний посібник / за заг. ред. д.ю.н., професора А. Ф. Волобуєва]. – Х.: ХНУВС, 2011. – 568 с.
24. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій: [навчальний посібник / за заг. ред. к.ю.н., доцента Д. Д. Зайця]. – Х.: ХНУВС, 2011. – 184 с.
25. Руководство по расследованию преступлений : [учебное пособие / рук. авт. колл. д.ю.н. А. В. Гриненко]. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2002. – 768 с.
26. Руководство по расследованию преступлений : науч.-практ. пособие / [А. В. Гриненко, Т. В. Каткова, Г. К. Кожевников и др.]. – Харьков : Консум, 2001. – 608 с.

27. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : [підручник] / Салтевський М.В. – К. : Кондор, 2008. – 588 с.
28. Салтевський М.В. Криміналістика (підручник для студентів юридичних вищих закладів освіти: у 2-х ч.) – Ч. 1: Техніка. – Х.: Консум: Основа, 1999. – 416 с.
29. Салтевський М.В. Криміналістика (підручник для студентів юридичних вищих закладів освіти: у 2-х ч.) – Ч. 2: Методика і тактика. – Х.: Консум, 2001. – 527 с.
30. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: навч.-довід. посібник / уклад.: Грошевий Ю.М. та ін. – Х. : Одиссей, 2004. – 448 с.
31. Судові експертизи в Україні. Загальні положення. Організаційно-правові засади. Види експертиз. Участь експертів у виконавчому провадженні. – К.: Хрінком Інтер, 2002. – 413 с.
32. Шепитько В.Ю. Криміналістика: курс лекцій / В.Ю. Шепитько. – Изд. 3-е. – Х.: Одиссей, 2006. – 368 с.
33. Шепитько В.Ю. Довідник слідчого. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 208 с.
34. Шепитько В.Ю. Криміналістика: [енцикл. словник (укр.-рос. і рос.-укр.): 1500 термінів / акад. правових наук України; за ред. В.Я. Тація]. – Х.: Право, 2001. – 560 с.
35. Шепитько В.Ю. Криміналістика: словник термінів. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2004. – 264 с.
36. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие. – Харьков: Эспада, 2005. – 544 с.

Додаткова література

1. Аверина Н.А. Раскрытие серийных преступлений против личности и убийств, совершенных по найму : учеб.-метод. пособие. – М.: ВНИИ МВД Рос. Федерации, 1998. – 56 с.
2. Андреев Б.В. Расследование преступлений в сфере компьютерной информации. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 152 с.
3. Асташкина Е.Н. Криминалистические алгоритмы в расследовании квартирных краж : учеб. пособие. – М.: Юрлитинформ, 2003. – 112 с.
4. Ахмедшин Р.Л. Криминалистическая характеристика преступления – основное направление систематизации криминалистически значимой информации о преступном событии / Р. Л. Ахмедшин // «Черные дыры» в российском законодательстве. – 2006. – №2. – С. 317-325.
5. Бахин В.П. Криминалистическая методика : лекция. – К.: Б.и., 1999. – 18 с.
6. Баяхчев В.Г. Расследование преступлений, связанных с изготовлением и распространением синтетических наркотических средств организованными группами : учеб. пособие. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1995. – 48 с.
7. Безпека комп'ютерних систем: злочинність у сфері комп'ютерної інформації та її попередження : монографія. – Запоріжжя: Павел, 1998. – 316 с.

8. Белкин Р.С. Эксперимент в уголовном судопроизводстве : метод.пособие. – М.: Издат.группа ИНФРА-М - НОРМА, 1997. – 154 с.
9. Бирюков В.В. Криминалистическое исследование документов : моногр. – Луганск: РИО ЛИВД МВД Украины, 1999. – 163 с.
- 10.Бирюков В.В. Цифровая фотография: перспективы использования в криминалистике : монография. – Луганск: РИО ЛИВД МВД Украины, 2000. – 138 с.
- 11.Біленчук П.Д. Проведення судових експертиз : довідник. – К.: РВВ МВС України, 1995. – 64 с.
- 12.Біленчук П.Д. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів : навч. посібник. – К.: Укр. акад. внутр. справ, 1996. – 32 с.
- 13.Бірюкова Т. П. Планування як метод організації розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей / Т. П. Бірюкова // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2004. – №3. – С. 156-164.
- 14.Вандер М.Б. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ, изделий. – СПб.: Питер, 2001. – 121 с.
- 15.Вехов В.Б. Компьютерные преступления : способы совершения, методики расследования. – М.: Право и Закон, 1996. – 182 с.
- 16.Виниченко И.Ф. Криминалистическое описание внешности человека : учеб.пособие. – М.: Щит-М, 1999. – 198 с.
- 17.Виявлення та ліквідація підпільних лабораторій з виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин : метод. рекомендації. – К.: РВВ МВС України, 2000. – 35 с.
- 18.Власенко Н.В. Сущность и тактика проверки показаний на месте. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 156 с.
- 19.Волобуєв А.Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція. – Х., 1996. – 36 с.
- 20.Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. – Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. – 336 с.
- 21.Волобуєв А.Ф. Тактика допиту : лекція. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1997. – 28 с.
- 22.Волынский В.А. Криминалистическая техника: наука - техника - общество - человек. – М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 312 с.
- 23.Гаврилин Ю.В. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации : учеб. пособие для вузов. – М.: Кн. мир, 2001. – 88 с.
- 24.Газизов В.А. Криминалистическое исследование документов : учеб. пособие. – М.: МЮИ МВД России, 1999. – 86 с.
- 25.Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике : учеб.-практ. пособие. – М., 1996. – 128 с.
- 26.Глазырин Ф.В. Психология следственных действий : учебное пособие для вузов МВД СССР. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – 136 с.
- 27.Голубєв В.О. Розслідування комп'ютерних злочинів : моногр. – Запоріжжя: Гуманіт. ун-т "ЗІДМУ", 2003. – 296 с.

28. Гурев М.С. Убийства на "разборках" (методика расследования). – СПб.: Питер, 2001. – 282 с.
29. Гурский В.П. Дорожно-транспортные происшествия : методика расследования : [учеб. пособие]. – Минск: АМ МВД РБ, 1992. – 51 с.
30. Денисюк С.Ф., Шепитько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистический анализ) : научно-практическое пособие. – Харьков: Консум, 1999. – 160 с.
31. Джига М.В. Розслідування посадових злочинів і вимагання. – К., 1998. – 112 с.
32. Дорожно-транспортные происшествия. Особенности расследования. – Х.: Факт, 2003. – 128 с.
33. Драпкин Л.Я. Разрешение проблемных ситуаций в процессе расследования : учеб. пособие. – Свердловск, 1985. – 72 с.
34. Дубровин С.В. Методологические основы криминалистической диагностики : моногр. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2002. – 72 с.
35. Дубягин Ю.П. Особенности методики расследования неочевидных убийств. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 250 с.
36. Егоров Б.В. Криминалистическая фотография : лекция. – Л.: ЛВК МВД СССР, 1989. – 23 с.
37. Егоров Б.В. Тактика следственного эксперимента : лекция. – Л.: ЛВК МВД СССР, 1989. – 28 с.
38. Жбанков В.А. Организация и тактика групповых обысков при расследовании деятельности преступных структур : лекция. – М., 1995. – 28 с.
39. Жулев В.И. Расследование дел об угонах и кражах автотранспорта : учеб. пособие. – М.: НИИ МВД Рос. Федерации, 1993. – 70 с.
40. Журавель В. А. Слідча профілактика економічних злочинів (із практики застосування ст.ст. 23 і 23¹ КПК України) / В. А. Журавель, А. Ф. Волобуєв // Питання боротьби зі злочинністю : [збірник наук. Праць]. – Випуск 11. – Х. : Вид-во «Кроссрод». – С. 137-143.
41. Захарченко В.Ю. Документальные проверки и ревизии предприятий. – Донецк: Каштан, 2004. – 380 с.
42. Зинин А.М. Криминалистическое описание внешности человека (Функциональные и сопутствующие элементы и признаки) : Справочное пособие. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. – 242 с.
43. Зорин Г.А. Руководство по тактике допроса. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 320 с.
44. Зуев П.М. Методика расследования дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособие. – М.: Моск. спец. сред. шк. милиции МВД СССР, 1990. – 56 с.
45. Иванов И.И. Криминалистическая профилактика преступлений (комплексное научно-практическое исследование) : моногр. – СПб.: С.-Петербург. ун-т МВД России, 2004. – 320 с.
46. Ищенко Е.П. Криминалистическая фотография и видеозапись : учеб.-практ. пособие. – М.: Юристь, 1999. – 438 с.
47. Карацев К.М. Использование специальных знаний в расследовании преступлений : метод. указания. – Орджоникидзе, 1985. – 24 с.

48. Карацев К.М. Тактика допроса обвиняемого : метод. указ. – Орджоникидзе, 1985. – 26 с.
49. Карацев К.М. Тактика производства экспертизы : метод. указания. – Орджоникидзе, 1985. – 23 с.
50. Кириченко В.В. Тактика допроса : лекция. – Л.: ЛВК МВД СССР, 1989. – 33 с.
51. Кириченко О.А. Історія, предмет і система криміналістики : лекція №1. – К.: РВВ КІВС, 2002. – 64 с.
52. Кобзар С.І. Криміналістична трасологія : навч. посібник. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 1999. – 108 с.
53. Колесников И.И. Организация расследования преступлений на транспорте : лекция. – М.: Акад. МВД России, 1995. – 36 с.
54. Колесников И.И. Организация расследования преступлений, совершаемых преступными группами : лекция. – М.: Акад. МВД СССР, 1992. – 40 с.
55. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : [учебное пособие] / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Х. : Харьковский юрид. ин-т, 1985. – 93 с.
56. Колмаков В. П. Следственный осмотр / Колмаков В. П. – М. : Юрид. лит-ра, 1969. – 194 с.
57. Комлев Б. А. Раскрытие умышленных убийств по делам, приостановленным в случае неустановления лица, подлежащего привлечению в качестве обвиняемого. – Грозный: Чечено-Ингушское кн.изд-во, 1988. – 80 с.
58. Коновалова В. Е. Допрос : тактика и психология / Коновалова В. Е. – Харьков : Консум, 1999. – 157 с.
59. Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. – Х.: Фирма "Консум", 2000. – 176 с.
60. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования : моногр. – Х.: Факт, 2001. – 312 с.
61. Копылов И.А. Следственная ситуация и тактическое решение : учеб. пособие. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1988. – 24 с.
62. Корнев С. А. Криминалистика. Тактика : [конспект лекций] / Корнев С. А. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 48 с.
63. Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений : науч.-практ.пособие. – М.: Издат.группа НОРМА - ИНФРА-М, 1998. – 284 с.
64. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений : учебник для студентов юрид. вузов и фак. – Х.: Одиссей, 2001. – 528 с.
65. Криминалистическая видеозапись : учеб. пособие (курс лекций). – М.: Щит-М, 2004. – 208 с.
66. Криминалистическая тактика. Программированные задания : учеб. пособие. – К.: НИ и РИО Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф.Э.Дзержинского, 1985. – 76 с.
67. Криминалистическое описание внешности человека : учеб. пособие. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1984. – 128 с.

68. Курс криминалистики : в 3 т. / [под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004 –.– Т.3 : Криминалистическая методика. Методика расследования преступлений в сфере экономики, взяточничества и компьютерных преступлений. – 2004. – 573 с.
69. Леви А.А. Обыск : справочник следователя. – М.: Юрид. лит., 1983. – 95 с.
70. Левченко О.П. Расследование убийств, совершенных по мотиву кровной мести : моногр. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 208 с.
71. Литвинов А.Н., Степанюк Р.Л. Прогнозирование и планирование в криминалистике. – М.:ЮРКНИГА, 2004. – 160 с.
72. Лук'янчиков Є. Д. Щодо співвідношення предмета доказування та криміналістичної характеристики злочинів / Є. Д. Лук'янчиков // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 2001. – №1. – С. 26-33.
73. Лукашевич В.Г. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів : навч. посібник. – Херсон:ХЮІ НУВС, 2002. – 192 с.
74. Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте : учеб. пособие. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э.Дзержинского, 1989. – 88 с.
75. Лысенко В.В. Расследование вымогательств : учеб.-практ.пособие. – Х.: Ун-т внутр.дел, 1996. – 156 с.
76. Макаренко Е.И. Раскрытие,расследование и предупреждение краж из квартир : учеб. пособие. – Х.: ХИВД, 1994. – 114 с.
77. Макаренко Е.И. Расследование разбойных нападений с проникновением в жилища : учеб. пособие. – Ташкент: ТВШ МВД СССР, 1991. – 88 с.
78. Макаренко Є.І. Огляд місця події : навч. посібник. – Дніпропетровськ: Дніпропетров. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 162 с.
79. Матусовский Г. А. Экономические преступления : криминалистический анализ / Матусовский Г. А. – Харьков : Консум, 1999. – 480 с.
80. Методика оценки состояния и прогнозирования преступности : сб. науч. тр. – М.: Б.и., 1996. – 72 с.
81. Митричев В.С. Основы криминалистического исследования материалов, веществ и изделий из них : учеб. пособие. – СПб.: Питер, 2003. – 592 с.
82. Моисеева Т.Ф. Комплексное криминалистическое исследование потожировых следов человека. – М.: ООО "Городец-издат", 2000. – 224 с.
83. Морозов Б.Н. Использование криминалистической фотографии при расследовании преступлений : учеб. пособие. – Ташкент: ТВШ МВД СССР, 1990. – 48 с.
84. Морозов Б.Н. Особенности криминалистического исследования признаков письменной речи : лекция. – Ташкент: НИ и РИО ТВШ МВД СССР, 1985. – 40 с.
85. Назаров С. А. О соотношении криминалистической характеристики и механизма преступления / С. А. Назаров // Вестник криминалистики. – 2004. – Выпуск 2 (10). – С. 18-20.

- 86.Облаков А.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации : учеб. пособие. – Хабаровск: Хабаров. высш. шк. МВД СССР, 1985. – 88 с.
- 87.Образцов В.А. Допрос потерпевшего и свидетеля на предварительном следствии. – М.: Омега-Л, 2003. – 160 с.
- 88.Одерій О.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття і розслідування злочинів (обліки) : фондова лекція. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2001. – 20 с.
- 89.Осика І. М. Поняття способу підробки документів, що використовуються при вчиненні злочинів у сфері підприємництва / І. М. Осика // Право і безпека. – 2005. – №4'6. – С. 92-95.
- 90.Осмотр места происшествия : практ. пособие. – М.: Юристь, 2000. – 336 с.
- 91.Осмотр места происшествия : справ. пособие. – К.: Ортис, 1993. – 89 с.
- 92.Осмотр места происшествия : справочник следователя. – М.: Юридическая литература, 1982. – 270 с.
- 93.Плескачевский В.М. Оружие в криминалистике: понятие и классификация : монография. – М.: Спарк, 2001. – 344 с.
- 94.Подволоцкий И.Н. Осмотр и предварительное исследование документов. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 200 с.
- 95.Пономарева Л. М. Методика расследования изнасилований / Пономарева Л. М. – М. : ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. – 152 с.
- 96.Попередження та розкриття умисних убивств : навч.-практ. посіб. – К.: НВТ "Правник"-НАВСУ, 1998. – 67 с.
- 97.Попов И.В. Организация расследования умышленных убийств : метод. рекомендации. – Луганск: РИО ЛИВД, 2001. – 70 с.
- 98.Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб.пособие. – М.: БЕК, 1998. – 208 с.
- 99.Постика И.В. Судебная (криминалистическая) фотография: теория и практика : моногр. – Одеса: Юрид. літ., 2002. – 296 с.
100. Поташник Д.П. Криминалистическая тактика : учеб. пособие. – М.: Зерцало, 1998. – 62 с.
101. Проблеми розкриття та розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. 30 жовт. 2003 р. – Донецьк: ДЮІ МВС, 2004. – 296 с.
102. Протидія економічній злочинності / [П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін.]. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с.
103. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини / О. В. Пчеліна // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – №4 (47). – С. 137-146.
104. Пчеліна О. В. Причини та умови, що сприяють учиненню економічних злочинів / О. В. Пчеліна // Право і Безпека. – 2009. – №5 (32). – С. 141-146.

105. Радаев В.В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. – 24 с.
106. Разумов Э.А. Осмотр места происшествия: методика и тактика. – К.:РІО МВД Украины, 1994. – 672 с.
107. Расследование дорожно-транспортных происшествий : Вопросы безопасности дорожного движения. Порядок возмещения материального ущерба и морального вреда. – М.: Лига Разум, 1998. – 448 с.
108. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации : учеб. пособие. – М.: Щит-М, 2004. – 352 с.
109. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации : науч.-практ. пособие. – М.: Щит-М, 1999. – 254 с.
110. Расследование обстоятельств дорожно-транспортных происшествий : метод. рекомендации. – Х.: Факт, 2002. – 174 с.
111. Расследование убийств, совершенных организованными вооруженными группами : метод. пособие. – М.: Б.и., 1995. – 96 с.
112. Розенталь М.Я. Проверка показаний на месте с использованием звуко- и видеозаписи : учеб.-метод. пособие. – М., 1994. – 36 с.
113. Ручкин В.А. Криминалистическая экспертиза оружия и следов его применения: вопросы теории, практики и дидактики : учеб.-метод. пособие. – М.: Моск. психол.-соц. ин-т, 2004. – 344 с.
114. Ручкин В.А. Оружие и следы его применения. Криминалистическое учение. – М.: Юрлитинформ, 2003. – 352 с.
115. Саінчин О.С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : монографія. – Одеса: Юрид. літ., 2004. – 408 с.
116. Салтевський М.В. Основи методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ : навч. посібник. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого, 2000. – 35 с.
117. Самищенко С.С. Современная дактилоскопия: основы и тенденции развития : курс лекций : [учеб.-метод. пособие]. – М.: Моск. психол.-соц. ин-т, 2004. – 456 с.
118. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заповідання тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : наук.-практ. посіб. – Х.: С.А.М., 2003. – 176 с.
119. Селиванов Н.А. Расследование убийств. – М.: Манускрипт, 1994. – 224 с.
120. Сердюк Л.В. Расследование хулиганства и его профилактика : учеб. пособие. – Хабаровск: Высшая школа МВД СССР, 1989. – 80 с.
121. Скорченко П.Т. Расследование изнасилований. – М.: Былина, 2004. – 224 с.
122. Снигерев А.П. Раскрытие умышленных убийств : учеб.-практ. пособие. – Х.: Ун-т внутр.дел, 1996. – 88 с.
123. Соловьев А.Б. Следственные действия на первоначальном этапе расследования преступлений : метод. пособие. – М.: Б.и., 1995. – 40 с.

124. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : [навчальний посібник] / Старушкевич А. В. – К. : НТВ “Правник” – НАВСУ, 1997. – 41 с.
125. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика сексуальних вбивств: поняття, зміст, значення для розслідування : автореф. ... канд. юрид. наук: (12.00.09). – К., 1998. – 18 с.
126. Стеценко В.Ф. Організація розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті України : метод. рекомендації. – К.: РВВ МВС України, 2000. – 44 с.
127. Стороженко В.Ф. Розпізнання та дослідження наркотичних засобів, поширених на території України : посібник для працівників підрозділів ДБНОН. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 64 с.
128. Судово-бухгалтерська експертиза в кримінальних справах про розкрадання грошових коштів : метод. посібник. – Х.: Вид-во Ун-ту внутр.справ, 2000. – 80 с.
129. Тактика використання спеціальних знань у формі судової експертизи в процесі розслідування і розкриття злочинів : моногр. – Чернівці:Золоті литаври, 2004. – 338 с.
130. Теория и практика планирования расследования преступлений : учеб. пособие. – Луганск: РИО ЛАВД, 2002. – 90 с.
131. Тертышник В.М. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. – Х.: Ун-т внутр. дел, 1995. – 66 с.
132. Топорков А.А. Словесный портрет : практическое пособие. – М.: Юристъ, 1999. – 112 с.
133. Торбин Ю.Г. Теория и практика освидетельствования. – СПб.: Питер, 2004. – 176 с.
134. Уткин М.С. Некоторые вопросы общей методики расследования преступлений : лекция. – Омск: НИ и РИО Омской высш. шк. милиции МВД СССР, 1986. – 28 с.
135. Федоров Ю.Д. Логические аспекты осмотра места происшествия : учеб. пособие. – Ташкент: НИ и РИО ТВШ МВД СССР, 1987. – 52 с.
136. Харламова Ю. Н. Криміналістическа методика и квалификация преступлений / Ю. Н. Харламова // Вестник криміналістики. – 2004. – Выпуск 2(10). – С. 84-88.
137. Чельшева О. В. Механизм преступления и криміналістическа характеристика / О. В. Чельшева // Вестник криміналістики. – 2004. – Выпуск 2 (10). – С. 11-17.
138. Чистова Л.Е. Техніко-криміналістическое обеспечение осмотра места происшествия : учеб.пособие. – М.: МЮИ МВД России, 1998. – 90 с.
139. Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – 200 с.
140. Шобик Б.И. Проверка и уточнение показаний на месте : лекция. – Хабаровск: Хабаров. высш. шк. МВД СССР, 1987. – 32 с.

141. Шурухнов Н.Г. Расследование краж : практ. пособие. – М.: Юристъ, 1999. – 112 с.
91. Шурухнов Н.Г. Расследование незаконного изготовления, хранения, приобретения, перевозки и сбыта наркотических средств : лекция. – М.: Акад. МВД СССР, 1990. – 28 с.
142. Юмашев Н.С. Расследование грабежей и разбойных нападений, совершенных с целью завладения имуществом граждан : Учеб. пособие. – М.: МВШ МВД СССР, 1991. – 104 с.